

**TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME VE İŞSİZLİK ORANLARI
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ**

Muhammet SUNGUR

Yüksek Lisans Tezi

ÇALIŞMA İKTİSADI ANABİLİM DALI

Danışman: Doç. Dr. Emrah İsmail ÇEVİK

2019

T.C.

**TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA İKTİSADI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME VE İŞSİZLİK ORANLARI
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ**

Muhammet SUNGUR

ÇALIŞMA İKTİSADI ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: Doç. Dr. Emrah İsmail ÇEVİK

Tekirdağ 2019

Her Hakkı Saklıdır

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tez çalışmasının bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

... / ... / 20...

Muhammet SUNGUR

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA İKTİSADI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

..... tarafından hazırlanan
konulu YÜKSEK LİSANS Tezinin Sınavı, Namık Kemal Üniversitesi Lisansüstü
Eğitim Öğretim Yönetmeliği uyarınca günü saat’da
yapılmış olup, tezin OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU ile
karar verilmiştir.

Jüri Başkanı:		Kanaat:	İmza:
Üye:		Kanaat:	İmza:
Üye:		Kanaat:	İmza:

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu adına

...../...../20.....

Prof. Dr. Rasim YILMAZ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum, Enstitü, : Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ABD : Çalışma İktisadı Ana Bilim Dalı
Tez Başlığı : Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Oranları Arasındaki
İlişkinin Analizi
Tez Yazarı : Muhammet SUNGUR
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Emrah İsmail ÇEVİK
Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi, 2019
Sayfa Sayısı : 130

Bu çalışmada Türkiye’de ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişki Okun Yasası çerçevesinde 2000-2018 dönemi için ampirik olarak incelenmiştir. Çalışmada ilk bölümde işsizlik, istihdam ve ekonomik büyüme kavramları teorik olarak açıklanmıştır. İkinci bölümde ise Türkiye’de işgücü piyasası, ekonomik büyümenin tarihsel seyri ve işsizliğin düzeyi arasında ilişki kurularak değerlendirmeler yapılmıştır. Son olarak üçüncü bölümde Okun Yasası’nın Türkiye’de geçerliliği doğrusal ve doğrusal olmayan modellerle test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, işsizlik ile büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal yapıda olmadığı ve iki rejimli Markov Rejim Değişim modelinin veriyi temsil etmede daha başarılı sonuçlar verdiği belirlenmiştir. Markov Rejim Değişim modeli sonuçlarına göre, ilk rejim yüksek işsizlik ve ikinci rejim düşük işsizlik olarak adlandırılmış olup her iki rejimde de Okun katsayısı beklenildiği gibi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlar ile her iki rejimde için işsizlik oranları ile ekonomik büyüme oranları arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, işsizliği %1 oranında düşürmek için olması gereken ekonomik büyüme oranı yüksek işsizlik rejiminde %14.5, düşük işsizlik rejiminde ise %8.3 olarak hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Ekonomik Büyüme, İstihdam, Okun Yasası, Markov Rejim Değişim Modeli.

ABSTRACT

Institution, Institute, :Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of Social Sciences
Department :Department of Labor Economics
Title :Analysis of the Relationship between Economic Growth and Unemployment in Turkey
Author :Muhammet SUNGUR
Adviser :Assoc. Prof. Emrah İsmail Çevik
Type of Thesis, Year :MA Thesis, 2019
Total Number of Pages :130

In this study, the relationship between unemployment and economic growth in Turkey were examined empirically for the periods of 2000-2018 in terms of the Okun's Law. In the second part of the study, the relation among labor market, historical economic growth and unemployment level in Turkey is examined. In the last part of the study, we employ linear and nonlinear models whether the Okun's Law is valid in Turkey. Empirical results suggest that the relation between unemployment and economic growth is not linear and two-state Markov Switching model is found to be better characterizes the data than linear model. The first state is called as high unemployment regime and the second one is named as low unemployment regime according to Markov Switching model results. Also, we determine that the relation between unemployment and economic growth is negative and statistically significant in both regimes and these findings are consistent with theoretical expectations. These results suggest the presence of inverse relation between unemployment and economic growth in both regimes. However, we find that yearly economic growth must be at least as 14.5% and 8.3% for the high and low unemployment regimes respectively in order to reduce unemployment rate by 1%.

Keywords: Unemployment, Economic Growth, Employment, Okun Law, Markov Regime Modeling.

ÖNSÖZ

Tez yazım sürecinde bana olan desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, gerek bilgi birikimi gerekse tecrübeleriyle çalışmamın başından sonuna kadar her zaman yanımda olan ve bana olan güvenini ifade ederek beni her zaman motive eden değerli tez danışmanım Doç. Dr. Emrah İsmail ÇEVİK'e ve manevi destekleri ile her zaman yanımda olan değerli iş arkadaşlarım ve aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	i
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1
1. İŞSİZLİK, İSTİHDAM VE EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMLARI	3
1.1. İşsizlik Kavramı, İşsizlik Türleri Ve Teorileri.....	3
1.1.1. Açık İşsizlik	4
1.1.2. İradi İşsizlik.....	4
1.1.3. Gizli İşsizlik	4
1.1.4. Yapısal (Strüktürel) İşsizlik	5
1.1.5. Teknolojik İşsizlik.....	5
1.1.6. Konjonktürel İşsizlik.....	6
1.1.7. Mevsimlik İşsizlik.....	7
1.1.8. Friksiyonel (Arızı) İşsizlik	7
1.1.9. Doğal işsizlik.....	7
1.2. İşsizlik Teorileri	8
1.2.1. Neoklasik Teoriler.....	8
1.2.2. Keynesyen Teoriler	9
1.2.3. Yeni İşsizlik Teorileri	10

1.3. İşsizliğin Ölçülmesi.....	11
1.4. İşsizliğin Maliyeti	12
1.5. İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Politikalar.....	13
1.5.1. Para Politikaları.....	14
1.5.2. Maliye Politikaları.....	15
1.5.3. Gelirler Politikaları	16
1.5.4. Aktif ve Pasif İstihdam Politikaları.....	18
1.6. İstihdam Kavramı ve Teorileri	21
1.6.1. Klasik ve Neoklasik İstihdam Teorileri	23
1.6.2. Marksist İstihdam Teorisi	24
1.6.3. Keynesyen İstihdam Teorisi.....	24
1.6.4. Arz Yanlı İstihdam Teorisi.....	26
1.6.5. Yeni Klasik İstihdam Teorisi	27
1.6.6. Yeni Keynesyen İstihdam Teorisi.....	27
1.7. Ekonomik Büyüme Kavramı ve Modelleri	28
1.7.1. Klasik Büyüme Modelleri	30
1.7.2. Keynesyen Büyüme Modeli.....	32
1.7.3. Dışsal Büyüme Modelleri	33
1.7.3.1. Harrod Domar Büyüme Modeli	33
1.7.3.2. Neoklasik Büyüme Modeli	34
1.7.4. İçsel Büyüme Modelleri.....	35
1.7.4.1. AK Modeli	36
1.7.4.2. Lucas Modeli.....	37
1.7.4.3. Ar-Ge Modeli	38
1.7.4.4. Kamu Politikası Modeli	39
1.7.4.5. Arrow Romer Modeli.....	40

2. OKUN YASASI VE TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME – İSTİHDAM - İŞSİZLİK İLİŞKİSİ.....	41
2.1. Okun Yasası	41
2.2. Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Tarihsel Seyri ve İstihdam Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi.....	42
2.2.1. 1923-1929 Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa Süreci.....	43
2.2.2. 1930-1939 Korumacı-Devletçi Sanayileşme	46
2.2.3. 1940-1945 Savaş Ekonomisi.....	49
2.2.4. 1946-1960 Dış Dünya ile Entegrasyon	51
2.2.5. 1960-1980 İthal İkameci Sanayileşme ve Planlı Kalkınma Yılları.....	54
2.2.6. 1980-1990 Liberal Ekonomiye Geçiş Dönemi	57
2.2.7. 1990-2000 Tam Serbestleşme Dönemi	60
2.2.8. 2000 Yılı Sonrası İstihdam Yaratmayan Büyüme Dönemi.....	63
2.3. Türkiye’de İstihdamın Görünümü ve İstihdam, İşgücü ve İşsizlik Verileri Değerlendirmesi	69
2.3.1. Türkiye’de İstihdamı Arttırmaya Yönelik Uygulanan Güncel Teşvik ve Destekler	93
2.3.2. Türkiye’de İşgücü Piyasasının Temel Sorunları	99
3. UYGULAMA.....	105
3.1. Ekonometrik Model	105
3.2. Literatür Özeti	108
3.3. Çalışmanın Kapsamı	110
3.4. Analiz Sonuçları.....	112
SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA	121

TABLÖLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri.....	75
Tablo 2.2: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri.....	76
Tablo 2.3: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri.....	77
Tablo 2.4: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri.....	77
Tablo 2.5: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri	79
Tablo 2.6: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri.....	79
Tablo 2.7: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri.....	82
Tablo 2.8: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri.....	82
Tablo 2.9: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri.....	84
Tablo 2.10: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri.....	84
Tablo 2.11: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri.....	86
Tablo 2.12: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri	86
Tablo 2.13: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri	88
Tablo 2.14: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri.....	88
Tablo 2.15: Türkiye’de İstihdamın Eğitime Göre Dağılımı (2018 Kasım)....	89
Tablo 2.16: Türkiye’de İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı (+15 yaş).....	91
Tablo 2.17: Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı (2005 - 2018).....	92
Tablo 3.1: Birim Kök Testi Sonuçları.....	112
Tablo 3.2: Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları.....	113
Tablo 3.3: Doğrusallık Testi Sonuçları.....	114
Tablo 3.4: Markov Rejim Değişim Modeli Sonuçları.....	115

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1: Ekonomik Büyüme – İşsizlik Oranları Karşılaştırması.....	67
Şekil 2.2: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen Büyüme Verileri.....	88
Şekil 2.3: Yıllar İtibariyle Kayıt Dışı İstihdam Oranları (2004 – 2018)..	103
Şekil 3.1: Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Oranları.....	111
Şekil 3.2: Yüksek İşsizlik Rejimi İçin Geçiş Olasılıkları	116

KISALTMALAR LİSTESİ

MRD	: Markov Rejim Modellemesi
AB	: Avrupa Birliği
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
ADF	: Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi
PP	: Phillips-Perron Testi
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
İŞ – KUR	: Türkiye İş Kurumu
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
KDV	: Katma Değer Vergisi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IMF	: Uluslararası Para Fonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeler
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri
BIC	: Schwarz Bilgi Kriteri
CSBB	: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

GİRİŞ

Günümüzde dünya ülkelerinin en önemli sorunları arasında gösterilen işsizlik olgusu, toplumlarda ekonomik sorunların yanında birçok sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. İşsizlik ülkelerde Sanayi Devrimi ile birlikte el emeğinin yerini sistematik bir şekilde çalışan ve seri üretim yapan makine teknolojisine bırakmasıyla birlikte hissedilir derecede bir sorun halini almıştır. Ekonomi biliminde birçok ekonomist işsizlik sorunun temelini açıklamaya çalışmış ve işsizlik sorununa çözüm önerileri getirmeye çalışmıştır. İşsizlik başlı başına bir kavram olmakla birlikte işsizliğin nedenleri, oluş sebepleri ve buna bağlı olarak birçok türü mevcuttur. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre işsizliğe neden olan faktörler de değişebilmektedir.

İşsizliğin azaltılmasında en etkin politika istihdamın artırılması olarak görülmektedir. Bir ekonomide büyümenin sağlanması neticesinde yatırımların artacağı ve artan yatırımların istihdama etki edeceği öngörülmektedir. Bu noktada ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik kavramlarının birbiriyle olan sıkı bağı bu kavramların birbirinden bağımsız değerlendirilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkiyi inceleyen A. Okun 1962 yılında yayınladığı makalede ABD ekonomisi için yaptığı incelemede ekonomik büyümenin işsizliği azalttığı yani işsizlikle ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Çalışmamızda Okun Yasası olarak literatürde yerini alan tespitin Türkiye’de 2000-2018 yılları arasında geçerli olup olmadığı incelenecektir.

Çalışmamızın birinci bölümünde işsizlik, işsizliğin türleri ve işsizlik teorileri, işsizlikle mücadelede uygulanan politikalar açıklanmış olup ekonomik büyüme ve ekonomik büyüme modelleri açıklanmıştır. Ayrıca istihdam kavramı ve istihdama ilişkin üretilen teoriler incelenerek ekonomik büyüme ve işsizlik kavramları arasındaki ilişkinin teorik altyapısının oluşturulması hedeflenmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümde ise Türkiye’de gerçekleşen ekonomik büyüme, istihdamın genel görünümü ve işsizlik sorunu 1923 yılından günümüze

kadar dönemin genel politikaları düzleminde, dünya ekonomilerindeki konjonktürel durumda dikkate alınarak ve hedeflenen veriler ile gerçekleşen veriler ışığında tartışılmış, ekonomik büyümenin tarihsel seyri içerisinde Türkiye’de istihdamın yapısına etkileri incelenmiştir. Ayrıca 2000 yılı sonrası işsizlik oranları ile ekonomik büyüme oranları grafik halinde incelenerek dönemin ekonomik, sosyal ve siyasal olayları içerisinde analiz edilmiş ve ekonomik büyüme ile işsizlik oranları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı konusunda çıkarımda bulunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümde ise Okun Yasasının Türkiye’de geçerli olup olmadığı ampirik olarak araştırılmıştır. Okun işsizlik oranları ile ekonomik büyüme oranları arasındaki ilişkiyi açıklarken “fark” ve “açık” modelleri formunu önermiştir. Bu formlara göre oluşan ekonometrik model ortaya konulmuştur. Daha sonra Okun Yasasının Türkiye’de ve dünya ülkelerinde geçerli olup olmadığına yönelik yapılan literatür çalışmaları incelenmiştir. Çalışmanın devamında Türkiye özelinde 2000 – 2018 yılları arasında üçer aylık veri şeklinde işsizlik oranları Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden elde edilmiş olup Tramo-Seats yöntemiyle mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Ekonomik büyüme değişkeni ise mevsimsel olarak düzeltilerek Dünya Bankası Ekonomik Monitör veri tabanından elde edilmiştir.

Ekonomik tahmin sonuçlarına geçmeden önce serilerin durağanlığı ve serilerin birim kök içeren seri olup olmadığı ADF ve PP birim kök testi ile sınanmıştır. Hem fark modeli hem de açık modeli için doğrusal regresyon modeli tahmin edilmiştir. Veriyi temsil etmede Markov Rejim Modelinin doğrusal modele göre daha iyi sonuç verip vermediği Olabilirlik Oranı testi ile araştırılmıştır. Model, iki rejimli MRD modeli ile test edilerek değişkenler arasındaki durum ve modelin Türkiye’deki geçerliliği MRD modeli test sonuçlarından çıkan veriler ışığında değerlendirilmiştir.

1. İŞSİZLİK, İSTİHDAM VE EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMLARI

1.1. İşsizlik Kavramı, İşsizlik Türleri Ve Teorileri

İşsizlik ülkelerin ekonomik yapısına bağlı olmaksızın var olan ve ülkelerin gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın her ülkede problem teşkil eden sorunların başında gelmektedir. Ülkelerde işsizlik sorunun çıkmasında birçok faktör vardır. Ancak bu faktörlerin en önemlisi uygulanmakta olan makroekonomik politikalarlardır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve ekonomik yapısı da işsizlik sorununun ülke içerisinde ne denli yer tutacağını ve ülkelerin işsizlikten etkilenme düzeyini belirlemektedir (Kökocak vd., 2008: 829).

İşsizlik, el emeğinin makinaya devredilmesi ile birlikte ülkelerde farklı boyutlarda görülmeye başlamıştır. Gelişen teknoloji ile birlikte insan gücüne ihtiyaç giderek azalmıştır. Böylece emek arzı emek talebini giderek aşmıştır. Liberal ekonomi anlayışının yakın tarihimizde ülkeler arasında ekonomik model olarak uygulanması ile birlikte gelişmekte olan ülkelerin sorunu olan işsizlik 1980'li yıllar sonrası gelişmiş ülkelerinde sorunu haline gelmiştir (Sürücü, 2014: 5). Şunu da söylemek gerekir ki işsizlik sorununu sadece ekonomik bir sorun olarak değerlendirmemek gerekmektedir. İşsizliğin sosyal boyutu da göz ardı edilmemelidir. Son yıllarda işsizlik olgusunu ekonomistlerin yanı sıra sosyolog ve psikologlarda incelemeye başlamışlardır. Bir işte istihdam edilmenin çalışan için, ekonomik refahın ve sosyal standartların arttırılma etkisi ile birlikte kişinin toplumsal aidiyet hissetmesi ve özgüveninin artmasıyla birlikte kendini gerçekleştirme faktörleri de ortaya çıkacaktır. İşsizlik kişinin psikolojik yıkımına ve sosyal hayatta kabul görmemesine neden olabilmektedir.

İşsizliğin genel tanımına değinmeden önce işsiz bireyin kavramsal tanımına değindiğimizde işsiz; iş arayıp cari ücret düzeyinde çalışmak istediği halde iş bulamayanlara denilmektedir. Çalışma iradesine ve isteğine sahip olduğu halde cari ücret düzeyinde iş bulamayanların toplamı işsizliği oluşturmaktadır (Güney, 2009: 137). Burada gözden kaçırılmaması gereken husus işsiz sayılacak kişinin çalışma

arzusuna sahip olmasının gerektiği ve çalışmaya yönelik iş arama gayreti içerisinde bulunması gerektiğidir.

İşsizlik başlı başına bir kavram olmakla birlikte işsizliğin nedenleri, oluş sebepleri ve buna bağlı olarak birçok türü mevcuttur. Bunlar açık ve gizli işsizlik başlığı altında toplanmaktadır. Açık işsizlik kendi içinde yapısal, teknolojik, konjonktürel, mevsimlik, friksiyonel işsizlik olmak üzere farklılaşmaktadır.

1.1.1. Açık İşsizlik

Açık işsizlik kavramı kişi çalışma istek ve arzusuna sahip ve iş bulma gayreti içerisinde olduğu halde iş bulamaması durumudur (Bozdağlıoğlu, 2008: 47). Başka bir ifadeyle bireyin iş aradığı halde para kazanmak veya geçimini sağlamak için çalışacağı bir işinin olmaması durumu açık işsizliği ifade etmektedir.

1.1.2. İradi İşsizlik

Çalışma gücüne sahip kişilerin, çalışma arzusu ve gayreti içerisinde olmamaları ve iş aramamaları durumuna iradi işsizlik denilmektedir. Bu durumda olan kişilerin çoğunluğu iş arama durumunda belki de iş bulabileceklerdir. Fakat bu tarz kişilerin birçoğu kişisel ve parasal nedenlerle iş aramamaktadırlar (Eyüpoğlu, 2003: 14). İradi işsizlikte kişinin servetinin ve başka faktörlere bağlı gelirin bulunması, kişiyi iş aramama ve çalışmama tercihine itebilmektedir. Bireye ailesinden geçimini sağlayacak düzeyde miras kalması veya daha sonradan çalışma ihtiyacı hissetmeyeceği düzeyde servete sahip olması durumunda bireyler iş aramamaktadırlar.

1.1.3. Gizli İşsizlik

Bir ekonomik etki alanından bir miktar emeğin çekilmesi sonucu üretilen çıktıda herhangi bir değişiklik olmuyorsa bu alanda gizli işsizliğin varlığından bahsedilebilir (Kanca, 2012: 3).

Toplam çıktıyı etkilemeksizin bir sektör veya işletmeden ayrılan işçilerin miktarı gizli işsiz sayısını vermektedir. İşçi miktarının yanında bir endüstride veya sektörde işçinin verimliliği, o işçinin almış olduğu ücretin altında kalmakta ise yine burada gizli işsizliğin varlığından bahsedilebilir (Bozdağlıoğlu, 2008: 49).

Az gelişmiş ülkelerde ve gelişmiş ülkelerde gizli işsizliğin nedenleri farklılık arz etmektedir. Gelişmiş ülkelerde işsizliğin nedeni talep yetersizliğinden kaynaklanmakta iken az gelişmiş ülkelerde işsizliğin nedeni sermaye yetersizliğidir. Gelişmiş ülkelerde talebin arttırılmasına yönelik yapılacak genişletici ekonomik politikalarla bu sorun dengeye kavuşturulabileceken yani geçici iken, az gelişmiş ülkelerde bu sorun yapısaldir (Bozdağlıoğlu, 2008: 50). Özellikle kamu sektöründe gizli işsizlik olgusuna yöneticilerin popülist politikaları veya personel planlamalarındaki hatalardan kaynaklı olarak daha çok rastlanılabilmektedir.

1.1.4. Yapısal (Strüktürel) İşsizlik

İşgücünün coğrafi veya niteliksel değişimler nedeniyle teknolojiadaki ve talepteki değişimlere yanıt verememesi sonucu çalışanların bir kısmının işini kaybetmeleri durumuna yapısal işsizlik denilmektedir (Sürücü, 2014: 21). Yapısal değişimler sürecinde birtakım endüstri faaliyetleri gerilerken birtakım sektörlerde öne çıkmaktadır. Genişleyen sektörlerdeki işgücü talep fazlası daralan sektörlerdeki işgücü arz fazlası ile dengesiz bir hal oluşturmaktadır. Daralan sektörlerdeki işgücü arz fazlası genişleyen sektörlerle aktarılmaktadır. Ancak buradaki sektörler arası işgücünün uyumu zaman alacak belki de uyum hiç sağlanamayacaktır. Böylece yeni endüstrilerin, nitelikli işgücü ihtiyacına ve işgücünde genişleyen endüstrilerde işgücü talebine cevap verilemeyecektir. Bu şekilde oluşacak işgücü arz fazlası yapısal işsizliği oluşturacaktır (Bozdağlıoğlu, 2008: 49). Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte sanayi toplumundan da bilgi toplumuna geçişte gelişen yeni sektörlerin işgücü talebi olmasına rağmen, işçilerin yetersiz nitelikleri ve eğitimleri oluşan yeni sektörlerde yapısal işsizliğe neden olmaktadır (Kökocak, 2008: 830).

Bu işsizliğe emeğin gelişen teknoloji ile birlikte makine ile ikamesi de neden olmaktadır. Bazen ekonomik sebeplerin dışında politik nedenlerde yapısal işsizliği arttırabilmektedir (Kanca, 2012: 3).

1.1.5. Teknolojik İşsizlik

Gelişen teknoloji ile birlikte insan emeğinin payının iş hayatında azalması ve emeğin yerini teknolojik gelişmelerin getirdiği olanakların alması durumunda oluşan işsizliğe teknolojik işsizlik denilmektedir. Teknolojik işsizliğin ortaya

çıkmasının nedeni insan gücünün yerini makinenin alması neticesinde daha üretken üretim anlayışı, seri üretim arayışı ve daha verimli çalışma arayışı olduğu söylenebilir. Üretim ve birçok alanda seri üretim ve otomatikleşme insan gücünün iş piyasalarında değerini düşürmektedir (Zaim, 1997: 52).

Üretim faktörleri olan emek ve sermaye arasında sıkı bir bağ ve ikame etkisi mevcuttur. Sermayenin genişletici etkisi, yeni teknolojilerin piyasaya girmesini bununla birlikte üretim ve verimliliğin artmasını ve emeğe duyulan ihtiyacın azalmasını sağlayacaktır. Böylece teknolojinin işgücüne yaptığı etkiyle birlikte atıl işçiler teknolojik işsizliği oluşturacaktır (Kanca, 2012: 3). Teknolojinin geliştiği bilgi toplumlarında teknolojik işsizlik kısa sürmektedir. Çünkü gelişmiş ülkeler bu gelişmelere bağlı olarak yeni sektörler oluşturmakta gelişen sektörlerle de yeni çalışma alanları kurabilmektedir. Böylece atıl kalan işgücü bu yeni sektörlerle ve yeni çalışma kollarına kaydırılmaktadır. Ancak gelişmemiş ülkelerde sermaye yetersizliği yeni sektörlerle yapılması gereken yatırımları engellemektedir (Bozdağlıoğlu, 2008: 48).

1.1.6. Konjonktürel İşsizlik

Ekonomik gerileme ve dalgalanma dönemlerinde efektif talep yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan, bir ekonominin gerçekte gerçekleştirdiği hasıla olan fiili hasılanın, üretim faktörlerinin tümüyle ekonomiye yansıtıldığı potansiyel hasıladan fazla olduğu dönemlerde meydana gelen işsizliktir (Bozdağlıoğlu, 2008: 48). Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası süreçte etkin olan işsizlik türüdür. Kitlesel üretimler karşısında bu dönemde talep yetersiz kalmış ve buna bağlı olarak konjonktürel işsizlik meydana gelmiştir (Zaim, 1997: 190). Konjonktürel işsizlikte üretim ve yatırımlarda artış olmasına rağmen talep yetersiz kalmaktadır. Üretilen ürünlere talebin yetersiz kalması da arz fazlasının oluşmasına neden olacaktır. Üretimde oluşan arz fazlası ihracat yapılmak suretiyle veya iç piyasada satılarak eritilemediği takdirde üretimin yavaşlamasına devam eden süreçte de durmasına neden olabilir. İç piyasada üretimin yavaşlama sürecine girmesi durumunda firmalar üretim faktörü olan emeğin tasfiyesine başlayacaklardır. Bu durum ise konjonktürel işsizliğin derinleşmesine neden olabilmektedir.

1.1.7. Mevsimlik İşsizlik

Bazı sektörler de mevsim değişmelerine ve hava şartlarına göre işgücü hareketliliği yaşanmaktadır. Bu sektörlerden bazıları; inşaat sektörü, tarım sektörü ve turizm sektörüdür. Örnek vermek gerekirse soğuk bölgelerde kışın inşaat sektörlerinin faaliyeti azalmaktadır. Bahar ayları ile birlikte inşaat sektörlerinin faaliyeti soğuk bölgelerde tekrar artmaktadır. Keza tarım sektörlerinde de üretim dönemiyle ilgili olarak istihdam artmakta ve azalabilmektedir. Bu tip sektörlerde üretimin arttığı dönemlerde çalışan işçiler izleyen dönemlerde işlerini kaybetmektedir. Oluşan bu işsizliğe mevsimlik işsizlik denilmektedir (Ünsal, 1999: 365).

1.1.8. Friksiyonel (Arızı) İşsizlik

Emeğin verimliliği açısından gerekli olan ekonomide hareketlilik (mobilité) ilkesi gereği geçici olarak ortaya çıkan ve dolaşımı olan literatürde %2 düzeyinde beklenen işsizlik türüdür. Friksiyonel işsizliğin başlıca nedenlerine değinecek olursak; çalışma hayatına yeni katılacak kişilerin beklentilerine uygun iş aramaları, işini beğenmeyip iş değiştirmek isteyen kişiler, emekli olan kişilerin yerine yeni işgücünün ikamesinin aldığı zaman gösterilebilir. Ekonomideki pasif istihdam politikaları da geçici-arızı işsizliği artırmaktadır. İşsizlik yardımı ve işsizlik sigortası gibi uygulamalar kişinin iş hayatına katılım süresini etkilemektedir. İş bulmada etkin olması gereken ülkemizde İŞ-KUR ve istihdam büroları gibi kurumların etkisizliği de friksiyonel işsizliği artıran nedenlerdendir (Aydın, 2012: 123). Geçici işsizlik dinamik bir işgücü piyasası ve sağlıklı işleyen bir ekonominin göstergeleri olarak da gösterilebilir. Çünkü literatürde %2 seviyesinde beklenen bu işsizlikteki sirkülasyon bireylerin iş değiştirme isteğinin bir sonucudur.

1.1.9. Doğal işsizlik

Doğal işsizlik kavramını ilk olarak 1968 yılında ekonomist Friedman ve Phelps ortaya atmıştır. Bu görüşe göre uzun dönemde işsizlik, doğal oranına ulaşacak ve bu oran üzerinde ücret enflasyonu ile işsizlik arasında bir değiş-tokuş ilişkisi olmayacaktır. Buna karşılık kısa dönemde söz konusu değiş tokuş ilişkisi geçerli olacaktır. Yani uzun dönemde Philips eğrisi doğal işsizlik oranının üzerinde dikey

olacak, kısa dönemde ise negatif eğri şeklinde olacaktır (Güloğlu ve İspir, 2011: 205). Ekonomide oluşabilecek geçici işsizlik ile yapısal değişimlerden kaynaklanan işsizliğin toplamı olarak görülebilecek olan doğal işsizlik, konjonktür gereği işsiz kalan nüfus hariç, mevcut işini beğenmeyip yeni iş arayanları, işin ana unsuru olan ücret, çalışma mekanı vb. durumları kabul etmeyip işten ayrılanları, hükümlü olma, yaşlılık gibi durumlarda iş hayatından dışlananları, ifade etmektedir. Özetle doğal işsizlik oranı, iktisat politikalarıyla eritilemeyen, eritmeye kalkışıldığında enflasyona yol açan minimum işsizlik oranı veya tam istihdam işsizlik oranı; bir başka ifadeyle de, enflasyon oranında yükselmeye neden olmadan sürdürülebilen en düşük işsizlik oranı veya cari milli gelirin potansiyel milli gelir düzeyinde olduğu işsizlik oranıdır. Ayrıca, enflasyonun yükselmeyeceği bir işsizlik oranını ifade eden doğal işsizlik oranı, paracı iktisatçıların kimi savunucularınca enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı olarak da ifade edilmektedir. (Aydın, 2012: 122).

1.2. İşsizlik Teorileri

Bu bölümde işsizlik teorilerine yönelik üç temel teori olan neoklasik işsizlik teorileri, keynesyen işsizlik teorileri ve yeni işsizlik teorileri kapsamında iş arama teorisi, içeridekiler – dışarıdakiler teorisi ve ücret ekinliği teorisi incelenecektir.

1.2.1. Neoklasik Teoriler

Neoklasik iktisatçılara göre işsizliğin temel nedeni işçilerin marjinal verimliliklerine eşit olacak şekilde belirlenen ücreti kabul etmemeleridir. Bu durumda istihdamda meydana gelecek bir artışla işsizlik, parasal ücretlerin işçinin marjinal verimliliğine eşit olduğu noktada son bulmalıdır. Parasal ücretlerin, işçinin marjinal verimliliğine eşit olduğu denge ücret seviyesinde çalışma isteğinde olan işçiler iş bulabilmektedir. Ortaya çıkan işsizlik ise iradi işsizlik olacaktır. Neoklasik iktisatçılara göre parasal ücretler reel ücretlere eşit olma eğilimindedir. Reel ücretler ise emeğin marjinal verimliliğine eşittir. İşçiler reel ücretin altında bir ücrette çalışmaya razı olmamaktadırlar (Fisunoğlu ve Köksel, 2009: 42).

1929 Dünya Büyük Buhranına kadar Neoklasik iktisat anlayışının etkili olduğu dönemde işsizlik konusunda belirtilen husus işsizliğin iradi işsizlikten kaynaklandığına yönelikti. Neoklasik teori istihdamın tam istihdam koşulları altında

gerçekleştğini ve bu koşullar altında da işsizliğin istek dışı işsizlikten kaynaklandığı belirtilmektedir. Tam rekabet varsayımı altında işgücü arzı ile işgücü talebinin dengede olduğu noktada ücret belirlenirken işsizlikte ortadan kalkacaktır. Reel ücretlerin düşmesi ekonomiyi tam istihdam seviyesinde tutar ve tam istihdama karşılık gelen reel ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkes iş bulabilmektedir. Ancak denge ücret düzeyinin üstünde bir ücret düzeyinde çalışma isteğinde bulunan bireyler Neoklasik iktisat anlayışına göre iş bulamayıp işsiz kalmaktadır. Denge ücret düzeyinin üstünde ücret talep edip iş bulmayan kişiler istek dışı işsiz olarak tanımlanmaktadır (Bulutay, 1995: 21-23).

1.2.2. Keynesyen Teoriler

Klasik iktisat anlayışının hakim olduğu dönemin sonlarına doğru bu anlayışa karşı Keynesyen anlayış ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Keynes'in Klasik Ortodoks anlayıştan ayrıldığı bilinmektedir. Bu dönemde işgücünü oluşturan kesimin iş talebinde artış mevcuttu ancak denge ücret seviyesi tam istihdam koşullarını sağlamamaktaydı. Bu durum istek dışı işsizliği yaygınlaştırdı.

Keynes klasik anlayışta var olan ekonomide sadece iradi işsizliğin mevcut olduğu anlayışını reddetmiştir. Bu dönem de ekonomide oluşan krizde devlet müdahalesinin gerekliliği, para ve finans piyasalarının ekonomi üzerinde güçlü etkilerinin olması gerektiği ortaya çıkmıştır. Klasik iktisat anlayışının hakim olduğu dönemin sonlarına doğru bu fikirleri harekete geçiren ve savunan Keynesyen anlayış ortaya çıkmıştır. (Romer, 1993; 5)

Keynesyen analiz tam istihdam anlayışının tesadüfi olduğunu ekonominin eksik istihdamda dengede olduğunu dengenin oluşmasında üretim miktarındaki değişimlerin esas olarak etkili olduğunu belirtmektedir. Keynes, Genel Teori kitabında belirttiği üzere eksik rekabet koşullarının ekonomide mevcut olduğunu ve istek dışı işsizlik probleminin varlığına dikkat çekmiştir. Keynes'e göre işsizliğin kaynağı toplam talebin azalmasıdır ve buna göre talebin azalması durumunda firmaların daha az emek talep edeceği varsayımı yer almaktadır. Keynes'e göre, işsizlik sorununun çözülebilmesi için hükümetlerin mutlaka mali ve parasal araçlarını

kullanarak genişletici politikalarla piyasalara müdahale etmesi gerekmektedir (Ataman, 1998: 61).

1.2.3. Yeni İşsizlik Teorileri

Neoklasik ve Keynesyen iktisat anlayışlarının, dönemin ekonomik sorunlarını açıklamada yetersiz kalmasıyla birlikte yeni işsizlik teorileri ortaya çıkmıştır. Bu teorilerde ‘iş arama teorisi’ Neoklasik anlayışın ‘içeridekiler – dışarıdakiler teorisi’ ise Keynesyen anlayışın devamı olarak kabul edilmektedir. Bir diğer yeni işsizlik teorilerinden olan ‘ücret etkinliği teorisi’ Yeni Keynesyen anlayışı savunan iktisatçılar tarafından savunulmaktadır.

İş arama teorisinde bireyler ücretlerin düşük olmasını gerekçe göstererek iş aramalarına devam etmektedirler. Ancak iş arama süreleri uzadıkça boş zamanın maliyeti arttığından bireyler talep ettikleri ücret miktarını düşürmek zorunda kalmaktadır. Bu durumda yeni bir işi hemen kabul etmek ile iş aramaya devam etmek tercihi arasında bir karara varılmaktadır. İş aramanın maliyeti ile iş arandığı sürede vazgeçilen kazanç karşılaştırılarak faydanın maksimum olduğu noktada karar verilmeye çalışılmaktadır. Bu noktada iş arama sürecine son verilmektedir (Ataman, 1998: 65).

İçeridekiler – Dışarıdakiler teorisine bakıldığında ‘içeridekiler’ çalışanları ‘dışarıdakilerde’ iş arayanları temsil etmektedir. Firmalar çalışanı işten çıkarıp iş arayan bireyi işe aldığı anda firma, çalışanın iş yerinde edindiği deneyimi kaybetmiş olacak ve çalışanı işten çıkarmanın maliyeti işyerindeki toplam işgücü verimliliğini düşürecektir. Bu nedenle firmalar yeni bir işçi almak yerine çalışan ile ücret pazarlığı yapmaktadırlar. Bu tercihte ücretlerin artmasına neden olmaktadır (Ataman, 1998: 69).

Ücret etkinliği teorisini, 1960’lı yılların başında Yeni Keynesyen anlayışı savunan iktisatçılar ortaya çıkarmıştır. Bu teoriye göre işçilerin fiziksel sağlıkları ve verimlilikleri, işçiye ödenen ücret ile pozitif ilişkiye sahiptir. Firmalar işçilere yüksek ücret ödeyerek daha sağlıklı ve daha yüksek performanslı olmalarını sağlarlar. Artan ücretler, işçilerin moralinin artmasını sağlamak ve işçilerin çalıştığı işte daha

motive ve daha üretken olunması yönünde fayda sağlayabilmektedir (Kaytancı, 2010; 95-96).

1.3. İşsizliğin Ölçülmesi

İşsizliğin neden olduğu sorunlara yönelik çözüm politikaları üretmek ve bu politikaları uygulanabilir hale getirmek açısından işsizliğin ölçümü önem taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerde işsizlerin ilgili kurumlara işsizlik sigortası sistemi gereği kayıt zorunluluğunun bulunması işsizliğin ölçümünü kolaylaştırmaktadır. Ayrıca işgücü anketleri ile piyasasının nitelik durumu tespit edilebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise işsizliğin ölçülmesi, işgücü anketleri ile geçmişteki verileri daha sonraki yıllara yorumlayarak tahminde bulunmak suretiyle yapılmaktadır (Ataman, 1997: 21).

Toplam nüfusun kışla, hapishane ve hastane gibi yerlerde ikamet edenler dışındaki kısmında 15 yaş üzerindeki bölümüne kurumsal olmayan sivil nüfus denilmektedir. Kurumsal olmayan sivil nüfus; istihdam edilenler (E), işsiz olan ve iş arayanlar (U), işsiz olan ve iş aramayanlar şeklindedir.

Kurumsal olmayan sivil nüfusun çalışanlar ve işsiz olan ve iş arayanların toplamından oluşan kısmı, işgücünü oluşturmaktadır. ($L=E+U$) Sivil nüfusun işgücünde olmayan kısmı, kurumsal olmayan sivil nüfusun içerisindeki işsiz olup iş aramayan kısımdır. İşgücünde olmayanlar = Kurumsal olmayan sivil nüfus – İşgücü şeklinde açıklanabilir.

İşgücüne katılım oranı işgücünün kurumsal olmayan sivil nüfusa oranlanmasıyla hesaplanabilir. İşgücü katılım oranının yükselmesi, kurumsal olmayan sivil nüfusta çalışma istediğindeki artış anlamına gelmektedir.

İşgücünün bir bölümünün işinin olmaması durumunu ve iş arayan, işe dönmeye hazır ya da iş bekleyen bireyleri ifade eden işsizlik ise, işsizlik oranı ile ölçülmektedir. İşsizlik Oranı = $(\text{İşsizler} / \text{İşgücü}) \times 100$ şeklinde hesaplanmaktadır.

İşsizliğin ölçülmesinde bir başka kavram da istihdam oranıdır. İstihdam Oranı = $(\text{İstihdam Edilenler} / \text{Kurumsal Olamayan Sivil Nüfus}) \times 100$ şeklinde hesaplanmaktadır.

İşsizlik oranları iki nedenden dolayı işsizlik konusunda gerçek tabloyu yansıtmaktan uzaktır. İlk neden olarak, işsizlik oranlarının daha yüksek olduğu dönemlerde, işsiz kişilerin bir kısmı iş bulmaktan yorulup iş aramayı bırakanlar konumuna gelmektedir. Çalışmak isteyen bu kişilerin varlığı düşünüldüğünde, işsizlik oranı daha yüksek çıkabilmektedir. İkinci neden ise çalışan kişilerin bazılarının “part -time” istihdam edilmesi olup eksik istihdam yaratmalarıdır. Bu durum hesaba katıldığında, işsizlik oranı yine işsizlik oranı verilerinin yansıttığından daha yüksek çıkacaktır (Ünsal, 2007: 87-91).

1.4. İşsizliğin Maliyeti

İşsizliğin iktisadi maliyetinin yanı sıra sosyal maliyetleri de mevcuttur. İşsizliğin sosyal maliyeti, işsiz kalan bireylerin toplumda kabul görmemeleri, kendilerine verdikleri değerin düşmesi ve arkadaş çevresini kaybetmeleri şeklinde gerçekleşebilir. İşsizliğin, işsiz kalanın refah düzeyini düşürmesi gibi dolaysız sosyal maliyetinin yanı sıra suç oranının artması, toplumsal düzenin bozulması ve alkolizmin artması gibi dolaylı maliyetleri de mevcuttur.

İşsizliğin sosyal maliyetini azaltmak için Türkiye dahil birçok ülkede işsizlere işsizlik tazminatı adı altında ödemeler yapılmaktadır. Devlet tarafından işçi ve işverenlerden toplanan işsizlik sigortası payı bir fonda toplanarak işsiz kalanlara ve belirli koşulları sağlayan kişilere tazminat olarak ödenebilmektedir.

İşsizliğin iktisadi maliyeti, işsiz kalanların çalışmaları halinde üretime sağlayacakları katkı miktarıdır. İşsizliğin iktisadi maliyeti Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) açığı ile ölçülebilmektedir.

$$\text{GSYİH açığı} = \text{Reel GSYİH} - \text{Doğal GSYİH}$$

Bu eşitlikteki doğal GSYİH işsizlik haddinin doğal işsizlik haddine eşit olduğu noktadaki yani tam istihdam durumundaki GSYİH düzeyini göstermektedir. Dolayısıyla Reel GSYİH ile Doğal GSYİH arasındaki negatif fark işsizliğin üretimde yol açtığı açığı göstermektedir. Örnek vermek gerekirse bir ekonomide 2018 yılında reel GSYİH 1000 TL ve doğal GSYİH 1125 TL ise 2018 yılında GSYİH açığı -125 TL olacaktır.

İşsizliğin iktisadi maliyetini yüzdelik bir değer ile ifade etmek gerekirse aşağıdaki denklemde formüle edilebilir;

$$\text{GSYİH Açığı} = \text{Reel GSYİH} - \text{Doğal GSYİH} / \text{Doğal GSYİH}$$

Bir ülkede 2018 yılında Reel GSYİH 1000 TL Doğal GSYİH ise 1125 TL olduğunu varsayarsak, $1000-1125/1125 = \% - 0.11$ Reel GSYİH'nin Doğal GSYİH'den küçük olmasına neden olmaktadır.

Buna göre, A. Okun'un yapmış olduğu çalışmada ABD ekonomisinde doğal işsizlik seviyesinin üzerindeki her %1'lik artışın Reel GSYİH'nin Doğal GSYİH'den %2,5 küçük olmasına yol açtığını belirlemiştir.

Okun yasası GSYİH açığının yüzde değer olarak hesaplandığı formül ile birlikte değerlendirilirse, doğal GSYİH (GSYİH*) ile reel GSYİH (GSYİH) arasındaki ilişki aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$(\text{GSYİH} - \text{GSYİH}^*) / \text{GSYİH}^* = -2,5 (u - u_n)$$

Örneğin, Türkiye ekonomisinde 2018 yılında işsizlik oranının $u = \%12$, doğal işsizlik oranının $u_n = \%6$ olduğu ve doğal işsizlik haddini aşan her ilave % 1 işsizliğin ABD'de olduğu gibi Türkiye'de de reel GSYİH'nin doğal GSYİH'den %2,5 küçük olmasına yol açtığı kabul edilsin. Bu durumda;

$$(\text{GSYİH} - \text{GSYİH}^*) / \text{GSYİH}^* = -2,5 (\%12 - \%6) = \% -15$$

sonucu elde edileceğinden, 2018 yılında GSYİH açığının % -15 olduğu, 2018 yılında reel GSYİH'nin doğal GSYİH %15 küçük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Ünsal, 2009: 94-96).

1.5. İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Politikalar

İşsizlikle mücadele etmede öncelikle ülkelerde işsizliğin nedenleri ve işsizliğin türünün tespit edilmesi gerekmektedir. İşsizlikle mücadele için uygulanacak politikanın seçimi, uygulanan politikanın etkinliğini arttırmada önemlidir. İşsizliğin oluşmasındaki nedenler açısından bakıldığında, ülkelerin bulunduğu toplumsal ve siyasal konjonktürel durumları ve ekonomik yapıları etkili olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde daha çok yapısal işsizlik görülmekteyken, gelişmiş ülkelerde ise bu durum geçici işsizlik olarak belirmektedir. Bu hususta

ekonomi yapıcıları tarafından birçok politika geliştirilmiş ve işsizliğe çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Bu politikaları genel hatlarıyla açıklamak gerekirse uygulamada etkin olarak kullanılan politikalar aktif ve pasif istihdam politikalarıdır. Ayrıca ülkelerde makroekonomik veriler ışığında para politikaları, maliye politikaları ve gelirler politikaları da işsizlikle mücadelede bir araç olarak kullanılmaktadır.

Ekonominin konjonktürel olarak daraldığı dönemlerde işsizlikle mücadelede ülkeler genişletici para ve maliye politikaları kullanmaktadır. Böylece piyasada ekonomik faaliyetlerin canlanmasını, yatırımların artmasını, artan yatırımlarla birlikte üretimin artmasını ve işgücü talebinin artmasını amaçlamaktadırlar. Böylece konjonktürel işsizliğin etkilerinin azaltılması beklenmektedir. Friksiyonel işsizlikte ise aktif istihdam politikaları ile işsizliğin boyutu azaltılabilir. İş Kurumu gibi müesseseler daha aktif ve daha işlevsel çalışarak işsizliğin azaltılmasına katkı sağlayabilir. Yine yapısal işsizliğin çözümünde de teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan yeni sektörlerle ya da emek yoğun sektörlerden sermaye yoğun sektörlerle geçişlerde işgücünün başka sektöre doğru yönlendirmede nitelik ihtiyacını karşılayacak politikalar geliştirilmelidir.

1.5.1. Para Politikaları

Hükümetlerin genellikle Merkez Bankası aracılığıyla hedeflenen ekonomi politikalarını gerçekleştirmeye yönelik para arzı belirleme politikalarına para politikası denilmektedir. Bu politikalar ekonomide para ile ilgili düzenleme ve tedbirler olup genişletici ve daraltıcı para politikaları olarak iki yöntem halinde uygulanmaktadır. Genişletici para politikaları ekonomide para hacmini arttırmaya yönelik politikalar olup daraltıcı para politikaları ise ekonomideki para hacmini azaltmaya yönelik politikalardır (Çoban, 2009: 376).

Genellikle Merkez Bankası vasıtasıyla belirlenen ve uygulamaya konulan para politikaları dolaylı ve doğrudan para politikaları olarak belirlenmektedir.

Dolaylı para politikası araçlarında Merkez Bankası ekonomi piyasalarında aracı konumundadır. Alınan kararlar neticesinde insiyatif piyasalara bırakılmaktadır. Bu politikalar reeskont kredileri, zorunlu karşılıklar, açık piyasa işlemleri ve kredi kolaylıkları şeklindedir (Akçay, 1997: 17).

Açık piyasa işlemleri finansal araçların piyasada likitide sıkışıklığı olduğu dönemlerde devlet ihale borçlanma senetleri vasıtasıyla piyasayı rahatlatması bir başka açıklamayla fonlaması işlemidir. Bu işleme repo işlemi denilmektedir. Bir başka işlem ise piyasada likitide fazlalığı olduğu dönemde paranın piyasadan çekilmesi işlemidir. Bu işleme ise ters repo işlemi denilmektedir (Akçay, 1997: 17).

Zorunlu karşılıklar kavramı finans kuruluşlarının portföylerinin belirli bir kısmının Merkez Bankasında rezerv olarak tutulması işlemidir (Akçay, 1997: 17).

Bir başka açık piyasa işlemi olan reeskont işlemleri ise Merkez Bankasınca bankaların elinde bulundurduğu ve henüz ödeme zamanı gelmemiş ticari senetlerin iskonto edilmesi işlemidir. Bankalar elindeki senetleri Merkez Bankasına iskonto ettirerek para rezervlerini arttırabilmektedir (Parasız, 2005: 351).

Dolaysız para politikaları ise Merkez Bankasının para politikası uygulamalarını yasal düzenlemelerle gerçekleştirmesidir. Faiz oranları kontrolleri ve farklılaştırılmış reeskont kotaları başlıca dolaysız para politikaları uygulamalarıdır.

İşsizliğin olduğu bir ekonomide para arzının arttırılması likidite tercihi fonksiyonu değişmediği takdirde denge faiz oranının üzerinde para arzı fazlası oluşmasını sağlamaktadır. Para arzı fazlasının oluşması ise faiz oranlarını düşürecektir. Faiz oranlarının düşmesi neticesinde ise yatırım harcamaları artacaktır. Bu da toplam talebi ve işgücü talebinin artmasını sağlayacaktır.

1.5.2. Maliye Politikaları

Maliye politikası, devletlerin hedeflerini gerçekleştirmek ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla ekonomiye borçlanma, kamu harcamaları ve vergiler yoluyla müdahale etme aracıdır. Maliye politikasının en önemli araçları olarak kamu harcamaları, borçlanma, bütçe ve kamu gelirleri gösterilebilir. Kamu harcamalarının yetersiz geldiği durumda hükümetler karşılıksız para basarak ya da borçlanarak harcamalarını finanse etmektedirler (Öztürk, 2012: 245).

Modern maliye politikası uygulamaları Keynesyen İktisat politikalarının bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Keynes 1929 Ekonomik Buhranı sonrası krizin aşılmasında efektif talep yetersizliği sorunun çözülmesi yönünde çalışmalar

yapmıştır. Krizin giderilmesinde maliye politikalarının önemini vurgulamıştır. Bu dönemde kamu harcamaları yoluyla talebin artırılması ve bunun sonucunda yatırımların artarak işgücü talebinin de artacağı varsayılmaktadır. Maliye politikaları ile devletin sosyal ve ekonomik hayata müdahalesi ile sevk ve idare görevi, alacağı mali ve iktisadi teşvik ve zorlamalarla ekonomik hayatı düzenleyici rolünün sağlanması amaçlanmaktadır (Bulut, 2006: 104).

1.5.3. Gelirler Politikaları

2. Dünya Savaşı sonrası gelişmiş bazı Avrupa ülkelerinde değişen ekonomik koşulların bir sonucu olarak yaşanan ekonomik krizler, devletin piyasa ekonomisine müdahalesini kaçınılmaz kılmıştır. Ancak o güne kadar yaşanan tecrübeler Merkez Bankası ve hükümetlerin para ve maliye politikaları müdahalelerinin yetersiz olduğunu göstermiştir. 1970’li yıllar sonrası yaşanan yüksek işsizlik ve enflasyon ortamı yeni politika arayışlarına neden olmuştur. Bu dönemde gelirler politikası önem kazanmıştır. Yeni gelişmelerle birlikte ülkeler tam istihdam hedefine ulaşma, fiyat ve ekonomik istikrarı sağlama ve ödemeler dengesini sağlama hedefine ulaşmak için gelirler politikasını uygulamaya başlamışlardır (Uçkan, 16-17).

Gelirler politikası, bir üretim sürecinde oluşan gelirin üretim sürecine katılanlar arasında bölüşümü sürecinde gelirden fazla pay alma talepleri nedeniyle rekabet oluşturmaktadır. Gelirler politikası üretim sürecine katılanların yarattığı rekabetin getirmiş olduğu sorunları, ekonomide ücret, kar ve fiyat kararlarını etkileyerek çözmeye çalışmaktadır. Bu politikada amaç gelir paylaşımındaki payların kontrol altına alınmasıdır. Gelir politikalarında bir diğer amaç ise bölüşüm paylarının yarattığı enflasyonu önlemek, istihdamı arttırmak ve ücret fiyat seviyesini belirlemektir (Ataman, 1997: 59).

Ücret seviyesini belirlemede ülkelerin işsizlik oranları etkili olmaktadır. Emek ve sermaye sahiplerinin sendikalar aracılığıyla yapılan pazarlıkta yüksek işsizliğin olduğu dönemlerde işveren ücretlerinin daha düşük noktada tutulması yönünde baskı kurabilir. Düşük işsizliğin olduğu dönemlerde ise ücret pazarlığında emek sahipleri açısından yüksek ücret belirleme ortamının oluşması kolaylaşmaktadır (Ataman, 1997: 59-60).

Gelirler politikasının ücret ve fiyat dondurmaları, ücret ve fiyat kılavuzluğu, endeksleme politikaları ve vergiye dayalı politikalar olmak üzere araçları mevcuttur.

Ücret ve fiyat dondurmaları politikasında hükümetler enflasyonist baskıları önlemek için kısa süreli fiyat ve ücretleri sabitleme veya uzun süreli fiyat ve ücretler üzerinde denetim yapma yoluna başvurmaktadırlar. Ancak sendikalaşmanın ve güçlü örgütlenmenin olduğu ülkelerde bu politika sonuç vermemektedir. Ücret dondurma politikasının uygulandığı ülkelerde hükümetler sık sık işçi grev hareketleriyle karşılaşmaktadırlar. Fiyat dondurma politikasında ise firmalar ürünlerinin hacmini ve kalitesini düşürerek uygulanan politikanın başarı düzeyini düşürmektedir.

Ücret ve fiyat dondurmaları politikasının esnek bir biçimi olan ücret ve fiyat kılavuzluğu politikasında piyasada ücret veya fiyatların hangi seviyede olması gerektiği belirlenir ve bu seviyede fiyat ve ücret belirlenmesi sektörlerden talep edilmektedir. Bu politika genelde uygulamaya konulduğunda kamu sektöründe sonuç vermekte olup özel sektörde ise bazı dirençler ile karşılaşmaktadır. Hükümetler özel sektörde ücret ve fiyat kılavuzluğu politikasının başarıya ulaşması için firmalara yaptırım, ödül ve teşvik mekanizmalarını uygulamaktadır (Ataman, 1997: 61).

Endeksleme politikası ise gelecekte öngörülemeyen ücret artışları, faiz ve döviz kurlarındaki spekülatif hareketlerin yaratacağı olumsuz koşulların önceden alınan tedbirlerle ücret artışlarının fiyat artışlarına endekslenmesi yoluyla tüketicinin alım gücünün korunması amaçlanmaktadır. Vergiye dayalı politikada ise hükümetler firmalara belirli bir dönem için yapabilecekleri ücret artış miktarını bildirmektedir. Belirlenen ücret artışının üzerinde artış yapan firmalara ise karları üzerinde ek vergi konulmaktadır.

Gelirler politikasının ekonomik amaçlarının yanı sıra sosyal amaçları da mevcuttur. Emek sermaye işbirliği ve sosyal barışın sağlanması sosyal amaçlar arasında en önemlileri olarak gösterilebilir. Sosyal taraflar milli ekonomik hedefler çerçevesinde karşılıklı fedakarlıklarda bulunarak işbirliği içine girebilirler. Sosyal diyalog yoluyla da çalışma barışı sağlanabilir. Gelirler politikasıyla hedeflenen ekonomik amaçların gerçekleştirilmesi, sosyal taraflar arasında işbirliği ve toplumun

paydaşları arasındaki çıkarların uyum sağlamasına bağlı olduğu da söylenebilir. (Uçkan, 18).

1.5.4. Aktif ve Pasif İstihdam Politikaları

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, aktif istihdam politikalarını etkin bir emek piyasası oluşturmak ve emek piyasasında çalışan işçilerin niteliklerini geliştirmek için hayata geçirilen politikalar olarak tanımlamaktadır. OECD aktif istihdam politikalarının gelişimini 1960'lı yıllardan bugüne desteklemektedir. İkinci Dünya Savaşından sonra mesleki eğitim programları, yeni iş kolları oluşturma gibi politikalar üretilmekteydi. Ancak bu politikalar aktif istihdam politikası olarak anılmamaktaydı. 1948 yılında ilk kez aktif istihdam politikaları tam istihdam politikalarını gerçekleştirirken enflasyonu kontrol altında tutan bir politika olarak tanımlanmıştır (Biçerli, 2004: 46).

Aktif istihdam politikalarının başlıca amacı, işsizlerin ve iş arayanların iş arama sürelerini kısaltarak bireylerin daha çabuk iş bulmalarını sağlamaktır (Biçerli, 2004: 489).

Ekonomi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, işsizlikle mücadelede izlenen istihdam politikalarını 7 grupta açıklamıştır. Bunlar;

1. Kamusal işçi servis ve yönetimi; kişinin çalışma koşullarına en uygun ve kolay şekilde işlere yerleştirilmesi ve iş bulmalarına danışmanlık edecek hizmetler sağlayacak kurumsal yapıların oluşturulması
2. İşgücü pazarlaması eğitimi; kişilerin mesleki eğitiminde ekonominin ihtiyaç duyduğu iş veya meslek dallarında beceri kazandırma ve geliştirme kurslarının açılması
3. Gençlere yönelik politikalar
4. Sübvansiyon edilmiş istihdam; ücretler üzerinden alınan vergilerin düşürülmesi ya da ücret yapısının değiştirilmesi
5. Engellilere yönelik politikalar
6. İşsizlik maaşı
7. Erken emeklilik

Bu kategorilerden 1-5 arası politikalar aktif istihdam politikalarını 6-7 arası politikalar ise pasif istihdam politikalarını temsil etmektedir (Solhman ve Turnham, 1994: 23).

Analiz edildiğinde ülkelerde şimdiye kadar işsizlik oranlarındaki artışların genelde konjonktürel krizler ile birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle de uzun bir dönem boyunca güçlü bir işsizlik artışı yaşayan ülkelerde konjonktürden bağımsız yapısal işsizlikte artışlar olabilmektedir. Politika perspektifinden bakıldığında bu toplam talebi desteklemeye yönelik bir politikaya işaret etmektedir. Bu politikalar için genişlemeci makro-ekonomik politikalar, genişlemeci para politikaları ayrıca sınırlı vergilendirmeler ile büyüme ve istihdam yanlısı yapısal reformlarla mümkün olabilir. Bununla birlikte aktif işgücü piyasası politikalarının, artan yapısal işsizlik riskini içermesi konusunda oynadığı rol de önemlidir. Aktif istihdam politikaları işsizliğin döngüsel yükselişinin, iş arayanların mümkün olan en kısa sürede işe geri dönmelerine yardımcı olarak işsizliğin yapısal hale gelme riskini en aza indirmeye yardımcı olabilir, ayrıca, ortaya çıkan engelleri gidererek yapısal işsizliği azaltmaya da katkıda bulunabilir. Ayrıca, iş arayanların iş bulmalarını ve işverenlerin işgücü talebini engelleyen engelleri ele alarak yapısal işsizliği azaltmaya katkı sağlanabilir. (OECD, 2012: 39).

Pasif istihdam politikaları, çoğunlukla gelişmiş ülkelerde uygulanan işsizlik nedeniyle ortaya çıkan bir sorun olan satın alma gücünün düşmesini önlemeye ve işsizlik nedeniyle ekonomideki talep daralmalarını azaltmaya yönelik politikalar (Güney, 2009: 154). Bu politikalar işini kaybeden bireylerin satın alma gücünü koruyabilmek için gelir desteği sağlamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, pasif istihdam politikalarının istihdam artırmaya, yeni iş alanları oluşturmaya yönelik eylemleri bulunmamaktadır. Pasif emek piyasası politikaları, işsizlik sigortası ödeneği ve işsizlik yardımı gibi iki temel uygulamaya dayanmaktadır. Bu politikaların yanında çalışma süresinin kısaltılması, erken emeklilik, kıdem tazminatı ve işsizlik sigortası gibi pasif istihdam politikaları da mevcuttur (Varçın, 2004: 4).

İşsizlik konusunda aktif istihdam politikalarını tamamlayıcı rol oynayan pasif istihdam politikalarıyla işsizlik oranlarının azaltılması yerine işsizliğin neden olacağı toplumsal ve sosyal zararlar minimize edilmeye çalışılmaktadır. Pasif

istihdam politika uygulamalarının gelişmiş ülkelerde daha yaygın olduğu görülmektedir. Pasif istihdam politikalarından olan işsizlik ödeneğinin bireyi iş aramayarak işsiz kalmasına teşvik edeceği hissiyatını önlemek için verilen ödenek bireyin yaşam standardını minimum düzeyde devam ettirecek seviyede olup, belirli bir zaman dilimi için sağlanmaktadır (Uğur, 2011: 100-101).

İşsizlik sigortası bir işyerinde çalışan bireyin çalışma istek, yeterlilik ve yeteneği olmasına rağmen çalışanın herhangi bir kusuru olmaksızın işini kaybetmesi ve sigortalının işsiz kalması süresince gelir kaybını belirli bir süre belirli bir gelir düzeyinde karşılayan sigortacılık tekniğidir. Bu sigortacılık sisteminde katılım zorunluluğu ve prim ödeme mecburiyeti mevcuttur (Andaç, 2010: 57).

Pasif istihdam politikalarından olan bir diğer uygulama işsizlik yardımıdır. İşsizlik yardımının işsizlik ödeneğinden farkı, prim ödemeye dayalı olmaması ve yardımın tamamen devlet tarafından yapılmasıdır. İşsizlik yardımıyla işsizlere minimum hayat standartı sunulması hedeflenmektedir. İşsizlik sigortasında olduğu gibi işsizlik yardımı alan bazı çalışanlar için işsiz kalmak cazip hale gelebilmektedir. Bu politikanın etkinliğinin artırılabilmesi ve iş piyasasında işsiz sayısının artmaması için yardımın bireyin çalışarak sağlayacağı gelirden önemli ölçüde düşük tutulması gerekmektedir. Yardım miktarı düşük tutularak bireyin tekrar iş araması ve istihdama katkı sağlaması amaçlanmaktadır (Küpeli, 2014: 16).

Pasif istihdam politika uygulamalarından bir diğeri çalışma sürelerinin kısaltılması politikasıdır. İş hayatında çalışma sürelerinin kısaltılmasındaki amaç ekonomik konjonktüre bağlı olarak yaşanan durgunluk dönemlerinde istihdamın istikrarlı olmasını sağlamak ve işverenlerin ekonominin durgun olduğu dönemlerde işçileri işten çıkararak ekonominin canlanma dönemlerinde tekrar işe almaları ile oluşacak maliyetlerden tasarruf sağlamaktır (Biçerli, 2004: 60). Ekonominin durgun olduğu dönemlerde işverenlerin işçi çıkarması durumunda tekrar ekonomik faaliyetlerin arttığı dönemlerde işçi almasının işverene yeni işçinin uyum sürecinde kaybedilen verimlilik, iş için işçiye sağlanacak eğitim, işçinin ücreti, eski işçinin tecrübesinin ve verimliliğinin kaybedilmesi gibi maliyetleri olacaktır. Çalışma sürelerinin kısaltılması ile işsizlik oranları da daha çok işçiye istihdam sağlanacağı için azaltılabilmektedir.

OECD raporlarında da uygulanabilir pasif istihdam politikaları olarak belirtilen erken emeklilik uygulaması, işsiz kalma riski yüksek olan ve işsiz olan emeklilik yaşına gelmiş kesim için uygulanmaktadır. Erken emeklilik politikası ile yaşlı nüfusun işgücü piyasasından çekilmesi yerine genç işgücünün istihdam edilerek, toplam emek arzının azaltılıp, işsizlik oranının aşağı seviyeleri çekilmesi amaçlanmaktadır. Ekonomide yaşlı nüfusun artması verimliliğin azalmasına neden olabilmektedir. Yaşlı işgücünün tazminat ve ücretleri işverenin işçi maliyetini arttırmaktadır. Erken emeklilik sistemiyle emeklilik yaşı gelmiş işçilerin emekli edilmesi, işverenler için yeniden yapılanma imkanı da sunmaktadır. Uygulama ile düşük vasıflı ve maliyetli işgücü yerini, ucuz işgücü ve iyi eğitilme fırsatı sağlanabildiği takdirde iyi eğitilmiş işgücüne bırakabilmektedir. (Biçerli, 2004: 59-60).

Son olarak kıdem tazminatı, pasif istihdam politikaları içerisinde istihdamı koruyucu tek unsur olup iş yasası kapsamına giren istinasız bütün işçi ve işvereni ilgilendirmektedir. Kıdem tazminatı ile emeğinden başka geliri olmayan işçi kesiminin işsiz kaldıktan sonraki süreçte maddi açıdan korunması amaçlanmaktadır.

1.6. İstihdam Kavramı ve Teorileri

İstihdam kelime anlamı olarak çalıştırma, kişiyi bir işte kullanma ve iş alanı açma anlamına gelmektedir. Bir ülkede çalışma gücüne sahip bireylerin çalışma hayatına katılım derecesi istihdamı göstermektedir (Özpınar vd. , 2011: 134). Geniş anlamda istihdam tüm ekonomik faktörlerin (emek, sermaye, girişimci, toprak) dar anlamda ise sadece emek faktörünün üretim faaliyetine katılımı olarak ifade edilmektedir (Kol, 2011: 38).

İstihdam kavramını tam ve eksik istihdam olarak ikiye ayırabiliriz. Tam istihdamı tanımladığımızda, cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin iş bulabildiği istihdamdır. Tam istihdam durumunda olan ekonomilerde toplam işgücünün tamamının istihdam edildiği varsayılmaktadır. İstihdam herkesin iş bulabileceği seviyede olup bir kısım işsiz bulunması istihdamın tam olmadığı anlamına da gelmemektedir. Çünkü uygulamada %100 istihdam mümkün olmamaktadır. Bu nedenle tam istihdamda geçici işsizlik kabul edilebilir bir işsizlik

seviyesidir. Eksik istihdam ise kişinin eğitim, yetenek ve deneyim açısından verimliliğini değerlendirir. Kişinin çalışmış olduğu işinde belirlenen haftalık azami çalışma saatinden az çalışıp, başka bir işte çalışmaya elverişli kişiler ile mevcut işinde az ücret alması nedeniyle ikinci işi aradığını belirten kişiler eksik istihdamdadır denilebilir (Muratoğlu, 2011: 167). Bu durumda bir kişinin eksik istihdamda kabul edilebilmesi için öncelikle bir işinin olması, istihdam edilmesi gerekmektedir. Ayrıca kişilerin gelirlerinin çalıştığı işte asgari ücretin altında olması, işçinin kabiliyet ve vasfının altında bir işte çalışıyor olması, ‘buna örnek olarak bir mühendisin, teknikerin yapacağı işleri yapması verilebilir’ kişinin çalıştığı işte ortalamanın altında verimli olması durumu eksik istihdamı oluşturmaktadır (Kutal, 1993: 276).

İstihdam kavramı ile ilgili bir diğer husus kayıtdışı istihdam olgusudur. Kayıtdışı kavramı ilk olarak 1970 Yılında Dünya Çalışma Örgütü (ILO)’ nün Dünya İstihdam programı kapsamında Kenya Raporunda enformel sektör adıyla kullanılmıştır (Özdemir ve Çütçü, 2017: 503). Kayıtdışı istihdamın birçok tanımı olmakla birlikte genel bir ifadeyle, yasal işlerde çalışarak istihdama katılan bireylerin çalışma gün sayısının veya ücretlerinin ilgili kurum ve kuruluşlara eksik bildirilmesi veya hiç bildirilmemesi durumudur.

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının tanımına göre “*Kendi nam ve hesabına çalışanların ya da bağımlı istihdam edilenlerin çalışmalarından elde ettikleri ücret ve kazançlarının vergi dairesi ve Sosyal Güvenlik Kurumu gibi kamu kurumlarına hiç bildirilmemesi ya da eksik bildirilmesi durumudur*” (Kamalıoğlu, 2014: 149).

OECD ise kayıtdışı istihdamı beyan edilmeyen gizli ve gri çalışma olarak adlandırarak ürünlerin üretiminde çalışmayla ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmemesi olarak tanımlamıştır (Çelik ve Güney, 2017: 215).

Sosyal politikaların yanı sıra iktisat dünyasında temel uğraşı alanı olan istihdam olgusu farklı iktisat ekollerini ortaya çıkarmıştır. Bu iktisat ekollerinin istihdama yönelik yorumları dönemin ekonomi şartlarına göre farklılıklar ve benzerlikler göstermiştir. Bu teoriler başlıca; Klasik ve Neoklasik İstihdam Teorileri,

Marksist İstihdam Teorisi, Keynesyen İstihdam Teorisi, Arz Yanlı İstihdam Teorisi, Yeni Klasik İstihdam Teorisi ve Yeni Keynesyen İstihdam Teorileridir.

1.6.1. Klasik ve Neoklasik İstihdam Teorileri

Klasik istihdam kavramının temelini ekonomide klasik okulun kurucusu olarak bilinen Adam Smith'in 1776 yılında yazdığı *Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Sebeplerinin Araştırılması* kitabı oluşturmaktadır. Klasik istihdam teorisine göre işgücü ve emek piyasasında tam rekabet ortamı sağlandığı takdirde işgücü ve emek piyasası, toplam işgücünün tamamının istihdam edildiğini varsayan tam istihdam dengesine ulaşacaktır. Piyasalarda tam rekabet dengesini ise Adam Smith'in deyimiyle görünmez el sağlamaktadır. Devletin ise klasik teoride ekonomiye müdahalesi minimal olmalıdır (Gencer ve Birol, 2014: 1). Klasik iktisatta ücret, faiz oranları ve mal fiyatlarının esnek olduğu ve her arzın kendi talebini oluşturduğu, ekonomide paranın sadece işlem amaçlı kullanıldığı da unutulmamalıdır.

Klasik istihdam teorisinde nüfus artışı emek arzını yükseltmekte, artan nüfus ile birlikte işsizlik ortaya çıkmaktadır. Emek arzının fazlalığı ile birlikte ücretler düşmektedir. Ücretlerin düşmesi mal piyasasında fiyatları düşürmekte ve düşen fiyatlarla birlikte mala olan talep artmaktadır. Artan talep ile birlikte firmaların emek talebi de artmakta olup işini kaybeden işsizler tekrar işe girmektedir. Böylece emek arzı ile emek talebi tekrar dengeye kavuşmaktadır (Kol, 2011: 41). Burada ücretler ve mal fiyatlarının esnek olduğu ve devlet müdahalesine gerek kalmaksızın piyasadaki 'görünmez el' kavramının aktif olmasıyla birlikte emek arz ve talebin kesiştiği noktada tam istihdamın sağlandığı söylenebilir.

Bankaların kötü yapılanması, devletlerin yanlış para politikaları ve ekonomiye müdahale etmemeleri, teknolojik gelişmenin yarattığı işsizlik ve tarım ürünlerinin fiyat esnekliğinin fazla olması nedeniyle sektörün kazancının ciddi oranda azalması gibi nedenlerle efektif talep yetersizliği sonucu ortaya çıkan 1929 Dünya Ekonomik Buhranına kadar ülke ekonomilerinde Klasik ve Neoklasik iktisat anlayışı hâkim olmuştur. Bu teorilere göre işsizlik sadece iradidir. Emek arzı ile emek talebinin dengeye geldiği noktada gerçek ücret oluşmaktadır. Klasik ve

Neoklasik teorilerde istihdam tamdır ve geçici işsizlik dışında işsizlikten söz edilemez (Özpınar vd. , 2011: 134).

1.6.2. Marksist İstihdam Teorisi

Ekonomide emek arzının fazlalığını kabul eden Marksizm işsizliğin kapitalizmin doğası gereği ortaya çıktığını savunmaktadır. K. Marks emek arzına yedek işgücü ordusu demektedir. Emek arzını çoğunlukla ev hanımlarının ve göçmenlerin oluşturduğunu söylemektedir. Ayrıca ekonomik krizlerin ve hızlı gelişen teknolojinin emek arzı fazlalığını derinleştirdiğini belirtmektedir (Onaran, 2000: 199).

Marks sermayenin birikerek belli bir seviyeye gelmesiyle birlikte piyasanın tam istihdama yöneleceğini, bunun sonucunda işçiler arasında kayırmaya gidileceğini ve tam istihdamdan sapmaların başlayacağını söylemiştir. Marksist istihdam teorisine göre sermayenin genişlemesi ile birlikte piyasada insan gücünün yerini makineler alacaktır. (Satlıgan, 2008: 44).

1.6.3. Keynesyen İstihdam Teorisi

1929 Bunalımı ile birlikte klasik okulun istihdam teorileri artık devletlerin sorunlarına çözüm bulamama noktasına gelmiştir. 1929 Krizi sonrasında Keynes'in düşünceleri ön plana çıkmıştır. J.M.Keynes 1936 yılında yazdığı Genel Teori adlı kitabını yayımlayarak kitabında işsizliğin tam istihdamdan geçici sapmalardan kaynaklı olmadığını, kapitalist sistemin işsizliğe bizzat neden olabileceğini belirtmiştir. Keynes'e göre tam istihdam dengesi tesadüfi bir denge olup sürdürülebilirliği yoktur. Fiyatlar Klasik istihdam teorisinde olduğu gibi esnek değildir. Kurumsal düzenlemeler ve asgari ücret, sendikalar gibi kavramlar ücretlerin katı olmasını sağlamaktadır. Keynes günün şartlarına göre sorunun efektif talep yetersizliğinden dolayı olduğunu tespit etmiştir. Politikalarını da devletin ekonomiye müdahale etmesi yönünde ve talebi arttırıcı yönde geliştirmiştir.

Keynes'e göre devlet makroekonomik düzeyde ekonomiye müdahalede bulunmadığı zaman her arzın kendi talebini yaratacağı koşulunun geçerliliğini yitirdiği anlayışıyla ekonominin efektif talep yetersizliği nedeniyle eksik istihdamda dengeye geleceğini ve iradi olmayan işsizlik sorunun ortaya çıkacağını belirtmiştir.

Ekonominin talep yetersizliği nedeniyle eksik istihdamda dengeye gelmesine karşın, ekonominin tam istihdam düzeyinde dengeye gelmesi için devletin makroekonomik müdahalelerde bulunması gerekmektedir. Keynes'e göre ekonomide tam istihdama ulaşılması için en etkin yol genişletici maliye politikalarıdır. Bu politikalar çerçevesinde devlet kamu harcamalarını arttırmalı, vergi oranlarını düşürmelidir. Para politikaları ise ikincil müdahale aracı olarak görülmektedir (Hiç, 2015: 215-216). Devletin kamu harcamaları, borçlanma ve bütçe politikaları ile ekonominin dengeye gelmesini sağlayacak ve iradi olmayan işsizliğin azaltılmasına katkı yapacak müdahalelerde bulunması gerekmektedir. Devlet ekonomiye müdahale ederek toplam talebi yükseltecek ve efektif talebin yeterliliği sağlanacaktır. Eksik talep, kamu harcamaları ve bütçe desteğiyle tamamlanmaya çalışılacaktır.

Keynes'in istihdam analizleri kısa dönemlidir. Ekonomide istihdam düzeyi kısa dönemdeki üretim seviyesi ile belirlenmektedir. Üretimin seyri istihdamında seyrini belirleyecektir. Üretim ise talebe bağlı olduğundan öncelikle tüketim birimlerinin satın alma gücünün artırılması ile birlikte ekonomik durgunluğun önüne geçilecektir. Ekonominin eksik istihdamda olduğu dönemlerde insanlar daha az mal almakta bu durumda yatırım üzerinde bir baskıya neden olmaktadır. Bu durumda istihdam seviyesini yükseltebilmek için kamu harcamalarını attırarak gelirdeki eşitsizliği ve faiz oranlarını azaltmak gerekmektedir. Bunun sonucundaki kamu harcamalarındaki artışla sağlanacak çarpan etkisi ile birlikte tüketim talebi de artacaktır. Sağlanan üretim artışı ile birlikte emeğe talep artacak ve istihdamda yukarı doğru hareketlenmeler meydana gelecektir (Turan ve Öztürk, 2016: 262). Keynes'in belirtmiş olduğu çarpan etkisi geliri belirleyen değişkenlerin milli gelirdeki katkısı ne oranda etkilediği yönünde çıkarımlarda bulmamızı sağlamaktadır. Örnek vermek gerekirse 10 birimlik bir ürün satan satıcı 7 birimlik başka ihtiyacına yönelik harcama yapacaktır. Harcamanın yapıldığı satıcı da 7 birimin 3 birimini harcadığını varsayarsak çarpan etkisiyle 10 birimlik harcama piyasada 20 birimlik hacme ulaşmış olacaktır.

Keynesyen politikalar dünyada 1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon sorunuyla birlikte etkinliğini yitirmiş yerini liberal politikalara bırakmıştır.

1.6.4. Arz Yanlı İstihdam Teorisi

1929 Büyük Buhran'a çözüm olarak sunulan ve 1945'li ve 1970'li yıllar arası uygulama alanı bulan Keynesyen politikalar gerek 1973 Petrol Krizi gerekse ülkelerde yaşanan stagflasyon sorununa çözüm üretememesi nedeniyle gündemden düşmüştür. 1980 yılı başlarında alternatif iktisat politikaları gündeme gelmiş arz yanlı iktisat politikaları bunlardan bir tanesi olmuştur.

Arz yanlı iktisat kavramı ilk olarak 1976 yılında Virginia Üniversitesi'nden Dr. Stein tarafından kullanılmıştır. Talep yönlü bakış açısına sahip Keynesyen Teoriye karşı bir tepki olarak doğan Arz Yanlı İktisat ekonomi politikalarının kısa dönem içerisinde istikrar sağlama gibi amaçlarla kullanılmaması gerektiğini bunu yerine daha uygulamaya dönük amaçların benimsenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Devletin amacı serbest piyasa ekonomisinin etkinliğini sağlamak ve ekonomiyi potansiyel büyüme hızına eriştirebilmek olmalıdır. Devlet ekonomiye müdahale ederek nispi fiyat yapısını bozmamalı ve kaynak dağılımını olumsuz etkilememelidir. Arz Yanlı İktisat'a göre sadece özel sektör ekonomik büyümeyi sağlayabilmektedir (Doğan, 2006: 255). Arz Yanlı İktisat Teorisine göre enflasyonun sebebi para arzının reel üretimden daha hızlı artmasıdır. Keynes'in savunmuş olduğu kamu harcamalarının arttırılması fikrine Arz Yanlı Teoride karşı çıkmaktadır. Çünkü kamu harcamalarının arttırılması bütçe açığına neden olabilmektedir.

Bu iktisat teorisine göre istihdam ve sermaye birikimini olumsuz yönde etkileyen unsurların kaldırılması durumunda enflasyonun ortadan kaldırılacağı benimsenmiştir. Vergi indirimlerinden yararlanılarak tasarruf ve sermaye birikiminin arttırılmasının mümkün olduğu savunulmuştur. Tasarruf ve sermayenin artması emeğin verimliliğini arttıracaktır. Bunun sonucunda reel ücretlerde artacaktır. Artan reel ücretler yatırımı artıracak ve istihdam artacaktır (Akad, 2012: 44). Arz Yanlı İktisat Teorisyenlerinden olan A. Laffer vergi oranları ile vergi geliri arasında başlangıçta doğru orantının olduğunu belirli bir vergi oranından sonra ise vergi oranları ile vergi gelirleri arasında ters yönlü ilişkinin olacağını belirtmektedir. Burada bahsedilen vergi indirim politikasının etkili olabilmesi için vergi oranının optimum vergi oranından yüksekte bir vergi oranı olması gerekmektedir.

1.6.5. Yeni Klasik İstihdam Teorisi

Yeni Klasik İstihdam Teorisi de Keynesyen politikalara tepki olarak ortaya çıkmış bir teoridir. R.Lucas, R. Barro ve T. Sargent ile 1970’li yıllarda ortaya çıkan Yeni Klasik Teorinin temel varsayımı beklentilerin rasyonel olduğu ve piyasaların sürekli temizlendiği yönündedir. Bu teoride de fiyat ve ücretler esnek olup ekonominin tam istihdam da dengede olduğu savunulmaktadır. Yeni Klasik İktisat modelinde karar birimleri rasyonel davrandıkları için sistematik hatalar yapmazlar. Hükümet politikaların önceden açıklanması, sürpriz olmayan kararların ortaya çıkmasını sağlayacak ve işsizlik hadleri bu kararlardan etkilenmeyecektir (Ünsal, 2002: 37). Ekonomide gayri iradi işsizliğin mevcut olmadığı ve işsizliğin doğal seviyesinde olduğu varsayılmaktadır. Bu anlayışa göre ekonomide konjonktürel dalgalanmaların sebebi açıklanmayan ve ilan edilmeyen politikalar olduğu belirtilmektedir.

Hükümetin önceden açıklamadığı sürpriz politikalar işsizlik oranlarını kısa dönemde etkilemektedir. Bu kurama göre işsizlik geçici ve iradidir. Ücretler tam esnek olduğundan dolayı herhangi bir işgücü arz fazlalığı durumunda ücretler düşecek ve emek arzı ile emek talebi denge noktada buluşacaktır. Böylece denge ücret oluşacak işsizlik kalmayacaktır (Bekiroğlu, 2012: 38).

1.6.6. Yeni Keynesyen İstihdam Teorisi

Yeni Keynesyen İktisat Teorisi 1980’li yıllar sonrası Mankiw, Fischer, Okun, Romer, Stigliz gibi ekonomistler tarafından savunulmuştur. Bu teoride Keynesyen fikirler mikro temelde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu teoriye göre; piyasalarda eksik rekabet koşulları geçerlidir. Reel ve nominal ücret yapışkanlıkları terimleri ortaya atılmıştır. Uzun dönemli ücret sözleşmeleri, işsizlik sigortaları, işveren ile işçi arasındaki güven sorunu, menü maliyetleri gibi nedenlerin sebep olduğu ücret yapışkanlıkları işsizliğin artmasına yol açmaktadır. Yeni Keynesyen İktisatta ücret ve fiyatların esnekliğinin artması ekonomik daralmaların artmasına neden olacaktır. Sınırlı fiyat ve ücret esnekliği ekonomideki dalgalanmaların azalmasını ve genel ekonomik durumun dengelenmesi ve iyileşmesini sağlayacaktır (Bilir, 2017: 192-193).

Yeni Keynesyen İktisat anlayışı, rasyonel beklentiler yaklaşımını kabul etmekle birlikte, asıl sorun olarak kısa dönem fiyat ve ücret katılıklarına mikro temeller bulmayı hedeflemektedir. Yeni Keynesyen İktisat anlayışı rasyonel beklentiler varsayımını kabul etmesine karşın, Yeni Klasik İktisat'tan piyasaların daima tam istihdamda dengede olması ve fiyatların belirlenmesi konularında ayrılmaktadır. Yeni Klasik İktisat 'ta tam rekabet şartları ve eksik bilgi altında fiyatı veri alan firmalar söz konusu iken, Yeni Keynesyen İktisat 'ta firmalar eksik rekabet şartları altında fiyat belirleyici konumdadır. Yani Yeni Klasik İktisat anlayışında fiyatı piyasadaki dengeler belirlediğinden firmalar fiyatlara göre aksiyon geliştirmektedirler. Ancak Yeni Keynesyen anlayışta fiyatı firmalar belirlemektedir.

Yeni Keynesyen iktisatçılar temel sorun olarak, fiyatlardaki katılıkları; yani fiyatlardaki değişimin nominal gelirdeki değişimi neden takip etmediği sorununu göstermektedirler. Bunun nedenlerinin açıklanmasını da birinci görev olarak kabul etmektedirler. Yeni Keynesyen İktisat, istikrarsızlığın potansiyel kaynakları olarak hem arz hem de talep şoklarını dikkate almaktadır. Servetin azalıp artması, beklentileri iyi olması ya da kötü olması gibi talep şokları ile girdi maliyetlerinin artması, yeni bir seri üretim mekanizmasının geliştirilmesi gibi arz şoklarının ekonomide istikrarı etkilediğini ve ekonomik dalgalanmalara yol açtığını belirtmektedirler. Yeni Keynesyen yaklaşımların 1980'lerden itibaren geliştirdiği kuramlar, kısa dönemde iktisat politikalarının çıktığı istikrarlı hale getirmek için kullanılabileceğini ortaya koymuştur (Yıldırım vd. , 2011: 169).

1.7. Ekonomik Büyüme Kavramı ve Modelleri

Bir ülkede mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde parasal olarak artış göstermesine ekonomik büyüme denir. Bu tanımdan milli gelirdeki niceliksel artışın ekonomik büyümeyi sağladığını söyleyebiliriz. Bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını yükseltmekte en önemli faktör satın alma gücünün arttırılmasıdır. Bunun da yolu iktisadi büyümeden geçmektedir. Ülkelerde toplumun yaşam standardını yükseltmek öncelikli amaç olmasından dolayı ekonomik büyüme ekonomilerde temel makroekonomik hedef haline gelmektedir (Ünsal, 2000: 11).

İktisadi büyüme, kişi başına reel gelirdeki artışlar anlamına gelmektedir. Bu gelir değişimleri daha çok uzun vadede gelişim gösteren ve tespit edilen verilerdir. Çünkü bir ülkenin ekonomisinde meydana gelen üretim olanaklarının artması, potansiyelinin daha üretken olması ve gelişmesi ancak uzun dönemde ortaya çıkarılabilmektedir. Bu durumda büyümenin daha çok arz yönlü belirlendiği söylenebilir. Başka bir deyişle, bir ülkenin üretim olanakları eğrisinin dışarıya doğru kaymasına veya uzun dönem toplam arz eğrisinin sağa doğru kaymasına yol açan faktörler, büyüme kuramlarının konusunu meydana getirmektedir (Kibritçioğlu, 1998; 208). İktisadi büyümenin ölçülmesinde ekonomilerin yalnızca uzun dönemde değerlendirilmemeleri gerekmektedir. Bir ekonomide büyümeyi etkileyen pek çok kriter bulunmaktadır. Teknolojik gelişme, fiziki ve beşeri sermaye, yatırımlar, nüfusu artış oranları ve doğal kaynak kapasitesi iktisadi büyümenin ölçülmesinde başvurulabilecek ölçütlerdir. Bu kriterler arasında en önemlisi ise milli gelirdir (Acar, 2002;11).

Ekonomik büyümenin en önemli göstergesi Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki değişimlerdir. Ekonomik büyüme gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde önem taşıyan bir konudur. Ancak gelişmiş ülkeler ekonomik büyümeye yıllar itibariyle önem verirken, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme kavramından ziyade ekonomik kalkınmaya önem verilmektedir (Seyidoğlu, 2006: 829). Ekonomik kalkınma ekonomistlerin genelinin ifade ettiği üzere ekonomide iktisadi, sosyal, toplumsal, eğitim ve sağlık gibi konularda gelişmenin yanı sıra ülke ekonomisinin birikmiş ve kalıcı olmasına neden olan niteliksel değişiklikler olduğu söylenebilir. Ekonomik büyüme ise bu hususların nicelik kısmında gerçekleşen değişkenlerle açıklanmaktadır (Haller, 2012; 66).

Günümüzde iktisadi büyüme süreçleri üçüncü dünya ülkelerinde ve merkezi planlamacılık anlayışından uzaklaşan Doğu Avrupa ülkelerinde yoksulluğun azaltılması için güçlü bir iktisadi büyümenin gerekli olduğu, gelişmiş ülkelerde ise büyümenin ekolojiye olumsuz etkilerinin olduğu gerçeğidir. Söz konusu ülkelerde iktisadi büyümenin niceliksel etkilerinin yanında kalite ve nitelik yönünde hükümetlerin başlıca görevi olduğu savunulmaktadır. Olumsuz dışsal etkiler iktisadi büyümenin kapsam ve yönünü belirlemektedir (Kibritçioğlu, 1998; 211).

Gayri Safi Milli Hasıla bir ekonomide ülke vatandaşlarının belirli bir dönemde üretmiş oldukları nihai mal ve hizmetlerin toplamıdır. Bu hesaplamada ülke sınırlarına bakılmaksızın bahse konu ülkenin vatandaşı olduğu bireylerin ürettikleri nihai mal ve hizmetler dikkate alınır. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ise bir ekonomide bir ülkenin sınırları içerisinde üretilen nihai mal hizmetlerin toplamıdır (Bocutoğlu, 2015: 34-35). Ekonomik büyüme oranı içinde bulunulan yılın Gayri Safi Yurt İçi Hasılası bir önceki yılın Gayri Safi Yurt İçi Hasılasından çıkarılarak bir önceki yılın Gayri Safi Yurt İçi Hasılasına bölünüp ortaya çıkan artışın 100 ile çarpımı ile bulunur.

Ekonomik büyüme kavramı hususunda da birçok iktisat ekolü benzer ve farklı yorumlarda bulunmuşlar ve modeller geliştirmişlerdir. Ekonomik büyüme modellerinden bahsedecek olursak; klasik büyüme modelleri, dışsal ekonomik büyüme teorileri ve içsel ekonomik büyüme teorileri olmak üzere başlıca üç grup halinde incelenmektedir.

1.7.1. Klasik Büyüme Modelleri

Modern ekonominin ortaya çıkardığı 18. Ve 19. Yüzyılda gelişen klasik büyüme modelinin temeli Adam Smith tarafından atılmıştır. Modelin formalleşmesi D. Ricardo tarafından sağlanmıştır. Modele tarihsel niteliği ise K.Marx katmıştır (Muratoğlu, 2011: 3).

Klasik modelde A.Smith'in 1776 yılında yazmış olduğu Milletlerin Zenginliği adlı kitabında bahsettiği gibi ulusların zenginleşmesinde ve ekonomik büyümede en büyük katkıyı işbölümü ve uzmanlaşmanın sağlayabileceğini belirtmiştir. İşbölümü ve işbölümü uygulaması sonucunda oluşan seri üretim, emeğin verimliliğini artırır. Artan emek verimliliği ile daha fazla çıktı sağlanarak işçi başına üretim miktarı artar ve böylece ekonomik büyüme gerçekleşmiş olur. Adam Smith, ekonomik sistemde devletin savunma, adalet ve eğitim gibi işleri yürütmesini ve işbölümünü teşvik eden yol, köprü gibi yapıların inşa edilmesiyle ilgili politikalar yapması gerektiğini savunur. (Ünsal, 2007: 47-48). İş bölümü; uzmanlaşmayı, teknolojik ilerlemeyi ve zamanda tasarrufu sağladığı için emeğin verimliliğinin artmasını sağlar. Böylece ekonomik büyüme gerçekleşir. Ancak, bu

büyüme sürekli olmamakla birlikte, büyüme maksimum noktaya geldiği aşamada durağan bir seyir izlemektedir (Kamacı, 2012: 24).

Klasik modelin öncülerinden Ricardo ise modele diferansiyel rant kavramıyla katkıda bulunmuştur. Ricardo, “Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri Üzerine” adlı kitabında, rant konusunda bilgi sahibi olmadan zenginliğin, kâr ve ücretler üzerinde ne gibi sonuçlar yarattığını anlamanın mümkün olamayacağını vurgulamıştır. Ricardo’ya göre rant, farklı verimliliklere sahip toprakların eşit miktarda emek ve sermaye kullanılarak elde edilen üretim miktarları arasındaki farktır. Dolayısıyla yüksek kalite toprağın miktarı, artan nüfus için gerekli olan miktardan fazla ise ya da daha önce ekilen topraklarda verim düşmeden tekrar sermaye kullanıldığında ürün alınabiliyorsa bu durumda rantta artış olmamaktadır. Rant, emek arttıkça getirinin orantılı olarak azalmasından doğmaktadır (Önal, 2004; 91).

Ricardo’ya göre; ülkede ilk önce verimli araziler kullanıma açılmalıdır. Nüfus ve sermaye arttıkça verimli topraklar için daha çok emek ve sermaye harcanmalıdır. Böylece üretim artacaktır. Gerek duyuldukça ülkedeki verimsiz topraklar da kullanıma açılmalıdır (Berber, 2011: 51-53).

Nüfus ve sermaye artışı sonucu verimli araziler ile birlikte verimsiz arazilerde kullanılmaya başlanılacaktır. Düşük kaliteli topraklar ekilmeye başlanıldığında yüksek kaliteli topraklara rant ödenmeye başlanılır. Çünkü düşük kaliteli topraklarda daha çok emek ve sermaye harcanarak ürün elde edilir. Bu durum ürünün maliyet değerini arttıracaktır. Bu dönemde ürünün değişim değerine bakıldığından düşük kaliteli topraklarda üretilen ürünlerin emek değeri yüksek olduğundan diğer değişim kapsamındaki ürünlerin fiyatlarını da arttıracaktır. Yüksek kalitedeki topraklarda ise emek ve sermaye artırılmadan aynı seviyede ürün üretililebilecektir. Bu durum yüksek kalitede üretilen ürünün değerini yine de arttıracaktır. Çünkü değişim metalarının değeri artmıştır. Düşük kalitedeki topraklarda üretilen ürünler piyasaya sokuldukça azalan verimler yasası gereği ürünün fiyatı yükselmektedir. Böylece toprakların verimlilik farklarına göre verimsiz toprak sahipleri verimli toprak sahiplerine rant ödemek durumunda kalmaktadır. Bu

durumda ürünün fiyatları rant ödendiği için yükselmemektedir. Ürün fiyatları yükseldiği için rant ödenmektedir (Önal, 2004; 91-92).

Klasik büyüme modeline katkı sunan bir diğer kişi K.Marx ise modelini emek – değer teorisine dayandırmıştır. Bu modelde işçi başına yaratılan değer; sabit sermaye, değişken sermaye ve işçi başına artı değer olmak üzere üçe ayrılmıştır. Sabit değer makine, teçhizat ve binayı ifade etmektedir. Değişken sermaye emeğe verilen ücreti, artı değer ise emek ve sermayenin üstündeki aşırı değeri ifade etmektedir. Bu modelde artı değer mevcut olduğundan emek girdisinin sömürüldüğü belirtilmiştir. Sermaye birikimi sağlandıkça yüksek emek ile üretim başlayacaktır. Emeğin veriminin artması emeğe olan talebi azaltacaktır. Artan verim ve üretim maliyetlerinin azalması ise girişimcinin getirisini arttıracaktır. Bu durumda emek talebi düşeceğinden işsizlik oranı yükselecektir. K.Marx’a göre teknolojik gelişme emeğin sömürüsünü arttırmaktadır. Sermaye birikiminin giderek daha az kişinin elinde toplanması da sosyal ve ekonomik sorunlara yol açmaktadır (Kılınç, 2013: 24). Emek faktörü azalırken kar oranının yükselmesi uzun dönemde talep yetersizliğine neden olacak ve bu durum sistemin sonunu getirecektir.

Klasik ekonomik modele teorik açıdan baktığımızda yüksek yatırımın yüksek tasarruf ile sağlanabileceğini görmekteyiz. Yüksek yatırımlarda yüksek büyümeyi klasik modelde sağlayacaktır. Ayrıca klasik model yatırım tasarruf eşitliğini kabul etmektedir. Tasarrufların artması yatırımları arttıracaktır. Yatırımların artması da büyümeyi sağlayacaktır. Klasik modelin marka isimlerinden Malthus ise gelir ile nüfus artışı arasında doğrusal bir bağ kurmuştur. Kişisel gelirin azalması, nüfus artışını azaltacaktır. Nüfus artış hızının yüksek olması ise kişi başına düşen geliri azaltacaktır. Bunun sonucunda da tasarruflar ve büyüme hızı düşecektir. Klasik teoride büyüme ile işsizlik arasında bir bağ kurulmamaktadır. Bunun nedeni ücretler esnek olduğundan dolayı emek arzının emek talebi ile dengeye kavuşacağı varsayımdır (Yılmaz, 2005: 65).

1.7.2. Keynesyen Büyüme Modeli

Keynesyen büyüme modeli varsayımlarını kısa dönem üzerinden belirtmekte olup uzun dönemde büyümenin oluşumu etkileri ve sonuçları ile ilgili

görüş belirtmemektedir. Keynes'e göre ekonomi eksik istihdamda olup durgunluğun toplam talebin arttırılması suretiyle son bulacağı varsayılmıştır. Klasik büyüme teorisinde yatırımlar tasarruflar ile dengededir ve sermaye birikimi yatırımları arttırarak ekonomik büyüme sağlanır. Ancak Keynesyen büyüme modeline göre yatırımların artışı toplam talebin artışına bağlıdır. Toplam talebin artması da ekonomik büyümeyi sağlayarak dengeyi tam istihdam dengesine yaklaştıracaktır. Keynes'in iktisat politikaları ekonomik büyümeyi açıklamaya yönelik olmamış olup ekonominin bulunmuş olduğu durgunluk ve işsizlik sorununa çözüm noktasında politikalar geliştirmeye yönelik olmuştur (Yılmaz, 2005: 66).

1.7.3. Dışsal Büyüme Modelleri

Klasik iktisadi düşüncede büyüme; sermayenin arttırılması, işbölümü ve uzmanlaşma, makineleşme, seri üretim ve otomatikleşme kavramları üzerinden değerlendirilmektedir. Klasik iktisadi düşüncede büyümenin kaynağı tasarruflar, buna bağlı olarak yatırımlar ve sermaye birikimidir. Tam rekabet koşulları altında sermaye verimli bir şekilde kullanılarak maliyetlerin düşmesine ve karlılığın artmasına imkan oluşturmaktadır. Karlılık arttığında yatırımlar artacak, bunun sonucunda da ekonomik büyüme sağlanacaktır. 1929 Büyük Buhran sonrası Keynes öncülüğünde ekonomik durgunluğun giderilmesi için para ve maliye politikalarının kullanılması fikri ön plana çıkmıştır. Keynes ile başlayan çalışmalar Harrod ve Domar ile devam etmiştir. (Özel, 2012: 64-65).

1.7.3.1. Harrod Domar Büyüme Modeli

Ekonomik büyüme kavramı için Keynes kısa dönemli yorumlar ve çalışmalarda bulunmuştur. Makroekonomi alanında uzun dönemli büyüme gibi bir sorun ile ilgilenmemiştir. Bu hususta Harrod ve Domar'ın ayrı yaptıkları ancak aynı konuyu işledikleri uzun dönemli ve makro temelli bir Keynesyen analiz olan Harrod-Domar modeli Keynes'in kısa dönemde ifade ettiğini uzun dönem analizi ile incelemişlerdir (Doğan, 2014: 369).

Harrod-Domar modelinde istikrarlı ve dengeli büyüme için belirli bir yatırım oranıyla gerçekleşen büyüme hızının beklenen büyüme hızına eşit olması gerekmektedir. Açıklamak gerekirse üretilen mal ve hizmetlerin arz ve talep fazlası

olmadan piyasada erimesi gerekmektedir. Bunun için yatırım ve tasarruf eşitliği olmalıdır. Bu anlamda devlet ekonomiye müdahale ederek uzun dönemli iktisadi büyümenin önünü açmalıdır (Biber, 2010: 2).

Harrod-Domar büyüme modeli Post-Keynesyen büyüme modeli olarak adlandırılmakta olup teoride ilk kez büyümeyi sistematik olarak ele alan modeldir. Keynes'in büyüme ile ilgili statik görüşleri dinamik hale gelmiştir. Modelde otonom yatırımlara yer verilmemiştir. Yatırımlar uyarılmış yatırım olarak varsayılmıştır. Modeli belirleyen iki kavram vardır. Bunlar sermaye-hasıla katsayısı ve marjinal tasarruf oranıdır. Bu iki kavram birbirleriyle negatif ilişkidir. Yani marjinal tüketim oranı ne kadar büyük olursa veya sermaye-hasıla katsayısı ne kadar küçük olursa ekonominin büyüme hızı o kadar fazla olacaktır. Harrod-Domar modelinin temel amacı ekonomiyi işsizlik ve enflasyon ortamına sokmadan yönetebilmektir. Bu teori gelişmiş ülkeleri dikkate alarak varsayımlarda bulunulmuştur. Oysaki gelişmekte olan ülkelerin aynı zamanda yeterli bir hızda büyümesi gerekmektedir. Harrod-Domar büyüme modeli bu konu üzerinde durmamıştır (Yılmaz, 2005: 66). Domar analizinde artan üretimin tam kullanımının sağlanması noktasında dengeli büyümeyi analiz etmektedir. Harrod ise önceki yıllarda oluşan gelir değişikliklerine girişimcilerin verdikleri tepkiler neticesinde büyümenin tespit edilebileceğini varsaymaktadır. Bu hususta Domar'ın analizinin geleceğe, Harrod'un analizinin ise geçmişe dönük olduğu söylenebilmektedir (Berber, 2011: 111).

1.7.3.2. Neoklasik Büyüme Modeli

Harrod-Domar modeli gelişmiş ülkeler dışındaki ülkelerin ekonomik büyüme performansını açıklayamadığından birçok eleştiri almıştır. Bu duruma istinaden bu modelin eksikliklerini gidermeye yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar genel olarak klasik iktisadın öğretileri ışığında gelişmiştir. Bu bağlamda Neo Klasik Büyüme Teorisi veya Solow Büyüme Teorisi olarak adlandırılan model ortaya çıkmıştır. Bu teorinin öncüleri ise Solow ve Swan gibi iktisatçılar olmuştur (Özel, 2012: 66).

Solow bu modelde tek sektörlü, tek tip mal üreten ve tüketen sektörleri incelemeye almıştır. Modelin varsayımları ölçeğe göre sabit getiri, sermaye ve

emeğin ikame edilebilirliği ve sermayenin azalan marjinal verimliliğidir. Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonu modelde kullanılmış olup, teknoloji dışsal bir argüman olarak dikkate alınmıştır. Ayrıca modele göre teknoloji emek ve sermayenin belirleyici gücüdür (Biber, 2010: 2).

Neoklasik Büyüme Modeline göre ekonomik büyüme üç farklı şekilde gerçekleşebilmektedir. Bunlar; teknoloji sabitken üretim faktörlerinin kullanılan miktarının artırılması, üretimde kullanılan faktörler sabitken teknolojinin ilerlemesi veya hem üretim faktörlerinin arzının artması hem de teknolojinin ilerlemesi gerekmektedir. Neoklasik Büyüme Teorisinde sermayenin altın kuralı; işçi başına çıktı ile işçi başına yıpranmanın en fazla olduğu sermaye düzeyidir. Bu modelde azalan verimler yasası işlediğinden model statik konuma geçtiğinde ekonomik büyümeyi nüfus artış hızı ve teknolojik gelişmeler belirleyecektir. Tasarrufu çok olan ülke tasarrufu az olan ülkeye göre sermaye yoğun bir piyasaya sahip olacaktır. Uzun dönemde dışsal kabul edilen teknolojik gelişme ekonomik büyümeyi belirlediğinden modelde varsayım olarak uzun dönemde ülkelerin gelirleri birbirine yaklaşacaktır. Gelir farkı bir zaman sonra yok olacaktır. Buna yakınsama hipotezi denmektedir (Özel, 2010: 66-67).

Neoklasik Büyüme Modeli iktisadi olmayan faktörleri dikkate almamaktadır. İşlem ve bilgi maliyeti modelde gözardı edilmektedir. Modelde kurum, kurumsal yapı ve kurumsal değişim gibi kavramlar bulunmamaktadır. Bu nedenle model ülkeler arası büyüme farklılıklarını açıklamada yetersiz kalmaktadır (Biber, 2010: 2). Dolayısıyla Neoklasik Büyüme Modelinin açıklamada yetersiz kaldığı hususları açıklamada ve sistemli ve teknik bir çerçevede araştırma hususunda yeni modeller ortaya çıkmıştır.

1.7.4. İçsel Büyüme Modelleri

Ekonomide içsel büyüme teorilerinin temellerini Lucas ve Romer atmıştır. Bu model büyümenin, ekonomik sistemin kendi dinamikleri içinde içsel olarak gerçekleştirdiğini varsayarak, büyümeyi ekonomik sistemin dışındaki nedenlere bağlayan neoklasik büyüme modelinden ayrılmaktadır. (Ercan, 2000: 130).

İçsel büyüme teorisi; sermayenin, fiziksel sermayeyi, beşeri sermayeyi ve emek girdisini kapsadığını kabul etmektedir. Bir başka ifade ile içsel büyüme teorisi beşeri sermayeyi ve bilgiyi benimseyen bir modeldir (Yılmaz, 2005: 67).

İçsel büyüme modelinde büyümenin motoru olarak tanımlanan faktörler başlıca üç temel gruba ayrılmaktadır. Bunlar; Robert Barro, Robert King ve Sergio Rebelo, gibi büyüme sürecinde kamunun rolünü inceleyenler ve bu rolü büyümenin bağımsız değişkeni olarak ele alanlar, Gary Becker, Robert Tamura, Lucas ve Mark Rosenzweig gibi nüfus artışı ve beşeri sermaye birikimini ele alanlar, Paul Romer gibi teknolojik gelişmeyi piyasa güçlerinin yönlendirdiği girişimci kararlarına bağlayanlardır. (Özel, 2012: 68).

İçsel Büyüme Modelinin öncü isimlerinden olan Romer modele teknik bilgiyi bir faktör olarak katmıştır. Romer'e göre teknik bilgi mal ve hizmet girdilerinin maliyetini düşürmekte ve kalitesini arttırmaktadır. Üretilen bilgiler diğer firmaların üretimini de olumlu etkilemekte ve böylece teknik bilgi ekonomiyi bir bütün olarak geliştirmekte bu durumda büyümeyi sağlamaktadır. Lucas ve Becker gibi iktisatçılar ise beşeri sermayeyi modele dahil etmişlerdir. Bilindiği üzere dışsal büyüme teorilerinde beşeri sermaye modele dahil edilmemişti. Bu fikre göre beşeri sermaye büyüdükçe ekonomik büyümede hızlanacaktır. Örnek vermek gerekirse Japonya, Almanya gibi ülkeler yaşadıkları savaşlarda fiziki sermayelerinin birçoğunu kaybetmiş olmalarına rağmen beşeri sermayeleri sayesinde ekonomik büyüme ve gelişmelerini devam ettirmişlerdir (Özsağır, 2008; 339).

Büyümenin başat faktörünü farklı yaklaşımlarla açıklayanlar ile birlikte içsel büyüme modelleri beş başlık altında toplanabilir. Bunlar; AK Modeli, Lucas Modeli, Ar-Ge Modeli, Kamu Politikası Modeli ve Arrow-Romer Modelidir.

1.7.4.1. AK Modeli

AK Modeli 1991 yılında Sergio Rebelo tarafından ortaya çıkmıştır. Lucas ve Romer bu modeli benimsemişlerdir. Solow'un modelinde sermayeye göre azalan marjinal getiri vardır. Ayrıca Solow'un modelinde teknoloji dışsal değişken olarak kabul edilmektedir. Ekonominin büyümesi dışsal değişken olan teknolojinin gelişmesi ile ilişkilidir. AK Modelini Solow'un modelinden ayıran en önemli özellik

AK Modelinde azalan getirinin olmamasıdır. AK Modeli Neoklasiklerin ölçeğe göre sabit getiri anlayışını kabul ederken, sermayeye göre azalan getiri varsayımını kabul etmemektedir. Bu model basit bir yapıya sahip olup $Y=AK$ olarak formüle edilmektedir. Bu formülde Y hasıla düzeyini temsil ederken A teknoloji seviyesini gösteren pozitif bir sabiti K ise fiziki ve beşeri sermayeyi temsil etmektedir. (Kamacı, 2012; 44). İçsel büyüme modelleri içinde sermayenin azalan marjinal getirisi varsayımını dikkate almayarak, dışsal teknolojik gelişmenin olmadığı durumda dahi uzun dönemde kişi başına düşen büyümenin sürdürülebileceğini açıklayan modele AK Tipi Model denir. (Ay ve Yardımcı, 2008: 42-43).

AK modelini savunan diğer araştırmacılar ise büyüme sürecinin içselleştirilmesi ile teknolojinin içselleştirilmesine gerek olmadığını savunmuşlardır. Ayrıca neoklasiklerin teknolojiyi sabit tutmaları ve ölçeğe göre sabit getirinin olması varsayımını saklı tutmak kaydıyla yalnız emeğin marjinal verimliliğinin azalmadığının varsayılmasıyla dahi içsel bir büyüme sürecinin ortaya çıkacağını savunmuşlardır (Berber, 2011: 157).

1.7.4.2. Lucas Modeli

Lucas modelinde ekonomilerin büyümesinin tek bir modelle açıklanamayacağı kabul edilmiştir. Dünya ekonomilerinde gerçekleşen büyüme ve gelir farklılıklarıyla uyumlu, statik olmayan, mekanik yapılı bir model kurmak istenilmiştir. Modelde neoklasik piyasa şartlarının geçerli olduğu çıktı düzeyi; fiziki sermaye ve etkin emek girdisi ile sağlandığı kabul edilmiştir. (Demir, 2002: 3).

Eğitim, sağlık gibi beşeri sermayenin ekonomik büyüme ile ilişkisini açıklayan bir içsel büyüme modeli geliştiren Lucas beşeri sermayeyi büyümenin itici motoru olarak göstermiştir. Modele göre farklı beşeri ve fiziksel sermaye sahibi ekonomiler arasında geçişkenlik mevcuttur. Örneğin başlangıç beşeri ve fiziksel sermaye birikim seviyesi düşük olan ekonomiler, yüksek olan ekonomilere göre sürekli düşük kalmaya devam edecektir. Bunun sebebi, beşeri sermaye birikiminin ve dışsallıkların yüksek olduğu varlıklı ülkelerde söz konusu faktörün getirisinin daha fazla olmasıdır. Bu getiri işçilerin ücretleri olduğuna göre, varlıklı ülkelerde herhangi

bir veri düzeyde beceriye sahip işçi açısından, fakir ülkelere göre daha yüksek ücretler geçerli olmaktadır. (Yardımcı, 2006: 101).

Kapalı ekonomi ve tek sektörlü üretim varsayımı altında beşeri sermaye hem fiziki sermaye verimliliğini hem de işgücünü arttıracaktır. Ülkelerin sermaye stoklarının başlangıçtaki durumundan bağımsız olarak aynı hızda büyüme sağlayacaklarsa da başlangıç koşulları fiziki sermayenin marjinal getirisini belirleyecektir. Böylece fakir ülkelerin konumu değişmeyecektir. İşgücünün serbest dolaşımı ise fakir ülkelere zengin ülkelere doğru olacaktır. (Ercan, 2000: 132-133). Lucas'a göre modelin temel dinamiği beşeri sermaye birikimi olup ülkelerin zenginlikleri arasındaki farkın bu kriterden kaynaklandığı savunulmaktadır. Beşeri sermaye birikiminin fazla olduğu ülkelerde işgücü daha verimlidir ve işçiye ödenen ücret daha yüksektir. Bu nedenle beşeri sermayenin düşük olduğu ülkelere beşeri sermayenin yüksek olduğu ülkelere göç mevcuttur. Bu durumda beşeri sermaye birikiminin düşük olduğu ülke daha da yoksullaşmaktadır. Beşeri sermayenin yüksek olduğu ülke ise bu göçlerle durgunluktan kurtulabilmektedir (Lucas, 1988; 40).

Böylece Lucas'ın modeli için ülkeler arasında gelir seviyeleri ve büyüme oranlarındaki farklılıkların nedenini, beşeri sermaye birikimi ya da donanımındaki farklılıklara bağlayan teorik bir çerçeve denilebilir (Yardımcı, 2006: 101).

1.7.4.3. Ar-Ge Modeli

Ar-Ge modelinin öncüsü olan Romer teknoloji geliştirme faaliyetlerini ayrı bir üretim faaliyeti olarak ele almıştır. İçsel büyüme teorilerinde teknolojik gelişme ekonomik büyümenin esas kaynağı olarak gösterilmektedir. Bu modelde ayrı bir teknoloji üreten sektöre ve bu sektörün gelişimini devam ettirebilmesi için eksik rekabet piyasalarına ihtiyaç vardır. Bu modele göre teknolojik gelişme büyümenin merkezinde yer almalıdır. Teknolojik gelişme teşviklerle birlikte bilinçli bir şekilde ortaya çıkmalıdır. Teknoloji girdisinin üretim maliyeti ilk sabit maliyetine eşit olmalıdır. Yani o teknolojiyi tekrar üretmenin maliyeti çok düşük olmalıdır (Yardımcı, 2006: 102).

Romer çalışmalarında Arrow'un yaklaşımlarından esinlenmiştir. Arrow'a göre firmanın sağlayacağı iktisadi kazanımlardan daha çok katkıyı bilgi üretimindeki

artış sağlamaktadır. Bilgi, tüketimden dışlanamayan ve rekabeti olmayan nitelikli kamusal maldır. Romer'in, Arrow'un düşüncesinden temel farkı bilgi sahibinin bilgi üzerindeki hakkını korumuş olması, bilginin tam anlamıyla kamu malı haline gelememesi ve bu yolla bilgi icadının özendirilmesinin sağlanmasıdır. Bilgi üretim sürecine iki yoldan katkıda bulunur. Yeni tasarım, yeni ve daha modern bir makinanın üretilmesini sağlarken ekonomideki bilgi stoku artar ve Ar-Ge sektöründeki beşeri sermayenin verimi artar. Bu katkılar, nihai ürün üretiminde kullanılan makinaların üretim fonksiyonunda ölçeğe göre artan getiri sağlar ve ekonomik büyüme meydana gelir (Ercan, 2000: 131-132).

1.7.4.4. Kamu Politikası Modeli

İçsel büyüme modelleri içerisinde kamu harcamalarını büyümenin başat faktörü olarak gören model kamu politikası modelidir. Bu modelde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Modelin kurucusu Barro'dur. Barro ölçeğe göre sabit getirisi olan bir modelde kamu kesimini de dikkate alarak kamu harcamaları, tasarruf oranı ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı araştırmıştır. Hükümetler bireylerin harcanabilir gelirini vergilendirerek kamu kaynaklı girdilerin özel kesim kaynaklı girdileriyle artışını dengeleyerek kişi başına gelir ve tüketim artışına katkıda bulunabileceği savunulmuştur (Ercan, 2000:134).

Barro'nun kamu politikası modelinde teknolojik gelişme ve ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki bağ incelenmiş olup, vergilerle finanse edilen kamu harcamalarının kişi başına büyüme oranını etkilediği belirtilmiştir. Kamu harcamaları ekonomide bir üretim girdisi olarak ele alınmaktadır. Kamu harcamalarının üretim girdisi olarak ele alındığı bu modelde verimli ve verimsiz kamu harcamalarının ülkelerin ekonomik büyüme oranlarını olumlu veya olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Bu yüzden model, kamu harcamaları politikasının ekonomik büyümeyi etkilediği bir içsel büyüme yaklaşımı olarak karşımıza çıkmaktadır. (Yardımcı, 2006: 102).

1.7.4.5. Arrow Romer Modeli

Arrow Romer modelinde yaparak öğrenme kavramı ön plana çıkmaktadır. Sektörlerde üretilen mal ve hizmetler zaman geçtikçe daha verimli ve daha hızlı gerçekleşecektir. Arrow'a göre üretim yapıldıkça maliyetler düşecek, yapılan işin kalitesi artacak, iş daha iyi öğrenilecek ve yeni ürünler ortaya çıkacaktır. Romer ise üretim sürecinin sonunda çıktının yanında bir yan ürün üretileceğini, yan ürün olarak üretilen bilgi veya fiziki ürünün bedava nitelik taşıyacağını, yeni üretim daha düşük maliyetle ve daha hızlı yapılacağını ve oluşan teknik bilginin diğer şirketlere pozitif dışsallık sağlayacağını belirtmiştir (Berber, 2011:151).

2. OKUN YASASI VE TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME – İSTİHDAM - İŞSİZLİK İLİŞKİSİ

2.1. Okun Yasası

Okun Yasası Amerikalı iktisatçı Arthur Okun tarafından geliştirilmiştir. Okun ekonomik büyüme ile işsizlik ilişkisini ve GSYİH açığı ile işsizlik arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere iki ayrı çalışmada bulunmuştur. Okun ABD ekonomisi için yapmış olduğu çalışmada ülkedeki potansiyel büyümenin üzerinde gerçekleşen her bir puanlık büyüme oranının işsizlik oranını yarım puan azalttığını tespit etmiştir. Çalışmasında ABD'nin büyüme trendini %2,25 olarak hesaplamış olup bu oranın üzerindeki her %1'lik büyümenin ülkedeki işsizliği %0,05 puan azalttığını tespit etmiştir (Bilgili, 2014: 139). Okun'un bir diğer çalışması ise doğal işsizlik oranında işsizlik oranındaki her %1 puan azalışın GSYİH oranını yaklaşık %2,5 puan arttırdığı hususunda olmuştur.

İşsizliği azaltıp istihdamı arttırmak gayesiyle uygulamaya konulacak politikalardan en önemlisi ekonomik büyüme oranlarını arttırmaktır. 1962 yılında A. Okun yayımlanan makalesinde literatürde ilk defa büyümenin işsizliği azaltıcı etkisinin olduğunu savunmuştur. Okun kanunu kısaca, düşük büyüme oranlarının ise işsizlik oranını arttırdığı, yüksek büyüme oranlarının işsizlik oranını azalttığı, tezine dayanmaktadır. (Ceylan ve Şahin, 2010: 158).

A.Okun'un büyüme ile işsizlik arasındaki bağı modellemesi şu şekildedir;

$$\Delta u = - 0.5 * (y - 2.25)$$

Burada Δu işsizlik oranındaki azalmayı, y gerçekleşen büyüme oranını ve 2,25 ise ABD'de 1948-1960 yılları arası hesaplanan ortalama büyüme oranını belirtilmektedir. Buradan hareketle reel büyüme oranı %2,25 'in üzerindeki her yüzde %1'lik büyümenin işsizliği %0,05 azalttığı anlaşılmaktadır. Türkiye'de Yıldırım, vd. (2009), 1975-1995 yılları arası veri setiyle yaptıkları çalışmada, Türkiye'de büyümenin %4,3'ü aşan her %1 puanlık artışına karşılık, işsizliğin %0,13 puan azaldığını saptamıştır (Göçer, 2015: 2).

2.2. Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Tarihsel Seyri ve İstihdam Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi

Türkiye’nin kuruluşundan günümüze kadar yaşadığı sanayileşme ve büyüme çabaları üretim ve istihdamın yapısını dönem dönem değişikliğe uğratmıştır. Bu değişimlerin hem küresel hem de ülkemizin iç dinamiklerinden kaynaklandığı bilinmektedir. Ülkede yaşanan değişim sosyal yapıda da birçok sorun meydana getirmiştir. Hızlı kentleşme, sanayinin bulunduğu bölgelere olan yoğun göç, yoğun göçün getirmiş olduğu çarpık kentleşme ve tarım işçisi olan kadının kentte işsiz kalması kayıt dışı istihdamın büyümesi gibi sorunlar sosyal yapıda meydana gelen problemlerin bazılarıdır (Güney, 2009: 140).

Ülkemizde işsizlik sorunu, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş aşamasında sanayide istenilen düzeyde gelişim gösterilememesi, tarım toplumunun niteliğinin belirli ölçüde ağırlığını devam ettirmesi, hızlı artan genç nüfusa gerekli istihdam alanlarının yaratılmaması ve gerekli yatırımların yapılmaması ve eğitim almış kişilerin eğitimlerine ve niteliklerine uygun iş alanları yaratılamaması nedeniyle yapısal özellik taşımaktadır. Türkiye’de gelişmiş ülkelerin tersine işsizlerde eğitim düzeyi yüksektir. Eksik istihdamdakilerin ise eğitim düzeyi düşüktür. Türkiye’de işsizliğin asıl nedeni ise iş arıyor olmak ve çalışılan işin ücret, mekan, çalışma saati gibi nedenlerle tatmin edici olmamasıdır (Kanca, 2012: 4).

Türkiye ekonomisinde, geçici, gizli ve mevsimlik işsizlik de önemli sorunlar arasındadır. Ancak bunların kaynağını yapısal ve teknoloji kaynaklı işsizlikler oluşturmaktadır. Ülkemizde sürekli artan bir işgücü arzı vardır. Bu durumun kaynağı hızlı artan nüfustur. Ülkemizde gelir seviyesinin düşüklüğünden kaynaklı sermaye yetersizliği de oluşan istihdamı işgücü kadar yükseltmemekte bu durumda yapısal işsizliği derinleştirmektedir. Bu durumda nüfus artışını kontrol etmek, göçü engelleyici tedbirler almak ve gereken yatırım ve istihdamı sağlama işsizliği makro düzeyde azaltacak önlemler arasında gösterilebilir. Diğer yandan ihracata yönelik politikalar hem döviz kazandırıcı olması hem de emek yoğun sanayilerin gelişmesine imkân yaratarak teknolojik işsizliği azaltmada uygun politika olmaktadır. Tarım, inşaat, turizm gibi işgücüne büyük ölçüde istihdam yaratacak sektörlerle öncelik

vermede işsizliği önlemede uygundur. Ancak esas sorun iç tasarruf kaynakları yaratma, dış sermayeyi çekmek, ayrıca döviz kazançlarını yükselterek kronikleşmiş yapısal işsizliği uzun dönemde ortadan kaldırmaktır (Kanca, 2012: 5).

Ekonomik büyümenin en önemli göstergesi gayri safi yurt içi hasıladaki artış denilebilir. Gayri safi yurt içi hasılanın artması kişi başına düşen gelirin de artması demektir. Gelirin artması ile insanlar daha fazla mal ve hizmete talepte bulunacaklardır. Talebin artması üretimi arttıracak ve firmalar daha fazla mal üreteceklerdir. Böylece istihdam artacak işsizlik azalacak ve ekonomik büyüme sağlanacaktır (Köse, 2016: 61).

Ekonomik büyüme ülkelerde makro hedeflere ulaşmada katkısı olan en önemli argümanların başında gelmektedir. Türkiye ekonomisi büyüme istatistiklerine bakıldığında büyüme oranlarının inişli çıkışlı olduğu görülmektedir. Dönem dönem ülkemizdeki yüksek büyüme oranlarına karşın işsizliğin azalmadığı görülmüştür (Uysal ve Alptekin, 2009: 77).

Bu bölümde 1923 yılından bu zamana kadarki tarihsel süreçte, Türkiye ekonomisinde büyüme ve istihdam üzerinde etkileri bulunan temel ekonomik etkenleri inceleyeceğiz. Bu bölümün temel belirleyicileri “Araştırılan dönemlerde dünya ekonomisinin durumu”, “Türkiye ekonomisinde büyüme ve istihdam üzerinde etkili olabilecek temel etkenler”, “Bu yıllarda ekonomik büyüme performansı” ve son olarak “Tüm bu etkenlerin istihdam üzerindeki etkileri” sorularının cevapları olacaktır. Bu bölümde bahsedilen dört temel etkenin cevabı doğrultusunda incelemeye çalışacağımız büyüme-istihdam ilişkisinde, dönemin genel ekonomik dinamikleri ve asli özellik taşıyan, dönemin temel gidişatını etkileyen ekonomik ve siyasi gelişmeleri ve bu gelişmelerin istihdam üzerindeki etkileri incelenecektir.

2.2.1. 1923-1929 Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa Süreci

1923-1929 dönemi temel olarak yeni Türk devletinin bütün yönleri ile temellerinin atıldığı bir “yeniden inşa süreci” özelliği taşımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti her ne kadar bürokratik anlamda Osmanlı’nın devamı niteliğini taşımasa da ekonomik ve mali konular için aynı durumun geçerli olmamaktadır.

1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması ile ekonomik, 1839 Tanzimat Fermanı ile hukuki temelleri atılan serbest ticarete dayalı açık ekonomi anlayışının etkileri bu dönemde de bir süre devam etmiştir. Osmanlı'dan kalan borçlar ve Lozan Anlaşması'nın getirdiği 6 yıl kadar süreli gümrük tarifelerinde değişiklik yapamama durumu yeni siyasi iktidarın en temel mali ve ekonomik problemleriydi. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ekonominin serbest ticarete dayalı liberal bir gelişim çizgisinde gelişmesi hedeflendiyse de birçok durum beklenenlerin gerçekleşmemesine sebep oldu. Serbest piyasa ekonomisinin temelini oluşturmak adına özel teşebbüslerin önemi büyüktü ancak; bu atılımı yapabilecek yerli bir sermaye sınıfının tarihsel süreç içerisinde oluşmamış olması hedeflerin gerçekleşmemesinin en önemli sebebi olarak gösterilmektedir.

1923-1929 döneminde dünya ekonomisinin en önemli gündemi bu dönemin sonu olan 1929 yılında ortaya çıkan ve küresel etkisi olan Büyük Buhran ve Büyük Buhranın dünya ticaretini olumsuz yönde etkilemesiydi. Bu krizin Türkiye ekonomisi açısından bir takım olumsuz etkilere sebep olması oldukça beklenen bir durumdu. Özellikle tarımsal ürün fiyatları özelinde dünya ticaret hadlerinin Türkiye'de üretilen ürünlerin aleyhine değişmesi kalkınmada öncelikli sektör olan tarımsal büyümeyi olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu dönemde ülkemizde yaşanan gelişmeleri inceleyecek olursak, 1927 yılında yaşanan kötü hava koşullarının sebep olduğu küçülme hariç tutulursa genel olarak bu yıllar yüksek büyüme oranlarının görüldüğü atılım yılları olmuştur. Yeniden inşa sürecini yaşayan yeni Türkiye ekonomisi için Osmanlı'dan devralınan mali ve iktisadi alt yapı en önemli engelleri oluşturmaktaydı. Özellikle yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Lozan Antlaşması'ndan bu döneme yansıyan gümrük tarifelerinde değişikliğe gidilememesi durumu, mali alandaki manevra alanının daralmasına sebep olmuştu. Bu durumun yanında tarım kesimini rahatlatmak adına 1925 yılında aşar vergisinin kaldırılması, mali anlamda olumsuz etkilere sahip olsa da tarımsal üretimde önemli bir itici güç oluşturmuştu. Savaşların bittiği ve barış günlerinin yaşandığı bu dönemde toprağa dönen erkek nüfusun tekrar tarımsal üretime dahil olması, tarım sektöründeki büyüme performansı açısından oldukça önemliydi. Tarım sektöründe aşar vergisinin kaldırılması ve toprağa dönen erkek

nüfusu tarımsal üretime olumlu katkılarda bulunmuştu ancak; asıl olarak beklenen atılım sanayi sektöründeydi. Sanayi sektöründe beklenen atılımları bu dönemde özel teşebbüslerin gerçekleştirmesi beklenmekteydi. Siyasi otorite ise bu sürece katkıda bulunabilecek hukuki ve fiziki alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmeye odaklanıyordu. Sanayide beklenen özel teşebbüse dayalı atılımın yerli ve milli sermayedar sınıfının oluşmaması sebebiyle gerçekleşemediği anlaşılmaktadır. Bu dönemde ekonomik büyüme performansını inceleyecek olursak sermaye birikiminin milli hasılaya oranı, bu dönemin içinde ortalama olarak %9,1'de kalmış ve dış ticaret açığı toplam yatırımların %40'ından daha yüksek bir değere ulaşmıştır. Bu derece düşük bir birikim oranı, sağlanan büyüme hızını açıklayamayacağına göre, bu yıllarda üretim artışlarının atıl kapasitelerin kullanılmasıyla gerçekleştiği açıkça ortaya çıkmaktadır (Boratav, 2014: 51). Tarım sektöründe yaşanan birkaç olumlu gelişme sonrasında gerçekleşen üretim artışı bu dönemin ekonomik büyüme performansının temelini oluşturmaktaydı.

Dönemin gelişmelerinin istihdam üzerindeki etkilerini ise tarım ve sanayi sektörü açısından ele alacak olursak, tarım sektörünün bu dönemde büyümenin temelini oluşturduğunu ve istihdamda en yüksek dilime sahip olduğunu söyleyebiliriz. 1927 yılında 100 binden fazla nüfusu olan sadece iki şehir, İstanbul ve İzmir vardı. Bu iki şehrimizde oturanlar Türkiye nüfusunun %6,2'siydi. Nüfusun %77'si köylerde yaşıyor, işgücünün %80'den fazlası tarım kesiminde çalışıyordu (Kurtoğlu, 2019: 282). Sanayi alanındaki büyüme ise istihdam yaratıcı değil atıl kapasiteleri harekete geçirici bir özellik sergilemektedir. 1923 yılında toplam 350 sanayi işyeri vardı. Sanayide ve madenlerde çalışan işçilerin sayısı 72.626 kişiydi (Kurtoğlu, 2019: 338).

Bu dönemde GSMH yılda ortalama %10,95 oranında; sınai üretimi %8,03 oranında; tarım üretimi ortalama %15,92 ve hizmet üretimi ortalama %8,32 artış göstermiştir. Bu dönemde büyüme üretim kapasitesi artırılarak sağlanmamış olup mevcut kapasite boşluklarının kullanılmasının bir sonucudur. Tarımsal üretimde sağlanan hızlı artış ise aktif nüfusun savaş sonrası geri dönmesinden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde toplam istihdamın içerisinde en büyük paya sahip sektör tarım sektörü olmuştur. Bu süre zarfında yıllar itibariyle tarım sektörünün payı

azalma gösterirken hizmet ve sanayi sektörü az da olsa genişleme göstermiştir (Çoban, 2015: 52-53).

2.2.2. 1930-1939 Korumacı-Devletçi Sanayileşme

Bu dönem ekonomi politikalarında önemli değişimlerin olduğu ve daha içe dönük bir bakış açısıyla ekonomik atılımların belirlendiği yıllar olmuştur. 1930-1939 döneminde iktisat politikaları bakımından iki belirleyici özellik vardır: Korumacılık ve Devletçilik. İktisat politikalarının yöneldiği amaç ve elde edilen sonuçlar bakımından ise bu yılları bir ilk sanayileşme dönemi olarak nitelemek uygundur. Bu yıllarda dünya ekonomisi büyük buhranın içinde sürüklenirken Türkiye ekonomisinin dışa kapanarak ve devlet eliyle bir milli sanayileşme denemesi içine girmiş olduğu söylenebilir (Boratav, 2014: 59). Bu sürecin ekonomik olarak anlamı devletin piyasa mekanizmasına müdahale etmesi ve bizzat ekonomide yatırımcı ve üretici olarak aktif bir rol oynamasıdır. Sanayileşme atılımlarında devletin bu aktif rolünde tarihsel süreçte yerli bir sermayedar sınıfının oluşmamış olması en önemli belirleyici unsur olmuştur.

Dünya ekonomisinin o yıllardaki genel durumuna bakacak olursak, 1929 küresel krizi sonrasında yaşanan olumsuzluklar ve bunların Türkiye'ye etkileri bu dönemde yaşanan iktisadi dönüşümün önemli sebeplerinden biridir. Yaşanan bu kriz sonrasında Avrupa ve ABD başta olmak üzere devletin piyasaya müdahalede bulunduğu Keynesyen bir iktisadi doktrin, birçok ülkede temel iktisadi bakış açısının oluşmasında önemli bir role sahiptir. Müdahaleci Devlet anlayışı bu dönemde Türk Ekonomisinde de devletin en belirleyici aktör haline gelmesinde etkilidir. Devlet bu yıllarda iktisadi teşebbüsleri kurmuş, taban fiyat uygulamaları, teşvik sistemi, vergi ve tarifelerde korumacı önlemler gibi uygulamalarla piyasa ekonomisine doğrudan müdahale etmiştir.

O yıllarda Türkiye ekonomisinin sahip olduğu devletçi ve korumacı bakış açısının oluşmasında birçok nedenin etkili olduğu gözlenmiştir. 1929 krizinin ekonomide yarattığı olumsuzlukların yanında yatırım yapabilecek girişimci bir yerli sermayedar sınıfının olmaması, 1929 yılına kadar Lozan Anlaşması'ndan kaynaklanan kısıtlamalar sebebiyle korumacı devlet politikalarının uygulanamaması başlıca

sebepler arasında gösterilebilir. Bu dönemdeki sanayileşme sürecinde belirlenen öncelikli hedef, temel tüketim ve zorunlu malların ikame edilebilmesi adına gereken üretim olanaklarının tesis edilmesi olmuştur. Bu doğrultuda karar verilmesinde, bu başlangıç niteliğindeki sanayileşme aşamasının nispeten kolay olması ve bu mallara yönelik piyasada hazır bir talebin bulunması oldukça etkilidir.

Devletçilik anlayışı sadece imalat sanayisine tesir etmekle kalmayıp Türkiye'nin bütün altyapısı, kamu kurumlarının örgütlenmesiyle gerçekleştirilmiş olup elektrik enerjisi üretiminden sulamaya, ulaştırmadan tekel ürünlerine, haberleşmeden tarıma, zamanla yükselen sayıda ürünün pazarlanmasına, ve bazılarının işlenerek tüketiciye sunulmasına, yeraltı kaynaklarının ve ormanların işlenmesinden bankacılığa uzanan bir alanda geliştirilen kamu kurumları, ekonominin gelişmesini kendi içinde bütünleşmesini ve üretimin artmasını sağlamaktaydı. Altyapının gelişmesiye, özel kesimin gelişmesinde diğer bir temel öge oldu; çünkü altyapı gerçekleşmeden ne tarımın ticarileşmesi, yani pazar için üretime geçmesi, ne imalat sanayiinin gelişmesi, ne de birtakım hizmetlerin gelişmesi ya fiilen mümkün ya da kârlı olamamaktaydı (Kazgan, 2013: 58-59).

Bu dönem Türkiye ekonomisinin oldukça iyi bir büyüme performansı sergilediği bir dönem olmuştur. 1930-1939 yılları, Türkiye'nin sanayileşme yönünde ilk ciddi adımları attığı yıllardır. Sanayi sektörünün sabit fiyatlarla yıllık büyüme hızlarının ortalaması % 10,3'tür. 1923-1929 yıllarının atıl kapasitesinin yeniden üretime tahsisi koşullarında sağlanan benzer oranlı artışlarla karşılaştırılırsa, gerçek bir kapasite artışı temsil eden bu sanayi büyüme hızının önemi ve değeri ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet tarihinin bundan sonraki hiçbir döneminde, 1930-1939 yıllarının ortalama büyüme hızına ulaşamayacaktır. 1929 yılında cari fiyatlarla milli hasılanın % 9,9'unu oluşturan sanayi kesiminin payı 1939'da % 18,3'e çıkmıştır. Tarım kesimi ise bu dönemde bütün olumsuz şartlara rağmen pozitif ancak sanayinin gerisinde kalan bir gelişme temposu gerçekleştirmiştir (Boratav, 2014: 71-72).

Dönemin istihdam koşullarını değerlendirecek olursak, bu dönemde birincil sektör olan tarımın yerini yavaş yavaş sanayi sektörüne bıraktığı gözlenmektedir. 1930-1934 döneminde ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının uygulandığı 1934-1939 yıllarında birçok sanayi kuruluşunun devlet tarafından kurulduğu bu yıllarda sanayi

sektörünün istihdam yaratıcı özelliği bu dönemde oluşmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş (1935), Paşabahçe Şişe ve Cam Üretim Tesisleri (1935), İzmit Kağıt ve Selüloz Sanayi Tesisi (1936), Konya Ereğli Dokuma Tesisleri (1937), Nazilli Dokuma Fabrikası (1937), Bursa Merinos Tesisleri (1938), Gemlik Suni İpek Fabrikası (1938), Karabük Demir Çelik Fabrikası (1939) gibi sanayi kuruluşları, sanayi sektöründe başlıca istihdam noktaları olmuştur.

Devletçilik anlayışının imalat sanayisinin gelişiminin ön hazırlayıcısı olduğu belirtilmektedir. Öyle ki, kamu sektörünün gelişmesi kadar özel kesimdeki gelişmeyi de hızlandırdığı anlaşılmaktadır. Bir kere başlangıçta büyük yatırım gerektiren imalat dalları, özel kesimde sermaye birikiminin çok sınırlı olduğu, sermaye piyasasının olmadığı bu yıllarda, kamu kaynaklarından karşılanarak kurulabilmiştir. Yeni imalat dallarının kurulması da bu yolla gerçekleştirilmiştir. Kamu iktisadi teşebbüsleri özel kârlılık değil, sosyal fayda ilkesine göre kurulduğu için, Anadolu'nun azgelişmiş yörelerine götürülebilmiştir. İlkel tarım dışında ekonomik faaliyetin bulunmadığı yörelere imalat sanayi getirilerek buralarda istihdam yaratılmıştır. Ekonomik faaliyetler harekete geçirilerek çeşitlendirmiş, refah artışı sağlanmış, kentlere kitlesel göçler sınırlandırılmıştır. Bu dönemde birçok kentin ekonomik olarak varlığı tek bir kamu iktisadi teşebbüsü ile mümkün olmaktaydı. Kamu İktisadi Teşebbüslerin varlığı özel kesimin gelişmesine ise çok yönlü katkı yapmıştır. KİT'lerde düz işçiler eğiterek becerili işçiye dönüştürüldü; teknik kadrolar ve yönetim kadroları üretim sürecinde eğitip bilgili, becerili kadrolar oluşturuldu. Bunlar KİT'ten ayrılıp özel kesime geçtiklerinde, "dışsal fayda" sağladılar, özel sektör, yetişmesi için yatırım yapmadıkları becerili işgücünü istihdam edebildiler. Aynı şey teknolojik bilginin yayılması açısından da geçerli oldu. Bir diğer katkı kaynağı bilinçli bir politika sonucunda doğdu: kamu iktisadi teşebbüslerinin ürettiği ara mallar -girdiler çoğu zaman maliyetin altında belirlenen satış fiyatları yoluyla, özel kesimin kârlılığını arttıran bir öge oldu. Kamu iktisadi teşebbüslerinin ara girdi üretenlerinin etrafında bu girdileri kullanan küçük-orta boy özel işletmeler (KOBİ) doğdu; kredili satışları bunların finansman kaynağı oldu (Kazgan, 2013: 57).

1934 yılı itibariyle ülkedeki borç yükünün azalması, para arzının ve ihracatın artması ve dış ticaretin fazla vermesiyle sektörlerde büyüme oranları pozitif

gerçekleşmiş olup 1930 – 1939 yılları arasında GSMH'nın ortalama büyüme hızı %6 olarak gerçekleşmiştir (Çoban, 2015: 59).

2.2.3. 1940-1945 Savaş Ekonomisi

Türkiye her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'na katılmasa da sosyal ve ekonomik anlamda bu savaştan olumsuz etkilenmiştir. Türkiye savaşa girmemesine rağmen silahaltına alınan nüfus yüzünden azalan üretim, azalan vergi gelirleri, döviz darboğazı ve kıtlık yüzünden oluşan karaborsa ile mücadele gibi konular yüzünden fiili bir şekilde savaş ekonomisini yaşamıştır.

Dünya ekonomisinin önemli aktörü olan ülkelerin birçoğu bu savaşa fiilen katıldığı için dünya ekonomisi özellikle dış ticaret hacminde önemli bir daralma yaşamıştır. Savaş yılları Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin birçoğunun çok yüksek enflasyon oranlarına maruz kaldığı yıllar olmuştur. Dünya ekonomisinde yaşanan kıtlık ve yüksek enflasyonun ilk etkilediği alan tarımsal ürünler olmuş ve dünya genelinde ticaret hadleri tarımsal ürünlerin lehine dönerek tarımsal ürün fiyatları bir hayli yükselmiştir.

Türkiye ekonomisi yükselen tarımsal ürün fiyatlarının etkisiyle genel anlamda bir daralma dönemi yaşamış olup, sadece tarım sektöründe beklenen daralmayı yaşamamış, bu dönemde azalan ithalatı ve tarım ürünleri fiyatlarının yükselmesi sebebiyle artan ihracatı sayesinde dış ticaret fazlası vermiştir. Türkiye ekonomisi savaş yıllarında 1942 yılı hariç sürekli küçülmüştür (Kurtoglu, 2019: 463).

Savaş harcamaları yüzünden kamu harcamaları ciddi oranda artmıştır. Yaşanan ekonomik küçülme sebebiyle devletin vergi tabanı olumsuz etkilenmiştir. Bu dönemde Varlık Vergisi gibi sosyal alanda oldukça önemli etkileri bulunan yeni vergiler getirilerek kamu harcamalarının finanse edilmesi amaçlanmıştır. Bu verginin getirilmesindeki amaç savaş yıllarında elde edilen olağanüstü ticari kazançları bir defaya özgü vergilendirmek ve büyük sermaye birikimi elde eden azınlıkların elde ettiği kârlardan devlet adına belli bir pay almaktır. Bu gibi amaçların yanında ayrıca savunma harcamalarına bir finansman kaynağı bulmak ve talebi azaltarak enflasyonist baskıyı hafifletmek amaçlanmıştır. Tüm bunlar amaçlansa da artan

kamu harcamaları TCMB kaynaklarına başvurularak giderilmeye çalışıldığı için, artan emisyon hacmi enflasyonu körüklemiştir. Alınan bu önlemler dönem boyunca bütçenin fazla vermesini sağlasa da bu dönemde enflasyon cumhuriyet tarihinde ilk kez büyük bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yaşanan enflasyon henüz kronik hale gelmemiş, savaşın bitimiyle enflasyon sorunu büyük oranda ortadan kalkmıştır.

Bu dönemde silahaltına alınan işgücü yeni yeni temellerini oluşturan işçi istihdamı dengelerini olumsuz manada etkilemiştir. 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu ile hükümete savaş ekonomisinin idaresi amacıyla olağanüstü yetkiler verilmiştir. Bu kanun kapsamında çalışma süreleri uzatılmış ve ücretler enflasyonist bir sürecin daha da körüklenmemesi adına baskı altında tutulmuştur. Bu kanun devlete özel işletmeleri geçici süreli olarak el koyma hakkını dahi tanımıştır. İhracat ve ithalat ürünleri üzerinde fiyat saptama yetkisinin devlete verilmesi ve tarım ürünlerine düşük fiyattan el koyma ve dağıtma yetkileri piyasa ekonomisinde ciddi daralmalara sebep olmuştur.

Bu yıllarda yetişkin nüfusun büyük bir bölümünün askere alınması üretimde büyük düşmelere yol açmış ve örneğin savaş yıllarında buğday üretiminde %50'ye yaklaşan bir gerileme meydana gelmiştir. Savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sınai yatırım programları, savunma harcamalarının bütçeye hakim olması yüzünden tümüyle ertelenmiştir. Bunlar, savaş yıllarının bir iktisadi gerileme dönemi olmasına yol açan nesnel etkenler olup 1940-1945 dönemini bu anlamda, yani iktisadi gelişme sürecinin durması anlamında “bir kesinti” olarak nitelemek doğrudur (Boratav, 2014: 81).

Türkiye’de 1940 – 1945 yılları arasını kapsayan dönemde GSMH’nin ortalama büyüme hızı %-6,6; tarım sektörünün ortalama büyüme hızı %-7,4; sanayi sektörünün ortalama büyüme hızı %-6,5 ve hizmetler sektörünün ortalama büyüme hızı %5,3 olmuştur. Bu dönem aralığında hizmetler sektörü dışındaki ana sektörlerde küçülme gerçekleşmiştir. 1945 yılı sonunda tarım sektörünün GSMH içerisinde payı %39, sanayi sektörünün payı %15,6 ve hizmetler sektörünün payı %45,4 olarak gerçekleşmiştir (Çoban, 2015: 68).

2.2.4. 1946-1960 Dış Dünya ile Entegrasyon

1946 yılı hem siyasi hem de iktisadi bakımdan önemli bir dönüm noktasıdır. Bu yıl, 1930 yılında başlayan korumacı ve devletçi bakış açısı doğrultusunda oluşturulan ekonomi politikalarından birçoğunun terkedilmeye başlandığı yıl olarak tanımlanabilir. Türkiye bu tarihlere kadar ABD ve SSCB arasında dengeli bir duruşu tercih etmiş, bu yıldan sonra ise ABD'nin yanında yer alarak soğuk savaş yıllarında kurulan birçok uluslararası örgüte üye olarak, gerçekleştirmiş olduğu eksen değişimini ortaya koymuştur. Bu yıllarda değişen iktisadi duruş sonrasında ekonomik tavır, özel kesimi ve liberal piyasa ekonomisini destekler bir noktaya konumlanmıştır. 1946 yılının en önemli özelliklerinden biri, bu yılın tek partili rejimden çok partili rejime geçiş yılı olmasıdır. Bu yıla kadar sürdürülen dışa kapalı ve içe dönük ekonomi politikalarının birçoğu değişmiştir. Buna paralel olarak bu dönemde ithalat büyük ölçüde serbest bırakılmış ve artmış, dış açıklar ilk kez bu dönemde kronikleşmeye başlamıştır. Tüm bunların sonucu olarak 1946 yılı, dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta durmaya çalışan bir ekonominin temellerinin atıldığı bir yıl olmuştur. 1948 yılında toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde devletçi politikalardan vazgeçilmesinin karara bağlanması tüm bu değişim sürecini destekler niteliktedir.

7 Eylül 1946'da bir dolar karşılığı Türk lirası 1.28'den 2.80'e çıkarılarak Cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonu, ekonomiyi dünya ekonomisine entegre etmeye yönelik liberalizasyon tedbirleriyle birlikte uygulamaya konulmuş ve dış yardım arayışlarına girilmiştir. Bu girişimlerde 1946 planının bir ayak bağı olacağını fark eden iktidar, farklı ve daha liberal iktisatçılardan oluşan bir kadroya 1947 yılında, özel teşebbüsün rolünün ve tarım, ulaştırma, enerji sektörlerine verilen önceliğin arttığı Türkiye Kalkınma Planı'nı hazırlatmıştır. Resmen uygulanmaya konmamasına rağmen bu plan, devletçi-korumacı bir sanayileşme anlayışının artık kesinlikle gündem dışı olduğunu kanıtlayan bir belge olarak görülmelidir (Boratav, 2014: 98).

Dünya ekonomi ve siyasetinin bu yıllardaki genel seyrine baktığımız zaman 2. Dünya Savaşı'nın bitmesini takip eden süreçte, dünya 2 kutuplu soğuk savaş dönemine girmiş, bir tarafta SSCB'nin diğer tarafta ise ABD'nin önünü çektiği iki

kutuplu dünyada paylaşım savaşı devam etmiştir. Savaşla birlikte yıkılan Avrupa'nın yeniden inşası ve piyasa ekonomisinin yeniden tesis edilmesi ABD'nin SSCB'ye karşı asli politikası olmuştur. Truman Doktrini ile ABD, "komünizm tehdidi" altındaki devletlere mali ve askeri yardım yapacağını açıklamıştır. Bu yardımları alan en son ülke Türkiye olmuştur ve Türkiye ilk askeri yardımı bu yardım ile almıştır. Bu doktrin ile beraber Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ABD ve Sovyet Rusya arasında Türkiye'nin uyguladığı ikili denge politikalarının son bulduğu resmileşmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye ABD'ye yaklaşacak ve ekonomi politikalarında liberal açılımlar sergileyecektir. ABD İkinci Dünya Savaşı'nda yıkılan Avrupa ülkelerinin yeniden inşası için Truman Doktrini çerçevesinde Marshall yardımları yapmıştır. Türkiye'nin, Avrupa'nın yeniden inşa edilmesine katkı sağlayacağı görüşü ile Marshall yardımlarına Türkiye de dahil edilmiştir. Bu yardımlar Türkiye'ye nakdi ve ayni olarak yapılmıştır ve bu yardımlar çerçevesinde Türkiye'ye gönderilen traktörler tarımsal üretimin artmasına ve verimliliğin yükselmesine yol açmıştır.

Bu gelişmeler, Türkiye'nin, uluslararası liberal ekonomik anlayışın neticesi olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan üst organlarına üye olması ve ülkenin Batılı ve özellikle Amerikalı uzman ve danışmanların sürekli bir uğrak yeri haline gelmesiyle birlikte gerçekleşmiştir. (Boratav, 2014: 100). Türkiye 1947'de IMF, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütüne, 1952'de ise NATO'ya üye olmuştur.

Bu dönem Türkiye ekonomisinde, birçoğu Cumhuriyetten bu yana karşılaşılmamış ekonomik sonuçların ortaya çıkmasına sahne olmuştur. Türkiye bu dönemde döviz kıtlığı yaşamadığı bir dönemde, savaş sonunda 250 milyon dolarlık bir döviz rezervi ile varması ve 100 milyon dolara yakın dış ticaret fazlası vermiş olmasına rağmen dış yardım arama çabaları içerisine girmiştir. IMF üyeliği öncesi para basma yetkisi kullanılmak istenmiş ve bu doğrultuda 1 doların TL karşılığı 1.28'den 2.80'e yükselterek ilk büyük devalüasyon yapılmıştır. Bu devalüasyonun yapılmasında savaş sonrasında ülkelerin yurtdışına sattığı ticari malları daha uygun fiyatlarla cazip hale getirmek için giriştikleri devalüasyon yarışı oldukça etkili olmuş ve bu adım bu rekabete istinaden atılmıştır. 1946 yılının diğer bir özelliği ise

Türkiye'nin son dış ticaret fazlasını verdiği yıl olmasıdır. Bundan sonraki süreçte Türkiye ekonomisi sürekli olarak dış açık verecek ve bundan sonraki süreçte dış açıklar en önemli kriz dinamiği haline gelecektir. 1946 yılında 1. ve 2. sanayi planlarının bir uzantısı niteliğinde olan İvedili Sanayi Planı hazırlansa da, devletçi ve korumacı iktisadi bakış açısından bu dönemde vazgeçilmesi ve diğer gelişmeler sebebiyle bu plan uygulanmamıştır. Daha sonra 1947 yılında Türkiye'nin ilk kalkınma planı olan Türkiye İktisadi Kalkınma planı hazırlanmış ama maddi yetersizlikler sebebiyle uygulamaya geçilememiştir. Türkiye'nin uygulanabilir ilk kalkınma planı ileriki yıllarda uygulanacak olan 1963 tarihli Birinci Beş Yıllık kalkınma Planı olacaktır. Bu dönem her ne kadar devletçi ve korumacı iktisadi bakış açısının terkedildiği bir dönem olsa da dış açıkların bir sorun olarak ortaya çıkması sebebiyle kamu iktisadi teşebbüslerinin önemi bu dönemde de anlaşılmış ve bu doğrultuda Et-Balık Kurumu (1952), Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (1954) ve Türkiye Demir Çelik İşletmeleri (1955) gibi önemli işletmeler bu dönemde kurulmuştur.

Türkiye bu dönemde bazı önemli toplumsal dönüşümler yaşamıştır. Bu dönemde yeni alanların tarıma açılması ve traktör kullanılmaya başlanması gibi sebepler tarımsal üretimi ve verimi artırmıştır. Tüm bunların yanında bu dönemde önem verilen hizmet ve ulaştırma sektörleri sebebiyle ekonominin odağı şehirlere doğru kaymış ve ilk köyden kente göç dalgası bu dönemde başlamıştır. Bu dönemde hizmetler sektörünün milli hasıla içerisinde en büyük paya sahip sektör haline geldiği görülmektedir. Hizmetler sektörünün büyümesi ve en büyük dilime sahip olmasında özellikle ulaşım, haberleşme ve inşaat gibi hizmetlere yönelik yatırımların artması etkili olmuştur. 1946-1953 yılları genel olarak yaşam koşullarının düzeldiği ve reel gelirlerin arttığı yıllar olmuş, maaşlı-ücretli kesimin ise görece durumları bu dönemde gerilemiştir (Boratav, 2014: 106).

Bu dönemde yaşanan önemli bir dönüşüm de bütçe konusunda olmuştur. 1954 yılına kadar genellikle fazla veren bütçe, artan kamu harcamalarının finansmanı ve KİT'lerin görev zararlarının kapatılmasında Merkez Bankası kaynakları ve dış borçlara başvurulması sebebiyle açık vermeye başlamıştır. Bu dönemde bütçenin açık vermeye başlaması enflasyonist bir dönemin yaşanmasına sebep olmuş ve bu

açıklar artık ekonominin en önemli kriz dinamiklerinden biri haline gelmiştir. Bütçe açıklarının Merkez Bankası kaynakları ile kapatılması 2001 yılına kadar sürecek olan bir kural haline gelmiş, yaşanan krizlerin en önemli sebebi olan enflasyonun kronikleşmesi süreci bu dönemde başlamıştır.

2.2.5. 1960-1980 İthal İkameci Sanayileşme ve Planlı Kalkınma Yılları

1960 sonrası, öncesindeki dönemde gerçekleşen dış dünyaya açılma sürecinin yaratmış olduğu bazı darboğazlar ve ekonomik sıkıntılar sebebiyle planlı ekonominin tekrar değerlendirmeye alındığı ve ithal ikameci sanayileşmenin ön plana çıkarılmasına yönelik adımların atıldığı yıllar olmuştur. Türkiye ekonomisinin bu dönemde planlı ekonomi politikaları tabanına oturduğu ve atılan adımların bu doğrultuda belirlendiği gözlenmektedir. İthal ikameci sanayileşme doğrultusunda ülkenin ithal ettiği ürünlerin yurtiçinde üretiminin gerçekleştirilmesi amacıyla atılan adımlar, bu dönemin belirleyicileri ve sonuçlar üzerinde en çok etkileri bulunan etkenleri özelliğini taşır.

Bu dönemde dünya ekonomisini etkileyen küresel etkili ekonomik ve siyasi unsurları inceleyecek olursak, bu dönemde dünyadaki genel gidişatı belirleyen öncelikli unsurun soğuk savaş olduğunu ve bu soğuk savaş yıllarının ABD ve SSCB dışındaki ülkelerin de temel gidişatı üzerinde oldukça etkili olduğunu gözlemleyebiliriz. Soğuk savaşın yanında Vietnam'da devam eden çatışmaların önce Fransa'yı daha sonra ABD'yi zorlaması ve SSCB'nin her geçen gün çevre ülkeler üzerinde etkisini arttıracığına yönelik endişeler, bu dönemin kargaşalı bir dönem olarak kabul edilmesini destekler niteliktedir. Türkiye, bu kargaşalı dönemin etkileri altında askeri yönetimin gölgesinde hesaplı-kitaplı bir planlı kalkınma modelini gündeme getiriyordu. Soğuk savaşın iki tarafı ve dönemin iki süper gücü olan ABD ve SSCB arasındaki gergin süreçte, ABD ve birçok Avrupa ülkesi liderliğinde uluslararası kuruluşu üye olan Türkiye, ekonomi için dış kaynak arayışına girdiği bu yıllarda planlama üzerindeki titizliğini daha da arttırıyordu. Hazırlanan kalkınma planlarının temel öncelikleri sanayileşme ve kalkınma olsa da toplumun genel gidişatını belirleme ve iç dengelerin dış dengeler ile uyumlaştırılması amacı da

planların önemli bir dinamiği idi. 1960-1980 döneminde dikkate alınacak ve oldukça önemli etkileri olan diğer önemli iki konu ise Petrol Krizi ve Kıbrıs Barış Harekatıdır. Petrol Krizi'nin yaşandığı yıllarda enerjide dışa bağımlı bir ülke özelliği taşıyan Türkiye'nin, ithalat ve ihracat dengelerinin bir hayli olumsuz etkilendiği ve bu krizin yaşanan darboğazlarda çok önemli bir faktör olduğu gözlemlenmektedir. Kıbrıs Barış Harekâtı ise Türkiye'yi Avrupa ülkeleri tarafından uygulanan ambargolar ile karşı karşıya bırakmış ve bu baskılayıcı etkiler 1973 sonrasında oluşan ekonomik ve siyasi kargaşaların filizlenmesinde oldukça etkili olmuştur.

Dönemin Türkiye özelinde değerlendirilmesi noktasında kalkınma planları oldukça önemlidir. 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatının kurulması, planlamanın daha kurumsal ve kapsamlı olarak çalışıldığı bir ülke ödevi haline gelmesinde oldukça önemlidir. Ülke geçmişinin getirdiği zorunluluklar haricinde dönemsel etkilerin de oldukça etken olduğu bir zaman diliminde hazırlanan bu planlar, ülkenin yeni eğitim vizyonlarından gerekli sanayi atılımlarına kadar birçok sosyoekonomik alanda öngörülere ve hedeflere sahipti. Milli tasarrufları attırmak ve ülkenin ekonomik kalkınmasını demokratik ilkeler çerçevesinde sağlamaya yönelik olarak gerekli yatırımları gerekli alanlara kanallandırmak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının temel motivasyonuydu. 1923 yılından 1960 yılına kadar nüfusu 2 katına çıkan ülkemizde nüfus artış hızı savaş yılları haricinde sürekli olarak artmıştır. Bir önceki dönemde bahsettiğimiz kentleşme sürecinin hız kazanması sonrasında 1927 yılında % 82 olan köylü nüfusu 1960 yılına gelindiğinde % 71,3'e düşmüştür. Okuryazarlık oranının artması, yapılan hastane, demiryolu, okul sayılarının Cumhuriyet'in ilanından 1960 yılına kadar artış göstermesi başarı olarak değerlendirilse de bu artışlar planlamayı kaleme alan uzmanlarca yeterli görülmemiş ve yapılması gerekenler listesi bu disiplinli bakış açısı çerçevesinde oluşturulmuştur. Planlanan hedeflerin gerçekleşmesinin belirli bir zaman istediği planlamacılarca kabul edilmiş ve 15 yıllık bir perspektif doğrultusunda uzun vadeli planların hazırlanması amaçlanmış ve kısa vadeli planlar yerine "perspektif planlar" oluşturulmuştur.

1960 yılına kadar istihdamın sektörel dağılımında tarımın payı giderek azalsa da ülkemiz bu dönemde hala tarıma dayalı ekonomiye sahiptir. İthal ikameci

sanayileşmenin ilk aşaması olan temel tüketim ürünlerini üretme aşaması, üretimlerinin kolay gerçekleştirilmesi ve hazır bir talebin bulunması sebebiyle “kolay aşama” olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda üretilen ürünlerde tam uzmanlaşmanın sağlanamaması, dünya ile rekabet edecek bir kaliteyi sağlayamamış ve bu ürünlerin ihracatının beklendiği gibi gerçekleşmemesinden dolayı ürünler iç piyasaya yönelik olmuştur. Bu sebepler bağlamında ülkemizin temel ihracat geliri hâlâ tarımsal ürünlere bağlıdır. İthal ikameci sanayileşme doğrultusunda bu dönem ithalata yönelik korumacı önlemlerin belirgin bir şekilde uygulandığı bir dönemdir. İthalat için girdi olan ara mallar ve yeni sanayi işletmelerinin kurulumu için gerekli olan yatırım malları ithali bu dönemde serbest bırakılmıştır. Bu dönemde gerçekleşen yatırım malları ithalinin girdi malları ithalinden daha düşük olması sebebiyle üretimde sürekli artan düzeyde bir dışa bağımlılık ortaya çıkmıştır. Yatırım mallarının üretkenliği temel olarak iç piyasaya yönelik malların üretiminde belirleyici olması sebebiyle ihracat geliri sağlanamamıştır. Girdi ve ara mallarda ithalata bağımlılık ihracattaki verimsiz durumla birleşince Türkiye ekonomisinin 1960-1980 döneminin sonlarına doğru döviz darboğazını yaşaması kaçınılmaz olmuştur.

1960-1980 döneminde daha öncesinde hiç tecrübe edilmemiş bir faktörün ortaya çıkışı belirleyici olmuş, dönem boyunca gurbetçi işçilerin göndermiş oldukları dövizler ülkemizin bu dönemde en önemli döviz kaynaklarından biri haline gelmiştir.

1960 anayasasının zeminini hazırladığı özgürlükçü paradigmanın gölgesi altında, işçi hareketlerinin, işçi sendikalarının ve şehirleşmenin arttığı bu dönemde gözlenen kargaşalı ve dinamik ortam, siyaseti ekonomi üzerinde baskın hale getirmiştir. Bu dönemdeki siyasetçilerin dönemin kargaşası arasında popülist politikalara tercih etmesi sebebiyle, gündelik ve oy kayıplarını minimize edecek ekonomik önlemleri dış kaynak bulma arayışını hızlandırmış ve sağlanan dış kaynaklar yapısal dönüşümlerden ziyade cari harcamalara kanalize edilmiştir. İthal ikameciliğin yarattığı döviz kıtlığı, Petrol Krizi, seçim sarmalları, Avrupa merkezli siyasi ambargolar ve oluşmaya başlayan yerli burjuvazinin lüks mal tüketimine yönelik ithalat iştahı ışığında Türkiye ekonomisi 1977 yılında krizin eşğine

gelmiştir. Enflasyon ve işsizliğin bir arada yaşandığı bu stagfasyonist dönem 1980 askeri darbesine sebep olan ortamı hazırlamıştır (Kazgan, 2013: 96-97).

Dönemin istihdam görünümünde sanayi sektöründeki hasıla artışına rağmen aynı oranda istihdamın oluşmadığı “istihdamsız sanayileşme” denilebilecek bir durumla karşılaşmıştır. Şehirleşme ve nüfus artışları sebebiyle 1947-1960 döneminde hızlı bir artış trendine giren hizmetler sektöründeki istihdam payının artması, bu dönemde de benzer şekilde devam etmiştir. Hizmetler sektörünün faal nüfustan aldığı pay 1960’ta %15,4 iken 1975 yılına gelindiğinde bu pay %25,1 ve 1980’de %29,5 olmuştur. Sanayinin istihdam içerisindeki payı ise bu yıllarda %9,6, % 11 ve % 12,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki kentleşmenin sanayileşmenin ilerleyişinden daha hızlı olması sebebiyle sanayileşmenin beklenen istihdam artışını sağlamadığını söyleyebiliriz. Çalışanların büyük bölümünün üretken olmayan işlere yönelmesi ve oluşan kârların sanayi sermayesi yerine ticaret sermayesine dönüşmesi bu dönem bir diğer özelliğidir.

2.2.6. 1980-1990 Liberal Ekonomiye Geçiş Dönemi

1980 yılından sonraki süreçte Türkiye ekonomisi köklü bir şekilde dışa açılma sürecini yaşamıştır. Bu doğrultuda atılan ekonomik adımların temel felsefesini, “ihracat gelirlerini arttırma” ve devletin ekonomideki rolünün geriye çekilmesi sonrasında “sadece regülasyon yapacak bir role indirgenmesi” anlayışı oluşturmuştur.

Türkiye’de dünya ekonomisinin genel eğilimlerine uyumlu bir liberalleşmeye, ABD’de Reaganomics, İngiltere’de Thatcherism olarak adlandırılan serbestleşme politikalarının yaşandığı yıllarda başlamıştır. Her ne kadar sonlarına yaklaşmış olsa da bu süreç, hâlihazırda Soğuk Savaş’ın yaşandığı yıllara denk gelmiş ve SSCB’yi çevreleyen ülkelerin hızla liberalleşmesi ve devletçi bakış açılarından hızla arındırılması gerekliliğinin ön planda tutulduğu bir dönem olarak belirginleşmiştir. Haliyle, yaygınlaşan liberal anlayışın “karar” olması kadar SSCB’ye yönelik bir “tedbir” olması da dünya ekonomisinin seyrini belirleyen önemli bir etkidir.

Bu dönemde Türkiye’de gerçekleşen ekonomik hadiselerde ve dönüşümlerde en önemli ve kilit isim olarak Turgut Özal’ın ön plana çıktığı görülmektedir. Bu dönemin ekonomi politikasında “ihracatın arttırılması” hedefi merkeze koyulmuş, ihracatın bir önceki dönem olan 1960-1980 dönemine paralel bir şekilde ithalat ile birlikte arttığı gözlemlendiği için aradaki farkın dış kaynaklar marifetiyle giderilmesi ikincil hedef olarak belirlenmiştir. Bu dönemde hedeflenen gelişmelerden biri de Türkiye’nin kredibilitesinin yükseltilmesi ve borç verilebilir bir ülke konumuna getirilmesidir. Türkiye’nin ihraç ürünlerde dünya standartlarının altında olan kalitesi sebebiyle yaşadığı dezavantajlı durum, ürünlerin maliyetini ve dolayısıyla fiyatını düşürerek daha cazip hale getirilmesi yöntemiyle dezavantajın avantaja dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ihraç ürünlerinin imalatı için en önemli maliyet kalemi olan işçi ücretleri sürekli olarak baskılanmıştır. Bu dönemin geneline sirayet edecek şekilde, işçi ücretlerinin planlı bir şekilde düşürülmesi, sendikal faaliyetlerin azaltılmaya çalışılmasıyla bu düşüşün desteklenmesi, bu dönemde işçi kesimi için sürecin özetini oluşturmaktadır. Dönemin hedeflenen unsurlarından biri de KİT’lerin özelleştirilmesi ve devletin küçültülmesi olmuştur. Bunların yanı sıra vergilerin düşürülmesinin üretimi arttıracak beklentisi doğrultusunda servet vergileri azaltılmış ve KDV ile Türkiye ekonomisi bu dönemde tanışmıştır. Toplumun geneline sirayet etse de KDV vergisinin süreç içerisinde toplumun düşük gelirli kesiminin yükünü ağırlaştırdığı ortaya çıkmıştır. Gerçekleştirilen vergisel dönüşüm sonrasında bütçe açıkları sebebiyle dönem boyunca devlet borçlarının sürekli bir artış gösterdiği de önemli bir sonuçtur.

Sürecin en nihai amacı sayılabilecek temel hedef, ülkeye giren döviz miktarını arttırmak ve bu artışın önündeki engelleri kaldırmak olarak belirlenmişti. Ülkeye girecek dövizlerin önündeki en büyük engelin finansal denetim olduğu düşünülerek birçok denetim mekanizması bu dönemde serbestleştirilmiştir. Nihai olarak ülkeye döviz girişine olan odaklanma, dövizin kaynağına olan odağı azaltmış, bankalara döviz hesapları açma konusunda serbestlikler tanınmıştır. Bu denetimsiz ortamın kara para aklanması işlemlerini kolaylaştırdığı da belirtilmektedir. Bu dönemde yüksek faiz oranlarının ülkeye girecek olan yabancı sermayenin dikkatini

ekecek şekilde yüksek olması hedeflendiği için faiz oranlarında önemli bir serbestleşmeye gidilmiştir. Bu doğrultuda bankalar üzerindeki denetimler azaltılarak ekonominin hızlıca finansallaşması süreci desteklenmiştir. Yaşanan bu denetimsiz ve serbest ortamda daha fazla fon çekmek adına yaşanan faiz yükseltme rekabeti, yaşanan banker krizinin hazırlayıcısı olmuştur. Bu bankalar ve banker krizinin ekonomiye verdiği zarar GSMH'in yaklaşık %2,5'ine ulaşmıştır (Kazgan, 2013: 113). Bu dönemin finansal temellerinin oluşmasında, bu yıllarda kurulan Sermaye Piyasası Kurulu, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Bankalar Arası Para Piyasası, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu gibi kuruşların oluşturulması ve Serbest Bölgeler Kanunu gibi hukuki düzenlemelerin yapılması oldukça etkili olmuştur.

Bu dönemin en önemli hedeflerinden birinin ihracatı arttırmak olduğunu daha önce belirtmiştik. İhracatın artması amacıyla birçok devlet teşvikleri ve vergi iadesi gibi uygulamalar ortaya atılarak bu süreç desteklenmiştir. apa olarak belirlenen ihracatın arttırılmasına yönelik yoğunlaşma, tıpkı sermaye girişinde olduğu gibi denetim yönünü zayıflatmış ve Türkiye bu dönemde "naylon fatura", "hayali ihracat" gibi usulsüz uygulamalara sahne olmuştur.

Bu dönemde yaşanan büyümenin bir önceki dönemde yaşanan 1977 krizi sonrasındaki küçülmeyi telafi eder mahiyette ve kapasite kullanım oranının arttırılmasına dayandığı belirtilmektedir. Bu durum hasıla artışına paralel bir istihdam artışı yaşanmadığına işaret etmektedir. İhracat hedefleri doğrusunda baskılanan ücretler ve sendikal faaliyetlerin yanında tüketicisi ve üretici aleyhine gelişen tarım alanındaki gelişmeler sonrasında, bu dönemin en çok mağdur olan kesiminin işçi ve köylü nüfus olduğunu belirtebiliriz. Tarım alanında üretici çiftçinin eline gelen tutarın oldukça azaldığı ve tüketicilerin tarım ürünlerine yüksek fiyatlardan ulaşabildiği bu ortamda, ticareti yürüten aracı kesimin oldukça avantajlı hale geldiğini ve bu gelişmeler arasında kârlılığını arttırdığını belirtilmektedir. Tüm dünyada liberal ideoloji hane halkının refahını arttırdığı ölçüde varlığını srdrebilmişken Türkiye'deki uygulama üretimde ciddi bir tahribat yaratma ve işsizliği attırma pahasına gerçekleştirilmiştir (Kazgan, 2013: 120).

Bu dönemde ekonomik büyüme ve ihracatın ithalatı karşılama oranı gibi bazı nicel göstergelerin olumlu sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Yüksek büyüme

ortalamalarının yaşandığı bu yıllarda, 1950’li yıllarda ilk dalgasını yaşayan ve giderek hızlanan kentleşme sürecinin tüm hızıyla devam ettiği gözlemlenmiştir. Bu kentleşme süreciyle birlikte inşaat ve turizm sektörünün hızlı yükselişine tanık olunmuş ve bu sektörlerin GSMH içerisindeki payları ciddi oranda artmıştır. Köyden kente göç eden nüfusun yeni istihdam depolarını bu iki sektörün oluşturduğu ve sanayideki büyümenin hasılaya oranla istihdam yaratmadığı belirtilmektedir. Teşvikleri ciddi oranda azaltılmasına, üretici aleyhine yaşanan fiyatlardaki gelişmelere ve hızlı kentleşmeye rağmen tarım sektörü dönem boyunca istihdamdan hâlâ en büyük payı almaktadır.

1988 ve 1989 olmak üzere iki stagflasyonun yaşandığı bu dönemde, işsizlik ve enflasyonun ciddi sorunlar haline geldiği ve gelir dağılımında orta sınıfı oluşturan kesimin oldukça cılızlaştığı ve yoksullaştığı belirtilmektedir(Kazgan, 2013: 104). Yaşanan bu yoksullaşma süreci, artan PKK terörü ve deflasyon- enflasyon arasında kriz sarmalına giren ekonomi ile birleşince bu dönemin de kargaşalı ve toplumsal dengelerin oldukça bozulduğu yıllar olduğu belirtilmektedir.

2.2.7. 1990-2000 Tam Serbestleşme Dönemi

1990-2000 dönemi dünya ekonomisi ve Türkiye ekonomisinde önemli siyasi ve ekonomik gelişmelerin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu yıllarda Türkiye ekonomisinin gelişim seyri ve gerçekleştirmiş olduğu yapılanmalar, bir önceki dönemlerle paralel bir özellik taşıyarak, küresel etkili siyasi ve ekonomik gelişmelerin etkisinden uzak kalamamış ve yeni dönüşüm sürecinde dünya ekonomisinin içerisine girdiği yeni eğilim, Türkiye ekonomisinde yaşanan dönüşümün en önemli belirleyicisi olmuştur.

Daha önceki bölümlerde aktardığımız gibi Soğuk Savaş’ın, süregeldiği zaman aralığı boyunca, yaşanan küresel etkili ekonomik hadiselerde, oldukça önemli bir belirleyici etken olduğundan ve bunların sonuçlarından bahsetmiştik. 1990 sonrası dönemde de Soğuk Savaş ile ilintili yaşanan hadiseler, yeni ekonomik yapının belirlenmesinde oldukça etkilidir. Bu dönem Soğuk Savaş’ın ve SSCB’nin sona erdiği dönem olmuş, yaşanan bu gelişmeler Avrupa ülkeleri ve ABD’nin ekonomik politikalarında önemli dönüşümlere sebep olmuştur. 2. Dünya Savaşı

sonrasında dünya ekonomisinin 2 kutuplu bir düzleme oturduğunu, ABD ve SSCB'nin karşılıklı hamlelerinde birbirlerinin nüfus ve etki alanını kontrol etme gayesinin de önemli bir belirleyici olduğunu önceki bölümlerde de açıklamıştık. SSCB'nin dağılması ile birlikte, Bretton Woods sisteminin çöküşü sonrasında, Amerikan dolarının rezerv para haline gelmesi ile ivmelenen ABD hegemonyası Soğuk Savaş'ın bitişiyle zirveye ulaşmış ve dünya artık tek kutuplu bir yapıya evrilmiştir. Bu doğrultuda, komünizm endişesinin ortadan kalkması ABD'nin, SSCB'yi çevreleyen ülkeleri kendi safına çekmek amacıyla verdiği desteklerin temel motivasyonunu önemli oranda değiştirmiş, yeni denklemde ABD, SSCB endişelerinden arınmış şekilde sadece kendi çıkarlarını zirveye taşıyacak hamleleri gerçekleştirmeye başlamıştır. Artık dünyada 2 süper güç yoktur. Aynı şekilde güçsüz ve gelişmekte olan ülkelere taviz ve destek verme gerekliliği de bu gelişmeler ile ortadan kalmıştır. Bu yeni politik algı elbette ABD'den 1946 yılında bu yana önemli ölçüde dış yardım alan Türkiye'nin de bazı değişiklikler yaşamasını zorunlu kılmıştır.

Türkiye bu dönemde ABD safında yer almanın ödülü olarak gelen dış yardım ve destekleme sürecinin sonuna gelmiştir. Bu sebeple halen devam eden yoğun dış sermaye ihtiyacının temini için, Türkiye ekonomisinin dış sermayeyi kendi dinamikleri ile çekmeye çalışma çabası ve bu doğrultuda yaşayacağı gerekli dönüşüm süreci başlamıştır. Ekonominin dış sermaye girişleri için cazip hale getirilmesi ve bu yabancı sermayeye duyulan ihtiyacın derecesinin oldukça yüksek olması, ekonomi politikalarının en önemli itici gücünü oluşturmuştur. Türkiye'nin bu dönemdeki temel hedefi finansal enstrümanları ve karşılıklı dış ticaretteki cazip olanakları ile ülkeye olabildiği kadar yabancı sermayeyi çekmek olmuştur. Bu dönemde gelen yabancı sermayenin faizleri hızla aşağıya çekeceği ve bu doğrultuda yatırımların, büyümenin ve istihdamın artacağı beklentisi mevcuttu. Bu noktadan hareketle Türkiye'nin bu dönemde oldukça hızlı bir finansallaşma sürecine girdiğini ve sermaye hareketlerinin ekonominin genel seyri üzerinde temel belirleyici olduğunu ifade edebiliriz. Serbestleşme ve sermaye hareketlerine hız kazandırma amacıyla 1992'de çıkarılan 32 Sayılı Karar ve Teşvik Mevzuatı bu dönemde düzenlenmiş ve bugün de hale geçerliliğini sürdürmektedir. 1990'lı yıllar hem

sermaye hareketlerinin hem de mal hareketlerinin serbestleştirdiği yıllar olma özelliğini taşımaktadır (Kazgan, 2013: 130).

Bu yıllarda yaşanan önemli bir hadise de, 1993 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nın 1986-1993 yıllarını kapsayan yoğun tartışmalar sonrasında imzalanmasıdır. Türkiye de, kendisi için sağladığı avantajlardan çok dezavantaja sahip olan bu anlaşmayı imzalayan ülkelerden oldu (Kazgan, 2013: 130). GATT kurucu güçlerinin direktifleri doğrultusunda yaptırım güçleriyle donatılması sebebiyle, beklenen serbestleşmeyi gerçekleştirmeyen ülkelere önemli yükümlülükler getirmekteydi.

Serbestleşmenin oldukça yoğun bir şekilde yaşandığı bu yıllarda, yabancı sermayeyi ticari enstrümanlar ile ülkeye çekmek amacıyla birçok serbest bölge oluşturulmuştur. Bu bölgeler minimal denetim ve gözetimin olduğu, sermaye akışlarının kaynağı göz ardı edilerek sadece sermayenin miktarına odaklanıldığı ticaret alanları olmuşlardır. Serbestleşmenin bu derece hızlı inşa edilme gerekliliğinin her şeyin üzerinde tutulduğu bu dönemde, yerli bankaların dış kaynak kullanımı oldukça yaygınlaşmıştır. Bankalar ile birlikte birçok şirket de dış kaynak bulmak amacıyla tahvil ihraç etme yoluna gitmiştir. Yaşanan bu finansallaşma ortamında bazı sanayi kuruluşlarının, işten işçi çıkararak, ellerinde kalan ve ücrete kanallı olmayan fonları borçlanma enstrümanlarında değerlendirip faiz geliri elde etmeyi tercih etmesi de dönemin ilginç özelliklerinden biridir. Bu uygulamalar dönem boyunca yaşanan finansallaşma sürecinin derecesini temsil eder mahiyettedir. Yapılan bu uygulamalar sonucunda istihdamın gerilediği ve işsizlik üzerinde ciddi bir baskı oluşturduğu tespit edilmiştir (Boratav, 2014: 131).

1980 ile 1990 yılları arasındaki dönemde işçi ücretlerinin oldukça baskılandığını ve bu aralıkta ücretlerin sürekli bir azalış eğiliminde olduğundan önceki dönemin incelemesinde bahsetmiştik. 1990 yılına gelindiğinde ivmelenen popülizm ile birlikte, işçilerin, bu dezavantajlı durumlarını tersine çevirdiği ve ücretlerin nispeten artış eğilimine girdiği belirtilmiştir. Artan ücretler özellikle KİT'ler için önemli bir maliyet unsurunu oluşturduğu için dönem boyunca KİT'lerin özelleştirilmesine yönelik bir baskı oluşmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen özelleştirmelerin temel motivasyonunun önceki dönemlerde olduğu gibi “Kamuda

Etkinlik” amacıyla değil de, “Kamu Açıklarını Kapatma” güdüsüyle şekillendiğini belirtmekte fayda görüyoruz. Bu dönemde işçi ücretlerinin artışının getirdiği baskı, aşırı serbestleşmenin getirdiği tüketim artışı ve kamu açıklarının Merkez Bankası kaynakları ile finansmanı yolunun tercih edilmesi ile birleşince dönem boyunca enflasyon oranları bir hayli artmıştır. Artan enflasyonun TL’yi aşırı değerli hale getirmesi neticesinde, ithalat miktarı ciddi oranda artış göstermiş ve dış açıklar sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır. Bugünde hala etkilerini yaşadığımız, Türkiye ekonomisinin “kırılgan” olmasındaki sürecin bu dönem ile birlikte başladığını ifade edebiliriz. Türkiye ekonomisi bu yıllarda, sermaye hareketlerine karşı oldukça korumasız ve kolay etkilenir bir duruma gelmiştir.

Finansallaşmanın hızla yaşandığı bu dönemde, bir önceki dönemin devamı olarak ifade edilebilecek düzeyde, tarıma verilen desteklerin azaltılmasına devam edilmiştir. Yaşanan bu gelişme ile birlikte, 1950’li yıllardan bu yana istihdamdaki payı hızla düşen tarımın, bu dönemde de düşüşü devam etmiş ve 1990-2000 yılları arasında istihdamda ilk sırayı hizmetler sektörüne devretmiştir. Bu gelişmenin yaşanmasında tarıma verilen desteğin azaltılmasının yanında, KİT’lerin özelleştirilmesi ile sonuçlanan sanayi sektöründeki kamu payının azaltılması amacı ve serbest bölgeler ile ciddi oranda yaygınlaşan kayıt dışı istihdamın artması da oldukça etkili olmuştur. Türkiye 1990-2000 yılları arasında, hükümetin borçlanma senetleri ve Merkez Bankası kaynakları ile faiz oranlarını düşürmeyi hedeflemesi sebebiyle yaşanan sermaye kaçışları sonrasında 1994 ve 1999 olmak üzere iki önemli kriz yaşamıştır. 1994 ve 1999 yılları ekonominin küçüldüğü yıllar olmuştur. Kamu dengelerinin ciddi derecede bozulması, bütçede faiz ödemeleri payının neredeyse hizmetler ile aynı orana sahip olacak bir noktaya gelmesi ve yaşanan krizlerin etkileri sebebiyle Türkiye, bu dönemde ciddi bir IMF denetimi altına girmeyi tartışır noktaya ulaşacaktır.

2.2.8. 2000 Yılı Sonrası İstihdam Yaratmayan Büyüme Dönemi

Türkiye 21. Yüzyıla 17 Ağustos 1999 depreminin yaratmış olduğu tahribat ve 2000 ve 2001 yılında gerçekleşen ekonomik krizin sarsıntıları ile girmiştir.

Bankalar krizini de kapsayan bu dönem üç IMF programı ile 2008 yılı ortasında tamamlanmıştır. 2002 – 2007 yılları arası, ABD’nin kendi krizini ve bu krizin çevre ülkelere olumsuz etkisini gidermek amacı ile izlediği genişletici maliye ve para politikalarının etkilerini taşımıştır. Dünya ekonomisi bu dönem aralığında ortalama %5 büyümeye gerçekleştirmiştir. 2002 – 2007 yılları arası dönemde Türkiye’de ortalama büyüme hızı %6’ya varmıştır (Kazgan, 2013: 313).

Finansal piyasalarda yaşanan ve dış şoklarla desteklenen 2000-2001 krizleri Türkiye’yi derinden etkilemiştir. Bu dönemde yaşanan krizlerden kurtulmak için birçok plan program uygulanmış ve IMF destekli yardımlar alınmıştır. IMF’in dayattığı birçok program yine bu dönemde uygulamaya konulmuştur. 2000 Kasım ve Şubat 2001 krizleri sonrasında denenen çeşitli politika uygulamaları hayata geçirilmesine rağmen başarıya ulaşamamıştır. Son olarak ardı ardına yaşanan bu krizlerden kurtulmak için büyük bir yapısal değişime gidilmesi gerektiği anlaşılmış olup IMF’in desteği ile “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” başlığı altında yeni bir program uygulanmıştır. Ekonomik programın temel yaklaşımı, enflasyonun düşürülmesi, kamu maliyesini düzene koyulması ekonomik büyümenin önündeki yapısal sorunların ortadan kaldırılması şeklinde olmuştur.

2000 yılında uygulamaya konulan İstikrar Programının temel hedefleri; sıkı maliye politikası, enflasyonu düşürmeye yönelik para ve kur politikaları, ücret ve fiyat artışlarının enflasyon hedefi ile uyumlu olmasını sağlayacak gelirler politikasıdır. Programın nihai hedefleri ise ekonomik büyüme potansiyelinin artırılması, enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülmesi, sürdürülebilir büyümenin sağlanmasında yapısal reformların gerçekleştirilmesi şeklindedir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin etkileri neticesinde program temel ve nihai hedeflerine ulaşamamıştır.

Kasım 2000 Krizinin başlıca nedenleri; Türk Lirasında likitide sıkışıklığı nedeniyle Türk Lirasının aşırı değer kazanması, döviz açığının ve cari açığın artmasıdır. Kriz sonrasında çok sayıda banka faaliyetine son vermiştir. Mali kesimde başlayan sıkıntılar, özel sektörü de derinden etkilemiştir. Ekonomide talep kesiminde oluşan daralmalar neticesinde, üretilen mal stoklarında artışa neden olmuştur. Üretilen malların satılamaması birçok işletmenin kapanmasına ve işsizliğe neden

olmuştur. Bu dönemde birçok bankanın kapanması da bankacılık sektöründe istihdamın azalmasına neden olmuştur.

Şubat 2001 Krizinin nedenlerine değinecek olursak, döviz piyasası dengesinin bozulması, bankacılık sektörünün faiz ve kur riski sonucu önemli kayıplar yaşaması ve tasarruf sahiplerinin yerli sermayelerini dövize dönüştürmesidir. Şubat 2001 Krizi sonucunda faiz ve enflasyondaki artış, döviz kurunda dalgalanma ve TL'nin aşırı değer kaybı yaşaması işgücü piyasalarında belirsizlik ortamının doğmasına yol açmıştır. Reel sektör firmaları üretim maliyetlerini düşürmek için istihdamı azaltmış, personel ücretleri kontrol altına alınarak, planlanan sermaye yatırım ertelenmiştir. 2001 yılında GSMH'nin %-9,5 oranında gerçekleşmesi nedeniyle ekonomi küçülmüştür (Çoban, 2015: 172 -173).

15 Mayıs 2001 yılında krizin etkilerini azaltmak için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanmıştır. Bu programda ekonomide sürdürülebilir gelişmenin sağlanması için rekabet ve etkinliğin artırılması, bankacılık sektörü yeniden yapılandırılarak Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu'nun kurulması, sabit kur rejimi terkedilerek, dalgalı döviz kuruna geçilmesi ve enflasyonla mücadele gibi hedefler yer almaktadır.

2000'li yılların başındaki kriz döneminden sonra 2002 yılından itibaren yüksek oranlı büyüme rakamlarına ulaşılmış ve bu büyüme küresel finans krizinin ortaya çıktığı 2008 yılına kadar istikrarlı olarak devam etmiştir. Bu büyüme sürecinin gerçekte bir büyüme olup olmadığını belirleyen birçok etmen vardır. Bu süreçte istihdam ve işsizlik rakamlarında ortaya çıkan sonuçlar, yurtiçi tasarrufların sınırlılığı, tarım sektöründe plansız yapılanmalar ve sanayi sektöründe dışa bağımlılığın artması, kayıtdışı ekonominin yüksek düzeylerde seyretmesi büyümenin sanal bir büyüme olduğu ve 2008 yılında karşılaştığı ilk dirençte kalıcılığını yitirdiği gerçeği bu dönemde gerçekleşen büyümenin sanal bir büyüme olduğunu göstermektedir.

2001 - 2007 yılları arasında tarıma dönük olarak Dünya Bankası'nın "Tarım Reformu Uygulama Projesi" benimsenmiştir. Bu program ile ürünlere özgü desteklere son verilip sabit oranlı nakit ödemelere dayalı Doğrudan Gelir Desteği

programı uygulanmıştır. Tarım sektöründe tüm desteklemelere ayrılan kaynaklar IMF/DB denetimi altında merkezi bütçeyle sınırlandırılmıştır. İstihdam alanında ise bu dönem esnek çalışma modeli ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi politikaları gündeme alınmıştır. Esnekleşme hedefinin önemli bir bölümü tüm sektörlerde taşeronluğa, kamu sektöründe ise sözleşmeli statüye bağlı istihdamın yaygınlaşması ile hayata geçirilmiştir (Boratav, 2014: 201-202).

2000 – 2006 yılları arası dönemde sanayi sektörü ortalama yıllık %5,7; tarım sektörü ortalama yıllık %1,5 ve hizmet sektörünün ortalama yıllık büyüme hızı %5,1 olarak gerçekleşmiştir. Kriz sonrası yüksek oranlı büyümenin büyük ölçüde dış borçlanma ve yabancı sermaye akımları ile ithalat yaparak sağlanmıştır. Bu politikada dış ticaret açığı ve cari işlemler açığına neden olmuştur (Çoban, 2015: 182).

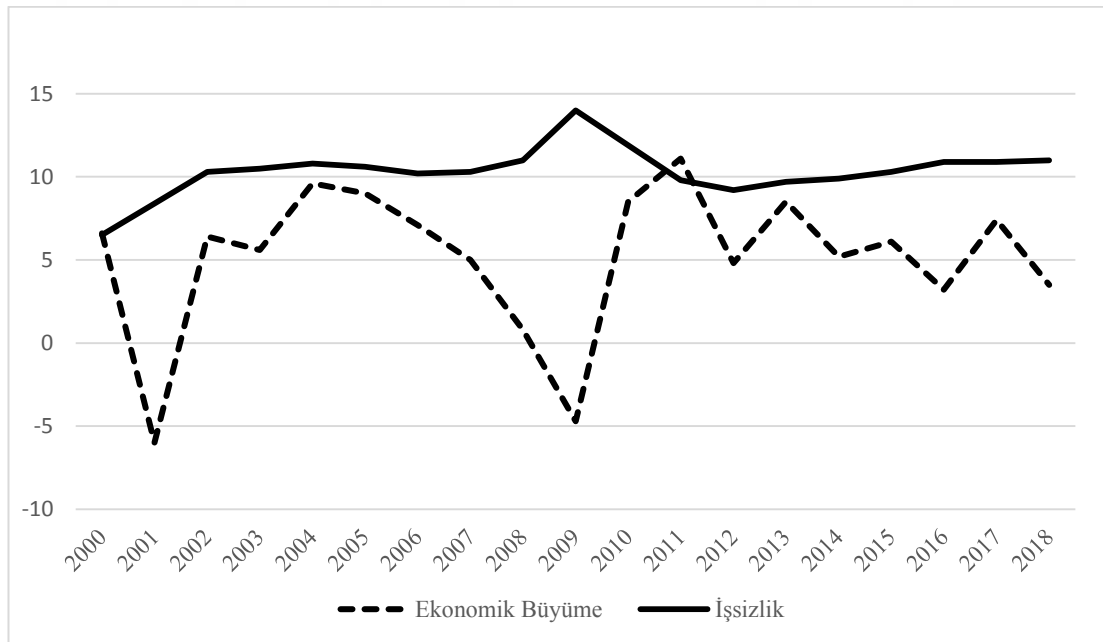
2007 ve 2008 yıllarında ABD finans piyasaları kaynaklı krizin etkileriyle Türkiye’de talep azalması ve üretimde gerilemeler nedeniyle ekonomik büyüme de zayıf düzeyde performans gerçekleşmiştir.

2007 – 2013 yılları arsında GSYİH’nin ortalama yıllık büyüme hızı %3,5; sanayi sektörünün ortalama yıllık büyüme hızı %3,8; tarım sektörünün ortalama yıllık büyüme hızı %2,3 ve hizmet sektörünün yıllık büyüme hızı ise %4,3 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında gerçekleşen istikrar ve güven ortamı sonucunda hızlı ve güçlü bir ekonomik büyüme performansı sergilenmiştir. Türkiye 2010 ve 2011 yıllarında gerçekleşen büyüme oranları ile Avrupa’da en hızlı büyüyen ekonomi statüsüne kavuşmuştur. 2008 yılında gerçekleşen kriz neticesinde ülkede istihdam artışı üzerinde olumsuz baskı oluşmuştur. İşsizlik oranı 2008 yılında %11, 2009 yılında da %14 seviyelerinde ulaşmıştır. Bu dönemde istihdamı artırmak için işsizlik sigortası ödemeleri iyileştirilmiş ve kısa çalışma ödeneğinden yararlanma süresi uzatılmıştır. İşgücü eğitimi için kaynaklar artırılmış ve geçici süreli yeni iş alanları oluşturulmuştur. İşverenlerin işgücü maliyetlerini azaltmak için genç, kadın ve özürlü istihdam olanaklarını artırmak için sigorta primlerini düşürücü destekler sağlanmıştır (Çoban, 2015: 187-191).

2008 küresel finansal krizinin etkilerinden sermaye girişleri bağlamında bahsetmek yararlı olacaktır. 2008 ve sonrasında başta ABD olmak üzere AB, Japonya ve İngiltere merkez bankaları, iktisadi durgunluğu bir nebze hafifletebilmek için büyük miktarlarda parasal genişlemeye gitmişlerdir. Bu durum faiz oranlarının çok düşük seviyelere inmesine neden olurken, birçok ülke için ucuz ve geniş hacimli finansmanın önünü açmıştır. Türkiye’de özel kesim, 2010 ve 2011 yıllarında borçlanarak bu finansman olanaklarından yararlanmış ve finansal girişlerin hızlanmasına neden olmuştur. Kriz sonrası ekonomik büyümenin motoru özel sektör sabit sermaye yatırımları ve özel tüketimin artması olmuştur (Bahçekapılı, 2015: 118).

2000 yılı sonrası ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisini anlamak için yıllar itibariyle ekonomik büyüme oranlarının ve işsizlik oranlarının karşılaştırılması önemlidir. Tablo 1’de ekonomik büyüme ve işsizlik oranları yılları itibariyle grafik üzerinden değerlendirilmiştir.

Şekil 2.1: Ekonomik Büyüme – İşsizlik Oranları Karşılaştırması 2000 - 2018

Kaynak: Ekonomik Büyüme Rakamları: International Monetary Fund, <https://www.imf.org/en/Countries/TUR>, 25.03.2019, İşsizlik Rakamları: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, (Erişim: 25.03.2019).

2000 – 2018 yılları arası ekonomik büyüme oranları ile işsizlik oranları arasındaki ilişki incelendiğinde ekonomik büyüme oranlarının inişli çıkışlı olduğu,

işsizlik oranlarının ise dönemsel olarak artış ve düşüş eğilimi gösterdiği görülmektedir. 2001 ve 2009 yıllarında Türkiye’de gerçekleşen ekonomik krizlerin etkileriyle ekonomide daralmanın olduğu anlaşılmaktadır. 2000 yılı ile 2001 yılı arasında ülkede ekonominin %12,6, 2008 yılı ile 2009 yılı arasında ise %5,5 oranında küçüldüğü anlaşılmaktadır.

2000 yılında ekonominin %6,6 büyüdüğü ve işsizliğin %6,5 düzeyinde olduğu 2001 yılında %-6 ekonomik küçülmeye karşın işsizliğin 1,9 puan arttığı görülmekte olup 2002 yılına gelindiğinde %6.4 büyüme gerçekleşmekte olup işsizlik oranlarında düşme beklenmesine rağmen işsizliğin %1,9 artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Bunun nedeni 1990’lı yıllar itibariyle ekonominin büyümesinde itici güç olan tarım sektörünün payının hükümet politikası olarak GSYİH içerisinde payının azaltılıp sanayi ve hizmetler sektörlerinin paylarının artırılmasıdır. Tarım sektöründen ayrılan gizli işsizler, açık işsiz konumuna gelmişlerdir. Bu işsiz topluluğu niteliklerine uygun iş bulamayıp uzun süre işsiz kalmaktadır. Bu durumda işgücünde yapısal işsizliği doğurmaktadır. 2002 yılında sağlanan büyüme performansına rağmen işsizliğin azaltılamaması, büyümenin yatırım ve üretim ile sağlanmadığını, büyümenin istihdam oluşturmada gerçekleştiğini göstermektedir.

2002 – 2007 yılları arasında Türkiye Ekonomisinin ortalama büyüme hızının %6 gibi rakamlara ulaşmasında ki temel dinamikler ise TÜİK’in, milli gelir hesaplarını 1987 temelli seriden 1998 temelli seriye geçirmiş olup milli gelir hesaplamalarında da Avrupa İstatistik Bürosu’nun hesap yöntemini kullanmaya başlamasıdır. Bu değişikliklerle milli gelir %34,4 oranında artış göstermiştir. 2007 yılı itibariyle GSYİH 713.8 milyar dolara kişi başına düşen milli gelir ise 9662 dolara ulaşmıştır. Bu verilerle Türkiye üst-orta gelirli ülkeler grubuna yükselmiştir. Milli gelirin yükselmesindeki bir diğer husus ise dolar üzerinden verilen rakamlardır. 2001 yılında 1.8 TL olan dolar kuru, 2008 yılında 1.2 TL’ye düşmüştür. Ayrıca dışarıdan gelen mali yatırımlar, dış borçlanmalar ve dışarıdan sağlanan doğrudan yatırımlar, yabancılara varlık satışları da dönemin döviz stoğunu artıran ve görünürde ekonomik büyümeyi sağlayan diğer hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Kazgan, 2013: 336-337). Anlaşılacağı üzere 2002 – 2007 tarihleri arasında sağlanan ekonomik büyümenin gerçekte büyümeyi sağlamadığı dış kaynaklı sıcak paranın

ekonomiyi şişirdiği, ülkede üretime ve üretimi artıracak yatırımlara dönüşmeyen kaynakların istihdam yaratmadığı işsizlik rakamlarından da anlaşılmaktadır.

2008 yılında dünyada gerçekleşen ekonomik kriz Türkiye’yi de etkilemiştir. Merkez Bankası’nın döviz rezervleri 2001 yılından sonra ilk defa azalmıştır. 2008 yılında büyüme %0,8 olarak gerçekleşmiş, 2009 yılında ekonomi %5,5 oranında küçülmüştür. Bu tarihlerde kapasite kullanım oranları düşmüş, işsizlik artmış ve enflasyon hedefleri tutturulamamıştır. İşsizlik oranı 2000-2018 tarihleri arası değerlendirildiğinde 2009 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Kriz dönemlerinden sonra ekonomik büyüme rakamları ile işsizlik oranları arasında ki makasın daraldığı görülmektedir ve özellikle 2009 krizinden sonra 2011 yılında makasın oldukça daraldığı görülmekte buradan şu sonuca değinebiliriz kriz dönemlerinden sonra bir sonraki krize kadar makas sürekli dalgalanmalar izlemiş fakat düzenli olarak artmış veya azalmış gibi bir yorum yapmaya imkan vermemektedir.

Ekonomik Büyümenin dip işsizliğin ise tavan yaptığı yıllar incelendiğinde bu yılların kriz yılları olan 2001 ile 2009 yılları olduğu görülmektedir. Son dönem incelendiğinde 2018 yılı itibariyle ekonomik büyüme ile işsizlik oranları eğiliminin birbirinden gitgide uzaklaştığı görülmekte olup Türkiye’yi tekrar bir resesyon döneminin beklediği söylenebilir.

2.3. Türkiye’de İstihdamın Görünümü ve İstihdam, İşgücü ve İşsizlik Verileri Değerlendirmesi

İstihdam kavramı işsizliğin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal maliyeti azaltma ve işsizlik oranını azaltma hususunda önemlidir. Özellikle aktif ve pasif istihdam programları, işsizlik yardımları, doğrudan ve dolaylı sosyal yardım harcamaları işsizliğin ortaya çıkardığı problemleri asgariye indirme noktasında, hafifletici, onarıcı ve yapıcı olması beklenerek uygulanan politikalar. Tüm ülkelerin ortak meselesi olan işsizlik sorununa çözüm bulmada uygulanan politikaların içinde bulunulan ortam ve mekan özelinde farklılık gösterdiği aşikardır.

İstihdam politikaları bir ekonomide büyüme ve istikrarın sürdürülmesi açısından işgücü arz ve talepte meydana gelen eşitsizliğin neden olduğu sorunları

çözmeye yönelik uygulanan planlamaları ifade etmektedir. İstihdam politikaları, gelir dağılımında adaletin sağlanması, toplumda fırsat eşitliğinin yaratılması ve toplumsal refahın artırılması, yoksulluğun minimum seviyeye indirilmesi ve üretim faktörlerinin tam anlamda etkin bir biçimde kullanılması usullerini kapsamaktadır (Bulut, 2010: 8).

Ülkemizde istihdam politikaları planlı dönem öncesi ve planlı dönemde olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Planlı dönem öncesinde ekonominin kuruluş yılları ve İkinci Dünya Savaşı'nın etkisinde olduğu, ücretli istihdamın sınırlı ve tarım sektöründe istihdamın yoğun olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Kasapoğlu ve Murat, 2018: 265). Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda askerlik süresinin uzunluğu, savaşımlardan kaynaklanan insan gücü kaybı ve genç nüfusun silahaltında tutulması gibi nedenlerle işsizlik ekonomide etkisini göstermemekteydi. 1933'te uygulamaya konulan birinci beş yıllık sanayi planı ile başlayan sanayileşme hareketi ve sonrasında ikinci dünya savaşı ile seferberlik hali durumu işsizliğin öncelikli sosyal bir mesele olmasını önlemiştir (Gökçen, 145).

Planlı dönem öncesi istihdam politikalarında ilk adım İzmir İktisat Kongresiyle atılmıştır. Ülkenin bulunmuş olduğu olumsuz ekonomik koşullara çözüm noktasında 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında gerçekleştirilen kongrede çiftçiler, iş adamları, işçiler ve sanayicilerden oluşan toplam 1135 kişi davet edilerek geniş bir katılım sağlanması amaçlanmıştır. İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar Türkiye'de 1923-1929 döneminde uygulanan iktisat politikalarını yoğun şekilde etkilediği görülmektedir. 1923 - 1929 dönemi tekelleşmeyi yasaklayan, yeni girişimleri, çalışma hakkını savunan ve piyasa merkezli politikaların kabul edildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Kasapoğlu ve Murat, 2018: 265).

1930'lu yıllarda Büyük Ekonomik Bunalımın etkileriyle Türkiye'de devletçi politikalar ve dışa kapalı, sanayileşmeye dayalı ekonomik model uygulamaya konuldu. Bu dönemde ekonomik kalkınma iç kaynaklarla finanse edilerek sanayileşme yoluyla sağlandı. Dönemin ekonomi politikası olan devletçilik anlayışı ile birlikte Türkiye'de imalat sanayinin gelişimi sağlandı. Özel kesimde sermaye yetersiz olduğundan yatırım gerektiren imalat dalları kamu kaynakları ile

karşılanarak kuruldu. Ayrıca devlet tarafından sosyal fayda anlayışıyla kamu iktisadi teşebbüsleri kuruldu. Kamu iktisadi teşebbüsleri ülkenin az gelişmiş bölgelerinde de faaliyet göstererek bu bölgelerde istihdam yarattı. Ülkenin az gelişmiş bölgelerinde kamu iktisadi teşebbüslerin varlığı ekonomiyi canlandırarak ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesini ve büyük kentlere iç göçü sınırlandırdı.

Kamu iktisadi teşebbüsleri özel sektörün gelişimi açısından da önemli faydalar sağlamıştır. Kamu İktisadi Teşebbüslerinde niteliksiz işçiler eğitilerek nitelikli işçi sayısı arttırılmıştır. Bu müesseselerde çalışan işçiler özel kesimde istihdam edilerek dışsal fayda sağlamışlardır. 1930'lu yıllar ve sonrasında devletçilik politikasının hüküm sürdüğü konjonktürde ülkenin altyapısında gerçekleştirilmesi gereken girişim kamu kaynakları ile devlet aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Barajlardan ulaştırmaya, bankacılıktan pazarlamaya kadar birçok alanda yapılan girişimler ekonominin gelişmesine ve istihdamın artmasına katkı sağlamıştır (Kazgan, 2013: 56-58).

Cumhuriyet kurulduktan sonra istihdamın artışı ve ekonomik kalkınmanın sağlanması için Türkiye'de birçok stratejik hedef belirlenmiştir. Bu hedefler;

- Ekonomide tam istihdamın sağlanması
- Yerli sermaye birikimi
- Gelir dağılımında adalet
- Cari dengenin sağlanması
- Denk bütçenin ülke maliyesinde esas alınması
- Milli ve yerli burjuvazinin oluşturulması
- Ülkede sanayileşmenin arttırılması ve yabancı sermaye ile kontrollü

işbirliği

- Bölgelerarası dengeli kalkınma ve bölgeye uygun teşviklerin

sağlanması gibi hedeflerdir (Kurtoğlu, 2019: 340).

Ekonomik kalkınma ve istihdamın arttırılması noktasında belirlenen ve uygulamaya konulan hedeflere bakıldığında Birinci Dünya Savaşının ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile ekonomik temelleri çöken ülkenin yeni atılımlarla ekonomisini tekrar inşa sürecine girdiği ve yatırımlar için gerekli sermayenin yerli

sermaye sahipleri tarafından sağlanamadığı görülmektedir. Bu nedenle yatırımların kalıcılığı ve devamlılığının sağlanması amacıyla devlet desteği ile yerli sermaye birikimine ve yerli burjuvazi sınıfının oluşturulmasına önem verilmiştir. Bu dönemde ham madde ve ithalatçı bir ülke konumunda olan Türkiye ara mal ve nihai mal üreterek ihracat yapan ülke konumuna gelmeyi amaçlamıştır. Böylece ithal edilen mallar imalat sanayisinin gelişimi ile ülkede üretilecek ve ithalat azaltılacaktır. Ülkede ithalat ihracat dengesi sağlanarak cari açık verilmemesi amaçlanmıştır. Yatırımların artması ile birlikte istihdamda artacaktır. Ancak bu dönemde ülkede bölgelerarası gelişmişlik düzeyinin dengesiz olması bölgelerin dengeli kalkınması gerektiği anlayışını da akla getirmektedir. Bölgelerarası gelişmişlik düzeyi arasındaki farkın fazla olması piyasanın belirli bölgelerde yatırıma neden olacak ve bu bölgelere iç göçü arttıracaktır. Bu hususta bölgelerarası dengeli kalkınma ve bölgeye uygun teşvik edici politikalarda uygulamaya konulmuştur. Yine bu dönemde planlı ekonomi modeline çerçevesinde Birinci ve İkinci Sanayi Planları uygulamaya konulmuştur. Birinci Sanayi Planı 1933 – 1938 tarihleri arasında kapsamaktadır. Birinci Sanayi Planı yukarıda bahsedilen hedefler çerçevesinde oluşturulmuş ve hedefleri nihayete ulaşmıştır.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planında istihdam ile ilgili işsizlik sorununa çözüm getirme, çalışanların niteliklerini artırma, çalışanlar için liyakata önem verme, ekonomide meslek grupları içerisinde ihtiyaca göre işgücü yetiştirme gibi politika hedefleri tespit edilmiştir. Birinci sanayi planında istihdam probleminin nedeni olarak ülkedeki hızlı nüfus artışı gösterilmiştir. Programda teknolojik gelişmenin emek talebini azaltıcı yönde olduğunu ve sektörlerde azalan işgücü talebine karşılık ülkedeki hızlı nüfus artışının emek arzı fazlalığına neden olacağı belirtilmiştir. Bu soruna önlem olarak nüfus planlamasının bugünden yapılması ve nüfus artış hızını azaltacak politikaların uygulamaya konulması tavsiye edilmiştir. Planda istihdam sorununu çözmek ve yüksek olan açık işsiz varlığını önlemek için tarım sektörünün yoğun olduğu bölgelerden şehirlere yapılacak göçü tarım bölgelerinde yeni iş alanları kurarak dengeleme, tarım bölgelerindeki yeni iş alanlarını tavsiye ve teşvik etme fikri ortaya konulmuştur. Ayrıca istihdam sorunun çözümü için işgücü fazlasının çalışması için yabancı ülkelere gönderilmesi, istihdam

yaratıcı sektörlere ve projelere destek verilmesi gibi politikalarda planda yer almıştır (Gökçen, 147 - 149).

Birinci Sanayi planının başarıya ulaşması ile birlikte 1938 yılında uygulanmak üzere İkinci Sanayi Planı hazırlanmıştır. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planında istihdam kavramı bağımsız bir hedef olarak dikkate alınmamış, ekonomik büyümenin sağlanması ile birlikte netice olarak istihdamında artacağı anlayışı kabul edilmiştir. İkinci Sanayi Planında Birinci Sanayi Planında olduğu gibi %7 büyüme hedefi gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. İkinci Sanayi Planında ekonomik ve toplumsal faaliyetlerin artışı istihdamın seviyesini de en yüksek seviyeye çıkaracağı belirtilmiş, istihdam sorununun çok olduğu bölgelerde istihdam arttırıcı teşviklerin özellikle artırılması gerektiği anlayışı kabul edilmiştir. Tarım sektörünün yoğun olduğu bölgelerde yan gelir olarak el sanatlarının geliştirilmesi, tarımsal işletmelerin Türkiye şartlarına uyumunun sağlanmasına çalışılması, emek arzını azaltmak için yabancı ülkelere işçi gönderilmesi amaçlanmıştır (Gökçen, 150 – 152).

İkinci Dünya Savaşının varlığı ve ülkenin savaşa girme ihtimali ülke ekonomisini son derece olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde seferberlik haliyle birlikte ülkede üretim hacminin daralması ve askeri harcamaların artışı enflasyonu artırmıştır. Savaş ekonomisinin oluşturduğu ortam yatırımları ve devletin ekonomiye katkısını ülke aleyhine önemli ölçüde etki etmiştir. Bu durumda o dönem üretimin daralması ve satın alma gücünün düşmesi ile birlikte talebin azalması ile birlikte istihdamı da olumsuz etkilemiştir ve plan uygulamaya konulamamıştır (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 50).

Türkiye’de 1940 – 1945 tarihleri arası dönem ekonomik gelişim ve istihdamın arttırılması noktasında bir kesinti dönemi olarak nitelendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın etkisi ile birlikte üretici zümreleri silahaltına alınmıştır. Savaşın etkisiyle üretim hacmi büyük oranda düşmüş, ithalat ciddi oranda azalmıştır. 1938 yılında 150 milyon liralık gerçekleştirilen ithalat 1941 yılında 75 milyon liraya düşmüştür. Bu durum tüketimi de sınırlandırmış olup, bazı tüketim maddeleri karneye bağlanmıştır. Türkiye’de her ne kadar savaşa girmemiş olsa da savaş ekonomisi uygulamasından kurtulamamıştır. Harcamalar genellikle ordunun ihtiyacını karşılamaya yönelik olmuş ve üretimi kendine yeterli olmayan ülkenin

ithalatının ciddi anlamda düşmesi ile uygulanan ekonomik politikaların sorgulanmasına ve yeni ekonomi politikaları arayışlarına yol açmıştır. Bu dönemde kamu harcamaları genellikle ordunun ihtiyacını karşılamaya yönelik olduğundan yatırımlar sektöre uğramış, kalkınma yavaşlamış ve dış ticaret hacmi zayıflamıştır (Ünal, 2009: 72,73).

1945 – 1950 yılları arası Cumhuriyet Türkiye’si iktisadi anlamda dönüştürölme noktası olarak kabul edilmektedir. Bu döneme dönüm noktası hüviyetini kazandıran özellikler bu döneme kadar uygulanan dışa kapalı ve içe dönük, devletçi ve korumacı ekonomi politikalarının yavaş yavaş kaldırılması ve ithalatın serbestleştirilmesi neticesinde dış açıkların artması bu duruma çözüm olarak da dış yardım ve kredilerin ekonomiyi etkilemesi olmuştur. Bu dönemde dış yardım ve kredileri veren kuruluş ve devletlerin sunmuş olduğu şartlar neticesinde sanayileşmeden vazgeçilmiştir (Kurtoğlu, 2019: 455).

1950’li yılların Türkiye’si siyasi ve sosyal değişimlerin yaşandığı, ekonomik stratejilerin revize edildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti daha önce uygulanan devletçi politikaları reddederek, yabancı sermayeden faydalanmayı esas alan ve devlete ait fabrikaların özel sektöre devrini öngören liberal politikaları benimsemiştir. Bu dönemde yaşanan Kore Savaşının etkileriyle dünyada tarım ürünlerinin fiyatları yükselmiştir. Tarım sektörü yoğun olan ve tarım ülkesi olan Türkiye’nin dünyadaki tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesiyle ihracatını arttırmıştır. 1950-1953 yılları arasında Türkiye %13’lük ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir. Daha sonraki dönemlerde ekonomik durgunluk ve enflasyon meydana gelmiştir. 1954’te büyüme %9,5 düşmüş ve 1956-1959 yılları arasında %18’lik bir fiyat artışı gerçekleşerek ülkede enflasyon tırmanmıştır (Kurtoğlu, 2019: 466 – 468). 1950 – 1953 yılları arasında ekonomide gerçekleşen olumlu hava 1954 yılında yerini durgunluğa bırakmıştır. İstihdamın sektörel dağılımına bakıldığında ise 1944’te ekonomide tarım sektörünün payı %86,5 iken 1960 yılına gelinde bu oran %74,8 gerilemiştir. Sanayi sektörünün işgücü içerisinde payına bakıldığında ise 1944 yılında %8,3 olan oran 1960 yılında %11,5’e yükselmiştir.

1960 yılı ve sonrası Türkiye tekrar planlı kalkınma politikaları geliştirmiştir. 1963-1967 yılları arasını kapsayan beş yıllık planda istihdamın genel hedefleri belirlenmiştir. Bu planda alt yapı yatırımlarına ve istihdam sorunu çözmeye yönelik genel politikalara yer verilmiştir. İstihdamın arttırılmasına yönelik genel hedefler;

- İşsizlik sorununa çözümler getirmek,
- Çalışanların mesleki niteliklerini arttırmak,
- Çalışanların uygun şartlarla yetiştirilmesi ve çalışanların uygun meslek gruplarında çalıştırılması,
- Çalışan grupların ülkenin işgücüne ihtiyaç duyulan sektörleri göz önüne alınarak dengeli bir şekilde dağılımını sağlamayı gerçekleştirmektir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BBYKP, Erişim Tarihi:15.03.2019)

Bu planda istihdam kavramı ana konu olarak incelenmemiş, istihdam kavramına, ekonomik büyüme ve yatırımların bağımlı değişkeni olarak yaklaşmıştır. Ayrıca planda istihdam sorunun hızlı artan nüfus oranından kaynaklandığı belirtilmiştir. Tarım sektöründe yaşanan yoğun istihdam ihtiyacının hem ekonomik hem de sosyal sorunlarını, tarım bölgelerinde oluşturulacak yan iş dalları ile çözülebileceği savunulmuştur. Tarım bölgelerinde yan sektörler kurularak hem istihdamın arttırılması hem de tarım bölgelerinden şehirlere oluşması muhtemel göç dalgalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Tüzünakan, 2015: 92).

Tablo 2.1: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

Gösterge	Hedef (Bin Kişi)
İşgücü	17700
İstihdam	14850
İşsizlik	900

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.454.

1963-1967 yılları arasını kapsayan beş yıllık planda istihdamın arttırılması adına birtakım sayısal hedefler belirlenmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere beş yıllık sürecin sonunda 17.700.000 işgücü sayısı 14.850.000 istihdam rakamı ve 900.000 işsiz sayısı planın sayısal hedefleridir. Bahse konu tarihler arasında gerçekleşen verilere bakıldığından ise;

Tablo 2.2: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik
1963	12.294.927	11.869.484	425.443
1964	12.496.071	12.051.057	445.014
1965	12.750.940	12.297.916	453.024
1966	13.062.126	12.451.449	610.677
1967	12.247.129	12.667.466	679.683

Kaynak: (Görmezöz, 2007: 60)

1963-1967 yıllarını kapsayan dönemde yukarıdaki tabloda ki veriler incelendiğinde planda belirtilen hedeflere ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında istihdamı arttırmak ve işsizliği azaltmak için öngördüğü en somut proje “Toplum Kalkınması” projesi olmuştur. Bu projede artan emek arzının, kentlere gerçekleştireceği göç hareketinin önlenmesi ve tarım dışında oluşturulacak yan çalışma alanları ile istihdam yaratmak amaçlanmıştır. Bu projeyi uygulama görevi hükümet tarafından kurulan Köy İşleri Bakanlığına verilmiştir. Toplum Kalkınması projesi devlet – işçi – işveren sınıfının ortaklaşa kararlar aldığı ve işbirliği içerisinde yapılması gereken bir proje olarak sunulmasına rağmen bu projenin merkezden idare edilmesi, projenin başarısını ve verimliliğini sınırlandırmıştır. Çalışmaların sonuç getirecek nitelikte olması için il ve ilçe komisyonları kurulamamış, idarecileri devamlılığı sağlanamamış ve eğitici kadro yetiştirilememiştir. Nihayetinde yapısal önlemlerin alınamaması ve istihdam yaratma hususunun planda bağımlı bir değişken olarak dikkate alınması istihdam konusunda belirlenen hedeflere ulaşılmasını mümkün hale getirmemiştir (Tüzünakan, 2015: 99-100).

1968-1972 yılları arasını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında istihdamın arttırılmasına yönelik genel hedefler;

- İstihdam seviyesinin yükseltilmesi için istihdam etkisi yüksek sektörlerle ağırlık verilmesi,
- Tarım sektöründe oluşan işgücü fazlalığının yan bir gelir olarak el sanatları ile ilgili uğraşılara yönlendirilmesi,

- Tarım ve tarım dışı sektörlerde kullanılmayan işgücü kapasitesinin kullanılabileceği sektörleri teşvik tedbirleri olarak oluşturmak,
- İstihdam sorununun azaltılması için yurtdışına işçi gönderilmesi
- İstihdam yaratıcı programların işsizliğin yoğun olduğu bölgelerde önemle uygulanması şeklindedir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İBYKP, Erişim Tarihi:15.03.2019).

Tablo 2.3: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

Gösterge	Hedef (Bin Kişi)
İşgücü	17876
İstihdam	15284
İşsizlik	583

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.133.

1968-1972 yılları arasını kapsayan beş yıllık planda istihdamın artırılması adına birtakım sayısal hedefler belirlenmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere beş yıllık sürecin sonunda 17.876.000 işgücü sayısı 15.284.000 istihdam rakamı ve 583.000 işsiz sayısı planın sayısal hedefleridir. Bahse konu tarihler arasında gerçekleşen veriler Tablo 2.4’de gösterilmiştir.

Tablo 2.4: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik
1968	13.592.300	12.807.946	784.354
1969	13.905.394	13.033.977	871.417
1970	14.205.788	13.264.658	941.131
1971	14.540.705	13.643.808	896.897
1972	14.895.504	13.908.917	986.587

Kaynak: (Görmezöz, 2007: 60)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında hedefler belirlenmesi ve tedbirler alınmasına rağmen, işsizlik probleminin azalmadığı aksine işsizliğin arttığı görülmektedir. Beş yıllık planlamanın sonunda hedeflenen istihdam ve işsizlik rakamlarına ulaşamamıştır. İşsizlik bu tarihten sonra yapısal bir hale dönüşmüştür. Bu dönemde Kamu İktisadi Teşebbüsleri politikaları terkedilmiş, uygulamaya konulan politika, teşvik ve tedbirlerde süreklilik sağlanamamıştır. İstihdam

sorununun azaltılması için yurtdışına işçi gönderilmesi politikası 1967 yılında Almanya’da otomotiv sektöründe yaşanan kriz ve 1973 yılında gerçekleşen Dünya Petrol Kriziyle sekteye uğramıştır. Yurtdışına giden işçilerin Dünya’da yaşanan krizler neticesinde yurda geri dönme girişimleri istihdam üzerinde baskı yaratmıştır. İzlenen politika da insan gücü planlaması tutarlı ve sonuç getirecek şekilde yapılamamış, emek arzını istihdam edecek gelişmeler sanayi ve hizmetler sektöründe sağlanamamıştır (Tüzünakan, 2015: 101).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının başlıca hedefleri;

- GSMH’da ortalama %9 artış oranı ve ortalama %7,9 ekonomik büyüme hedeflenmiştir.
- Hızlı sanayileşme ile tarım dışında kalan 1,6 milyon işsize iş imkanı yaratılması amaçlanmıştır.
- 1973 – 1977 yılları arasında 291 milyar Türk Lirası yatırım hedeflenmiş olup bu yatırımların %12’si tarım sektörüne, %45’i sanayi sektörüne ve %43’ü ise hizmet sektörüne harcanması planlanmıştır.
- Tarım sektöründe sektörel büyümenin %4-4,5, sanayi sektöründe ise %11,5-12 seviyelerinde gerçekleşmesi beklenilmiştir.
- Nüfusun 1995 yılında 65 milyon rakamını aşmayacak şekilde önlemler alınması gerektiği belirtilmiştir (Görmezöz, 2007: 53).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının hedeflediği hususlar incelendiğinde yapısal hal alan işsizliğin çözülmesi gerektiği ve buna çözüm olarak yeni istihdam alanlarının yaratılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Sanayileşmenin önemi planda belirtilmiş olup yatırımlarda en çok payın sanayi sektörünün gelişmesi için harcanması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca yeni istihdam alanları yaratma sıkıntısı yaşayan Türkiye bu duruma istinaden artan işsizliğin nüfusun artış hızından da kaynaklandığı düşüncesiyle kontrollü nüfus artışı politikaları üretmesi gerektiği anlayışına planda yer verilmiştir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında hedeflenen veriler ve plan döneminde gerçekleşen veriler incelendiğinde ise;

Tablo 2.5: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

Gösterge	Hedef (Bin Kişi)
İşgücü	16080
İstihdam	14980
İşsizlik	1800

Kaynak : (Tüzünakan, 2015: 102).

Tablo 2.6: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik
1973	15.294.902	14.206.697	1.088.205
1974	15.534.870	14.386.813	1.148.057
1975	15.985.366	14.593.921	1.391.445
1976	16.702.372	15.070.207	1.632.165
1977	16.940.838	15.276.030	1.664.808

Kaynak: (Görmezöz, 2007: 60).

1973-1977 yıllarına baktığımızda işgücüne katılma oranı %67'den %66,7'ye düşmüş ve işsizlik oranı %9,8'e çıkmıştır. İşgücü arzında yaklaşık 2 milyon kişilik artış ve işgücü talebinde de 1 milyon kişilik artışın olduğu görülmektedir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı hedeflerinde iş gücü arzının 16.080.000 kişi olacağı tahmin edilmekteyken bu rakam yaklaşık 900.000 kişi fazla gerçekleşmiştir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.663). Ayrıca planda istihdam edilecek kişi sayısı hedefi 14.980.000 kişi olarak belirtilmiş olup bu rakama 1976 ve 1977 yılında ulaşıldığı görülmektedir. Ancak artan işgücüne paralel olarak istihdam artmamıştır. 1973 ile 1974 yılları arasında işgücünde 239.968 kişilik bir artış gerçekleşirken, istihdam edilen işçi sayısı 180.116 kişi artmıştır. 1974 ile 1975 yılları arasında ise istihdam 207,108 kişilik artış göstermesine rağmen işgücünde 450.496 kişilik artışa karşılık veremediği görülmektedir. Artan işgücüne istihdam yaratılamaması ise işsizliğin sürekli artış göstermesine neden olduğu anlaşılmaktadır.

1973-1977 yılları arasını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında istihdamın sorununun çözümünü sanayileşmede gelişim sağlanmasına bağlamıştır. Bu dönemde işsizlik sorununun çözülemez ve yapısal bir hal almasından dolayı işsizlik uzun dönemli politikalarla çözülmesi gereken bir durum olarak belirlenmiştir.

Programda belirtilen hızlı sanayileşme ile kalkınmaya 1990'lı yıllarda ulaşılabileceği belirtilmiştir. Bu nedenle bahse konu yıllarda işsizlik sorununa kısa vadeli çözümler geliştirilememiş olması istihdam probleminin ülkede kökleşmesine neden olmuştur. Kısa vadeli hedefler için planda uluslararası rekabete konu olmayan inşaat ve hizmet sektörlerinde emek yoğun teknolojilerin uygulanması öngörülmüştür. İstihdamın artırılmasında sermaye yoğun teknolojilerin yardımıyla ekonomik büyümenin yeni istihdam alanları oluşturulacağına inanılmıştır. 1974 yılında gerçekleşen Dünya Petrol Krizi ve 1978 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekatı sonucunda ithal edilen sanayi ürünlerinin fiyatlarının artmasına ve petrol fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Gerçekleşen bu olumsuzluklar ülke ekonomisini de derinden etkilemiştir. Ülkenin dış ticaret açığı artmış, turizm gelirleri düşmüş ve oluşan enflasyon karşısında işçilerin satın alma gücü de hissedilir derecede azalmıştır. Bu durum ülkeyi 24 Ocak 1980 Kararlarını almaya itmiştir.

Dördüncü Beş Yıl Kalkınma Planında ülkedeki istihdam sorununun demografik yapıdan ve geçmiş yıllarda uygulanan politikalardan kaynaklandığı belirtilmiştir. Ülkede mevsimlik tarım işsizliğin yanında tarımda çalışanlar içerisinde gizli işsizliğinde hakim olduğu gözlemlenmiştir. Planda 1950-1975 yılları arasında iş aramayan işsiz sayısının arttığı mevcut durumda 2.2 milyon işsiz 1.2 milyonunu iş aramayan işsizlerin oluşturduğu belirtilmiştir. İş aramayan işsizlerin çoğunu demografik baskıdan ve tarımdaki teknolojik gelişmeler sonucu üretimden çekilen hane halkı bireylerinin oluşturduğu, kentlerde ise var olan iş olanakların yeni jenerasyonun beklentilerini karşılayamadığı gibi nedenlerle iş aramayı bırakanların olduğu varsayılmıştır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, DBYKP, 25-27).

1979-1983 yılları arasını kapsayan bu planın hazırlandığı dönemde Türkiye toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamın etkilendiği krizlerle uğraşmaktaydı. Büyüme hızının düşmesi, yatırımların yavaşlaması, üretimin ve dışsatımın duraklaması, dış ödemeler açığının büyümesi, kısa vadeli dış borçların hızla artması, fiyat artışlarının ve işsizliğin olağan ölçüleri çok aşması, ekonomik sorunların ne kadar ağırlaştığını ve bunalımlara yol açacak boyutlara ulaştığını belirleyen göstergelerdir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, DBYKP: 653).

DBYKP'nın; Gayri Safi Milli Hasıla'nın ortalama %8.27 artması, sektörel gelişme düzeyinde tarım sektörünün %5,3, sanayi sektörünün %9,9 ve hizmet sektörünün %8,5 oranında genişlemesi hedefler arasındadır. Ayrıca ülkedeki iç tasarrufların GSMH'ya oranının %16,4'ten %22,4'e yükselmesi, 1.575 milyar Türk Liralık sabit sermaye yatırımının yapılması ve bunun %57'sinin kamu kaynaklarından karşılanması planlanmıştır. Bunun yanında GSYİH'nin oluşmasında piyasa fiyatlarıyla ülkedeki sektörel dağılımın tarımda %22 seviyesinden %19'a düşeceği, sanayi sektörünün payının %29'dan %32 seviyelerine çıkacağı tahmini yapılmıştır (Görmezöz, 2007: 54). İstihdam konusunda belirtilen hususlar; 1978 yılında %67 olan işgücüne katılım oranının 1983 yılında %63 seviyelerine ineceği ve 1978 yılında 16.4 milyon olan işgücü arzının 1983 yılında 17.5 milyona çıkacağı öngörülmüştür.

1983 yılı sonunda ülkede GSMH içinde sektörlerin payına bakıldığında tarım %21,6, sanayi %22,4 ve hizmetler sektörü %56 paya sahip olmuştur. Bu plan döneminde yaşanan işsizlik, tasarruf ve yatırım dengesinin bozulması, KİT'lerin etkinsizliği ve artan cari açık, 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbe ve petrol fiyatların dünya genelinde yükselmesi gibi sebepler bu plan dönem döneminde hedeflenen göstergelere ulaşamamasına neden olmuştur (Çoban, 2015: 109).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında öncelikli olarak ekonomik ve sosyal altyapıyı geliştirmek, istihdamı arttırarak işsizliği azaltmak, orta gelir grubu olan çiftçi, memur, esnaf, işçi ve emekli gibi grupların milli gelirden daha fazla pay almasını sağlayarak refahı tabana yaymak gibi hedeflere yer verilmiştir. Planda yer alan başlıca ekonomik hedefler;

- GSMH'nın yıllık ortalama 6,3 oranında genişlemesi ve sektörel üretim düzeyinde tarım sektörü üretiminin yıllık ortalama artış hızının %3,6, sanayinin %7,5 ve hizmet sektörünün ise %6,5 olması,
- Tarım sektörünün GSMH'nın içerisindeki payının %15,5, sanayinin %33,7 ve hizmet sektörünün %50,8 olması (Çoban, 2015:102).
- İstihdamı arttırmak ve genç işsizliği önlemek,

- Planda belirtilen kalkınma hızını gerçekleştirerek mevcut işgücü fazlasının plan dönemindeki rakamları aşmayacak politikalar ve tedbirler geliştirilmesidir (Tüzünakan, 2015: 105).

1985-1989 yıllarını kapsayacak olan Beşinci BYKP’nda istihdama ilişkin geliştirilen politikalar sonucunda beklentiler ise;

- Yabancı sermayenin teşviki ve ülke ekonomisinin dışa açılmasıyla, kaynak dağılımına uygun hale getirilmesi beklenen iş kollarının kurulması,
- Emek yoğun teknolojilerin kullanımının artırılması,
- Kapasite kullanımının ve iş barışının sürdürülmesi,
- Vasıfsız işgücüne hizmet içi eğitim yoluyla nitelik kazandırılarak, yetiştirilen vasıflı işgücüne istihdam oluşturulması,
- Konut yapımı ve özellikle işsizliğin yoğun olduğu bölgelerde kamu altyapı ve bayındırlık projeleri uygulamalarıyla bölgesel işsizliğe çözüm oluşturmak,
- Mahalli ölçekler hesaba katılarak sanatkâr ve küçük seviyede sanayinin gelişiminin sağlanması şeklindedir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Beşinci BYKP: 128).

Tablo 2.7: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

Gösterge	Hedef (Bin Kişi)
İşgücü	19457
İstihdam	17174
İşsizlik	2283

Kaynak : (Tüzünakan, 2015: 105).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bir önceki plana göre 763.000 daha fazla istihdam sağlanması hedeflenmiştir. İşsizlik beklentisi ise bir önceki plana göre 583.000 kişilik artış göstermiştir.

Tablo 2.8: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	Eksik İstihdam
1985	17.763.000	16.699.000	1.274.000	-
1986	18.462.000	17.010.000	1.452.000	-
1987	18.974.000	17.402.000	1.572.000	-
1988	19.391.000	17.755.000	1.638.000	1.281.000
1989	18.680.000	16.802.000	1.709.000	1.389.000

Kaynak: (Görmezöz, 2007: 78).

1989 yılı sonu itibariyle istihdam rakamlarının 16.802.000 rakamına ulaştığı, bu rakamın planda hedef rakam olan 17.174.000 istihdam hedefinin altında kaldığı görülmektedir. Ancak 1987 ve 1988 yıllarında hedeflenen rakamın üzerine çıkıldığı tabloda ki verilerden anlaşılmaktadır. İstihdam hususunda istenilen verilere ulaşmada dönemin hükümetinin almış olduğu tedbirler, dışa açılım politikası ve yabancı sermayeye verilen serbesti ve 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararların etkilerinin olduğu söylenebilir.

1985-1989 yılları arasına kapsayan planda tarım sektörünün GSMH'nin içerisindeki payının %15,5, sanayinin %33,7 ve hizmet sektörünün %50,8 olması hedeflenmekteydi. 1989 yılı sonunda GSMH içinde sektörlerin payına bakıldığında tarım sektörünün %16,4, sanayi sektörünün %25,8 ve hizmetler sektörünün ise %57,8 paya sahip olduğu görülmektedir (Çoban, 2015: 113). Görülmektedir ki sanayi sektöründe hedeflenen paya ulaşılmamış olup, hizmet sektöründe belirlenen hedefin üzerine çıkmıştır. Tarım sektöründeki payın daraltılması hedefine ise çok yaklaşmıştır.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında istihdamın gelişmesini ve mevcut istihdamın idamesini sağlayacak politikalar geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu hususlar doğrultusunda yatırımların teşvik edilmesi, küçük ve orta ölçekli işyerlerine destek sağlanması ve nitelikli işgücünün artırılması hedef olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte işsizlikle mücadele ve istihdamın gelişimini önleyecek koşulların ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Bir önceki kalkınma planından farklı olarak esnek çalışma koşulları planda işlenmiştir. Türkiye'de istihdamın ILO ve AB normlarına

uygun şekilde geliştirilmesi amaçlanmıştır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, ABYKP: 302).

1990-1994 yılları arasındaki dönemi kapsayan planda ekonomik hedefler;

- Hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirmek,
- İşsizliği azaltmak ve ülke içerisinde bölgesel gelişmişlik düzeyleri farklılığını azaltmak,
- Ekonomik büyüme ve refah artışının sağlanması ve kısa dönemde üretimi artıracak yatırımların hız kazanmasını sağlamak,
- Ülkedeki genel üretim seviyesini yükseltmek,
- Üretim yapısını istihdam artışını sağlayacak şekilde verimlilik ve rasyonel ilkeler dikkate alınarak güncellemek,
- Plan döneminde sağlanacak ekonomik büyüme ile istihdam imkanlarının artırılması ve işsizliğin azaltılması şeklindedir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ABYKP: 1 – 2).

Tablo 2.9: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

Gösterge	Hedef (Bin Kişi)
İşgücü	20937
İstihdam	19117
İşsizlik	1820

Kaynak : (Tüzünakan, 2015: 107).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında bir önceki plana göre 1.480.000 daha fazla istihdam sağlanması hedeflenmiştir. İşsizlik beklentisi ise bir önceki plana göre 2.283.000 kişi iken mevcut planda 1.820.000 kişi olarak belirlenmiştir. İstihdam beklentisi ise 1989 yılı sonunda 16.802.000 kişinin istihdam edildiği, 1994 yılı sonu beklentisinin ise 19.117.000 kişi olduğu görüldüğünde, belirlenen tarihler arasında 2.315.000 kişilik istihdam yaratılacağı tahmini ve hedefi belirlenmiştir.

Tablo 2.10: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	Eksik İstihdam
1990	19.954.000	18.364.000	1.590.000	1.271.000
1991	19.967.000	18.421.000	1.546.000	1.373.000
1992	20.196.000	18.600.000	1.596.000	1.535.000
1993	20.232.000	18.702.000	1.530.000	1.383.000
1994	20.424.000	18.285.000	2.139.000	1.904.000

Kaynak: (CSBB, Yedinci Kalkınma Planı: 49).

1994 yılı sonu verilerine bakıldığı zaman altıncı beş yıllık kalkınma planında hedeflenen 19.117.000 hedefini tutturamadığı 18.285.000 seviyesinde gerçekleştiğini görmekteyiz. Hedeflenen ile gerçekleşen arasında ki bu ciddi fark hedeflenen istihdam politikasının başarıya ulaşamadığını görmekteyiz. Hedeflenen istihdam rakımlarını da 5 yıl içerisinde yakalayamaması da hedeflerin o dönemki ekonomik koşullara göre uygun ayarlanamadığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her ne kadar istihdam rakamlarını tutturamasa da ilk 4 yıl boyunca işsizlik rakamlarını hedeflenen rakamların altında tutmuş olsa da 1994 yılında işsizlik sayısının 600.000 gibi bir rakamla artış göstermesi 1994 yılında hedeflenen politikanın başarıya ulaşamadığının kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Altıncı kalkınma planının başarıya ulaşamamasında ki en büyük neden 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ve ertesi yıldan itibaren Türk Lirasının çevrilgen hale getirilmesi ve ardından patlak veren 94 krizi planın başarısız olmasına neden olmuştur. Sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasında amaç ihracatı artırmak ve ihraç edilen ürünlerin pazarda daha ucuza satılabilmelerine imkân sağlayan hükümetin kur ayarlama gücünde kaldırılmış. Bunlarla beraber bütçenin açık vermesi, dış borçların artış göstermesi, enflasyondaki artış hızının artması ve üretimin düşmesi gibi nedenlerden dolayı 1994 yılında kriz yaşanmış ve ücretler düşerek işsizlik artmıştır. Ve hedeflenen istihdam politikasının başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur.

1994 yılı Ekonomik Krizi sonrası, 1995 yılında geçiş programı uygulanmıştır. Dolayısıyla Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996 – 2000 yılları arası dönemi kapsayacak şekilde hazırlanmıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında belirtilen başlıca ekonomik hedefler şu şekildedir;

- Plan dönemi içerisinde GSMH'nın ortalama artış hızının %5 – 6,6, GSYİH artış hızının ise %5,5 – 7,1 olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür.
- GSYİH içerisinde tarım sektörünün payının %13'e düşürülmesi, sanayi sektörünün payının %27'ye çıkarılması ve hizmet sektörünün %60 dolaylarında olması hedeflenmiştir.
- Mülkiyet devrini içeren özelleştirme uygulamalarıyla birlikte, yüksek katma değerli telekomünikasyon hizmetlerinin özelleştirilmesine ve özel sektörün yap-işlet ve yap-işlet-devret yöntemleriyle enerji sektörüne girişine yönelik uygulamalara devam edilmesi kararlaştırılmıştır (Çoban, 2015: 120).

Tablo 2.11: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

Gösterge	Hedef (Bin Kişi)
İşgücü	20937
İstihdam	19117
İşsizlik	1820

Kaynak : (Tüzünakan, 2015: 110).

Tablo 2.12: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	İstihdam Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)
1996	22.697.000	21.194.000	1.503.000	50.17	6.60
1997	22.755.000	21.204.000	1.552.000	48.97	6.80
1998	23.385.000	21.779.000	1.607.000	49.17	6.90
1999	23.247.000	21.546.000	1.701.000	48.66	6.90
2000	23.078.000	21.581.000	1.497.000	46.70	7.30

Kaynak: (Görmezöz, 2007: 78).

1996-2000 yılları incelendiğinde istihdam oranı %50,17'den %46,70'e düşmüştür. İşsizlik oranı ise %6,6'dan %7,3'e yükselmiştir. İşsizlik oranında her yıl

oransal olarak artış görülmesine rağmen rakamsal düzeyde 2000 yılında işsiz sayısı azalmıştır. 1996 yılında 1.503.000 olan açık işsiz sayısı 2000 yılında 1.497.000'e düşmüştür. Planda hedeflenen istihdam sayısının 20.737.000 olduğu, 2000 yılında gerçekleşen istihdamın ise 21.581.000 kişi olduğu görülmektedir. 2000 yılı sonunda istihdamın arttığı işsizliğin ise azaldığı görülmektedir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ekonominin ortalama büyüme hızı %4,5, sanayi sektörü için %5,3, tarım sektörü için %1,9 ve hizmetler sektörü için ortalama büyüme hızı %4,8 olarak gerçekleşmiştir (Çoban, 2015:120).

2000 yılı GSMH içinde sektörlerin payına bakıldığında tarım sektörünün payı %13,1, sanayi sektörünün payı %27,9 ve hizmetler sektörünün payı ise %59,0'a ulaşmıştır. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında hedeflenen rakamlara çok yaklaşıldığı, sanayi sektöründe ise hedeflenen rakamın üzerine çıkıldığı görülmektedir.

1998 yılında dünyada gerçekleşen küresel krizin etkileri 1999 yılında ülkede gerçekleşen deprem felaketinin etkileri ve siyasi gerginlikleri neticesinde Türkiye 2001 yılında büyük bir ekonomik kriz geçirmiştir. Türkiye ekonomisi 2001 yılında yaşanan kriz sonucunda %9,5 küçülmüştür. Krizden sonra sıkı para ve maliye politikaları uygulanarak yüksek büyüme oranları yakalanmıştır. Bu çalkantılı dönemde 2001-2005 yılları arasını kapsayacak olan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yürürlüğe girmiştir.

2001-2005 yılları arasını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının temel amaç ilke ve politikaları incelendiğinde;

- Enflasyonun tek haneye düşürülmesi ve istikrarlı büyüme için kamu kesiminde dengenin sağlanmasının gerektiği vurgulanmıştır.
- Ulusal programın hazırlanmasında Kopenhag kriterlerine uyumun gerektiği belirtilmiştir.
- Bölgesel gelişmişlik farklılığına son verilmesi ve devletin asli görevlerini yerine getirebilmesi için üretimden çekilip özelleştirmeye destek verilmesi planlanmıştır (VIII BYKP, s.25).

- GSYİH'nın yıllık ortalama %6,5 büyümesi, GSMH içerisinde ortalama tarım sektörünün payının %2,1, sanayi sektörünün payının %7 hizmet sektörünün payının ise %7,5 genişlemesi ve GSYİH içerisinde tarım sektörünün payının %14, sanayi sektörünün payının %23,8 hizmet sektörünün payının ise %62,8 olarak hedeflenmiştir (Çoban, 2015: 123).

Tablo 2.13: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

Gösterge	Hedef (Bin Kişi)
İşgücü	25689
İstihdam	24242
İşsizlik	1447

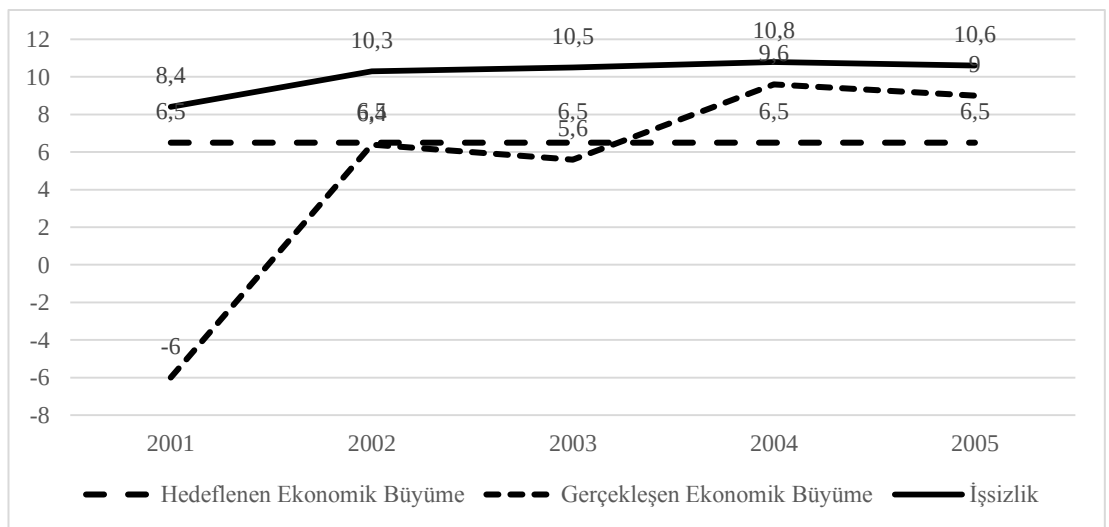
Kaynak : (Tüzünakan, 2015: 111).

Tablo 2.14: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	İstihdam Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)
2001	23.491.000	21.524.000	1.967.000	45.64	8.40
2002	23.818.000	21.354.000	2.464.000	44.45	10.30
2003	23.640.000	21.147.000	2.493.000	43.23	10.50
2004	22.016.000	19.632.000	2.385.000	41.30	10.80
2005	22.455.000	20.067.000	2.388.000	41.50	10.60

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 19.03.2019

Şekil 2.2: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen Büyüme Verileri

Kaynak: International Monetary Fund, <https://www.imf.org/en/Countries/TUR>, 25.03.2019.

Grafikten anlaşılabacağı üzere 2001 ve 2003 yılları dışında ekonomik büyüme hedeflerinin tutturulduğu görülmektedir. 2001 yılında gerçekleşen ekonomik kriz neticesinde ekonomi %6 oranında küçülmüştür. Kriz sonrası uygulanan ekonomik politikaların sonucunda ekonomik büyüme anlamında başarılı bir süreç yakalanmıştır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planda işsizlik hedefi %5,6 olarak belirlenmiştir. Gerçekleşen işsizlik rakamlarına bakıldığında ise 5 yıllık süreçte hedeflenen rakamların üzerinde işsizlik meydana gelmiştir.

2001 ekonomik krizinden sonra ekonomin yeniden yapılanma sürecine girmesi ile üretim ve yatırımlarda artış yaşanmış, yüksek bir büyüme süreci yakalanmış olsa da bu durum istihdama yansımamıştır. Yani istihdamsız bir büyüme sürecine girilmiştir. İşgücü piyasasındaki yapısalıklar, işgücü verimliliğinin artışı ve yüksek kapasite kullanımı gibi etmenler büyümenin istihdama yansımalarını engelleyen en önemli faktörler olarak sıralanmaktadır (Tüzünakan, 2015: 112).

2005-2018 yılları arasında gerçekleşen işsizlik, istihdam ve işgücü rakamlarının eğitim, cinsiyet ve sektörel dağılım açısından görünümünü değerlendirmek gerekirse; Türkiye’de istihdamın eğitime göre dağılımı Tablo 2.15’te verilmiştir.

Tablo 2.15: Türkiye’de İstihdamın Eğitime Göre Dağılımı (2018 Kasım)

Eğitim Durumu	(Bin kişi)			Yüzde (%)		
	İşgücü	İşsiz	İstihdam	İşgücü	İşsiz	İstihdam
Okuma Yazma Bilmeyen	1.013	60	953	18.2	5.9	17.1
Lise altı eğitimliler	16.559	1.968	14.591	48.6	11.9	42.8
Genel lise	3.254	452	2.801	54.2	13.9	46.7
Meslek lisesi	3.574	469	3.105	66.1	13.1	57.4
Yüksekokul veya fakülte	7.895	1.032	6.863	80.2	13.1	69.7

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 / (Erişim: 05.03.2019).

Tablo 2.15’teki veriler incelendiğinde Türkiye’de iş gücünün eğitime göre dağılımını görmekteyiz. Türkiye küresel ekonomide gelişmekte olan ekonomiler arasında yer almaktadır. Elbette bu durum vasıfsız işgücünün ve vasıflı iş gücünün aynı anda istihdam edilmesine olanak sağlamaktadır.

Türkiye’de genel olarak eğitim durumlarına göre istihdam ve işsizlik oranlarına bakıldığında en düşük istihdam oranının okuma yazma bilmeyenlere ait olduğu ve en yüksek oranın ise yüksekokul veya fakülte eğitim seviyesine sahip kişilerde olduğu görülmektedir. Özellikle lise ve üstü eğitime sahip kişilerin sayısı ve toplam iş gücü içerisinde ki oranları birbirine yakınlık göstermektedir. Bunun en büyük nedenlerinden biri de ekonominin günden güne büyümesi ve buna paralel olarak açılan yeni iş sahalarında hem vasıflı hem de vasıfsız elemanlara duyulan ihtiyacın aynı ölçüde olmasıdır.

Türkiye’de okuma yazma bilmeyenlerin toplam iş gücü içerisinde ki payı %3,2 olduğu görülmektedir. Ülkenin ekonomik ve sosyal yapısına bakıldığı zaman bu iş gücünün kırsal kesimde tarımla ve hayvancılıkla uğraşan kırsal erkek nüfusa ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Okuma yazma bilmeyenlerin %18,2’si işgücü olarak kullanılmaktadır. Bunun da en önemli nedenlerinden biri kırsal alanda yaşlı ve kadın nüfusunun fazla olmasıdır.

Lise altı eğitilmişlerin toplam istihdamın %53’nü oluşturduğu görmekteyiz. İşsizlik oranının da lise ve üstü eğitime sahip kitleden daha az olmasının sebebi ekonominin daha çok vasıfsız elemanlara ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar bu oran diğer oranlara göre nispeten düşük olarak görülse de Avrupa ve uzak doğu ekonomilerine göre ciddi önlemler alınmasını gerektirdiğini göstermektedir. Ülkemiz vatandaşlarının eğitim durumları göz önünde bulundurulduğu takdirde lise altı eğitilmişlerin nüfusun büyük bir kısmını oluşturduğu görülmektedir.

Lise ve üstü eğitime sahip kitleye topluca bakıldığında ise işsizlik oranlarında artışın daha da arttığını görmekteyiz. Özellikle vasıflı eleman kitlesini oluşturan meslek lisesi, yüksekokul ve fakülte mezunlarında ki işsizlik oranının yüksek olmasının ekonomimizin bu kitleleri istihdam etmekte yetersiz kaldığını görmektedir.

Özellikle son zamanlarda ülkemizde yüksekokul ve fakülte okuyan insan sayısının günden güne artış göstermesi durumu göz önüne bakıldığı zaman bu istihdam oranlarının azalacağı ve işsizlik oranlarının artacağı yönünde bir seyir

izleyeceği görülmektedir. Bu veriler ülkemizin ekonomik faaliyetlerini, eğitilmiş ve vasıflı işgücüne doğru yönlendirmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2.16: Türkiye’de İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı (+15 yaş)

Yıllar	İstihdam Edilenler (Bin kişi)			İstihdam Oranı (%)		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2005	20,066	14,958	5,108	41.5	63.2	20.7
2006	20,423	15,165	5,258	41.5	62.9	21
2007	20,738	15,382	5,356	41.5	62.7	21
2008	21,194	15,598	5,595	41.7	62.6	21.6
2009	21,277	15,406	5,871	41.2	60.7	22.3
2010	22,594	16,170	6,425	43	62.7	24
2011	24,110	17,137	6,973	45	65.1	25.6
2012	24,821	17,512	7,309	45.4	65	26.3
2013	25,524	17,883	7,641	45.9	65.2	27.1
2014	25,933	18,244	7,689	45.5	64.8	26.7
2015	26,621	18,562	8,058	46.0	65.0	27.5
2016	27,205	18,893	8,312	46.3	65.1	28.0
2017	28,189	19,460	8,729	47.1	65.6	28.9
2018	28,738	19,720	9,018	47.4	65.7	29.4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 / (Erişim: 25.03.2019)

Tablo 2.16’deki veriler incelendiğinde, Türkiye’de istihdam oranları ve istihdamın cinsiyete göre dağılımı hakkında fikir sahibi olmaktadır. Belirtilen tarihler olan 2005-2018 tarihleri arasında işgücü içerisinde istihdam oranının %41,5’den %47,4’e çıktığı görülmektedir. Bahse konu verilere bakıldığında oransal olarak kadın istihdamının belirtilen tarihlerde %8,7 arttığı, erkek istihdamının ise %2,5 arttığı anlaşılmaktadır. Oransal olarak bakıldığında kadın istihdamın işgücü payında erkek istihdamından fazla arttığı görülse de çalışan sayısı olarak bakıldığında erkek istihdamının 4.762.000 kişi, kadın istihdamının ise 3.910.000 kişi arttığı görülmektedir.

Türkiye’nin sosyal ve ekonomik yapısı göz önünde tutulduğunda erkeklerin toplam işgücü içerisinde ki payının yüksek olması normal bir durum olarak bakabiliriz. Özellikle son dönemlerde kadınların da günden güne işgücü içerisinde ki payının artırması ve kadın nüfusun da eğitim durumlarını artırması çalışma hayatında ki yerlerinin artmasını sağlamaktadır. Ulaştığımız rakamlar Avrupa ekonomilerinin oldukça gerisinde olsa da bu oranların günden güne artış göstermesi ve genç çalışan

nüfusun artması ülke ekonomimiz açısından olumlu sinyaller veren ve kadınları da çalışma hayatının içine katan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2.17: Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı (2005 - 2018)

Yıllar	İstihdam Edilenler (Bin kişi)				İstihdam Oranı (%)			
	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmet	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmet
2005	5,014	4,241	1,097	9,281	25.5	21.6	5.6	47.3
2006	4,653	4,362	1,192	9,726	23.3	21.9	6.0	48.8
2007	4,546	4,403	1,231	10,029	22.5	21.8	6.1	49.6
2008	4,621	4,537	1,238	10,208	22.4	22.0	6.0	49.5
2009	4,752	4,179	1,305	10,380	23.1	20.3	6.3	50.4
2010	5,084	4,615	1,434	10,725	23.3	21.1	6.6	49.1
2011	5,412	4,842	1,680	11,332	23.3	20.8	7.2	48.7
2012	5,301	4,903	1,717	12,016	22.1	20.5	7.2	50.2
2013	5,204	5,101	1,768	12,528	21.2	20.7	7.2	50.9
2014	5,470	5,316	1,912	13,235	21.1	20.5	7.4	51.0
2015	5,483	5,332	1,914	13,891	20.6	20.0	7.2	52.2
2016	5,305	5,296	1,987	14,617	19.5	19.5	7.3	53.7
2017	5,297	5,470	2,168	15,580	18.6	19.2	7.6	54.6
2018	5,297	5,674	1,992	15,774	18.4	19.7	6.9	54.9

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007/ (Erişim: 25.03.2019).

Tabloda 2.17’de belirtilen 2005-2018 tarihleri arasında Türkiye’deki istihdamın sektörel dağılımının rakamları üzerinden değerlendirilmesi yapılacak olursak, 2005 yılında tarım sektörünün istihdam oranlarındaki payının %25,5 olduğu, 2018 yılında ise bu oranın %18,4’e düştüğü görülmektedir. Sanayi sektöründe ise belirtilen tarihler arasında %21,6 olan oranın %19,7’ye düştüğü görülmektedir. Bu rakamlar Türkiye’de tarım ve sanayi sektörünün istihdam içerisinde payının azaldığını gösterdiği gibi tarım ve sanayiye dayalı iktisadi faaliyetlerinde reel çıktı içerisinde payının azaldığını göstermektedir.

2005-2018 tarihleri arasında Türkiye’de istihdamın içerisinde payı yükselen sektörler inşaat ve hizmet sektörleri olmuştur. İnşaat sektörünün istihdamın içerisindeki payı 2005 yılında %5,6 iken 2018 yılı tarihinde istihdamın içerisindeki payının %6,9 olduğu, hizmet sektörünün ise 2005 yılındaki %47,3 olan payının

%54,9'a çıktığı görülmektedir. Belirtilen zaman diliminde istihdamın tarım ve sanayi sektöründen hizmet ve inşaat sektörüne doğru bir geçiş yaptığı anlaşılmaktadır.

Tarım ve sanayii sektörlerinde istihdam oranlarının azalması insanların kırdan kente göç etmesi ve insanların eğitim seviyelerinin artması durumu bu iki sektörde oranların azalmasına sebep olmuştur. İnsanların kırdan kente göç etmesi barınacak yer sorunu ve şehirlerin alt yapı ihtiyacının artmasından dolayı inşaat sektöründe istihdam oranlarının artışına etki eden en büyük etkenlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Hizmet sektöründe istihdam oranlarının artması insanların kırdan kente göç etmesinden dolayı daha sağlıklı iş alanlarına kavuşması ve eğitim durumlarının artırmasından dolayı hizmet sektöründe istihdam oranları artış göstermiş olduğunu düşünebiliriz.

2.3.1. Türkiye’de İstihdamı Arttırmaya Yönelik Uygulanan Güncel Teşvik ve Destekler

Türkiye’de sayısal verilere bakılarak 2005-2018 tarihleri arasında istihdamın sürekli artış içerisinde olduğu, kadın istihdamında da sürekli artış eğiliminin olduğu görülmektedir. Bu artışlarda devlet tarafından sağlanan teşvik ve desteklerin katkısı önem arz etmektedir. devletin sağlamış olduğu bu teşvik ve destekler Kanunlarla güvence altına alınmıştır. Kanuni çerçevede bakıldığında; 4857 sayılı Kanun kapsamında engelli istihdamı teşviki, 5525 sayılı Kanun kapsamında kültür yatırımlarının ve girişimlerinin teşviki, 4447 sayılı Kanun kapsamında kadınlar ile 18-29 yaş arası genç istihdamının teşviki, işsizlik ödeneği alan işçileri işe alan işverenlere prim teşviki ve Geçici 10 uncu maddeye göre kadın, genç ve mesleki yeterlilik teşviki, 5510 sayılı Kanun kapsamında beş puanlık prim teşviki ve yatırımlarda devlet yardımları hakkında kararda öngörülen sigorta primi işveren hissesi desteği, 5084 sayılı Kanun kapsamında kalkınmada öncelikli illerde istihdam teşvikleri, 5746 sayılı Kanun kapsamında araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin teşviki, 2828 Sayılı Kanun kapsamındaki teşvikler, gibi birçok farklı teşvik uygulandığı bilinmektedir. İstihdamı arttırmak ve işsizliği azaltmak için uygulamaya konulan bahse konu teşvikleri açıklayacak olursak;

5510 Sayılı Kanunun 81. Maddesinin 1. Fıkrasının (ı) bendinde belirtildiği üzere işverenlerin işçi maliyetlerini düşürmek ve istihdama katkı sağlamak için özel sektör işverenleri, çalıştırdıkları sigortalılara ilişkin sigortalının prime esas kazancı üzerinden hesaplanan malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primlerinin işveren hissesinin beş puanlık kısmına isabet eden tutar kadar indirimden yararlandırılmaktadır. Özel sektör işverenlerinin bu teşvikten yararlanabilmesi için primlerini yasal süresinde ödemesi, prim, idari para cezası ve bunlara ilişkin gecikme zammı ve cezası bulunmaması, işverenin kayıt dışı ve sahte sigortalı çalıştırmaması gerekmektedir. Bu kanun maddesi 01.10.2008 tarihinde yürürlüğe girmiş kapsamı devam etmektedir (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 2006: madde 81)

5510 Sayılı Kanunun 81. Maddesinin 1. Fıkrasının (i) bendinde belirtildiği üzere özel sektör işverenlerinin primlerini yasal süresinde ödemesi, prim, idari para cezası ve bunlara ilişkin gecikme zammı ve cezası bulunmaması, işverenin kayıt dışı ve sahte sigortalı çalıştırmaması şartıyla yurtdışındaki işyerlerinde çalıştırılmak üzere yurt içinden götürülen veya gönderilen sigortalıları için uygulanan bu indirim kapsamında, sigortalıların prime esas kazançları üzerinden hesaplanan genel sağlık sigortası primlerinin işveren hissesinin 5 puanlık kısmı Hazine tarafından karşılanmaktadır. Bu kanun maddesi 01.06.2013 tarihinde yürürlüğe girmiş olup kapsamı devam etmektedir (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 2006: madde 81).

5510 Sayılı Kanunun 81. Maddesinin 2. Fıkrasında belirtildiği üzere 51 il ve Bozcaada ve Gökçeada ilçelerinde faaliyet gösteren özel sektör işverenleri için primlerini yasal süresinde ödemesi, prim, idari para cezası ve bunlara ilişkin gecikme zammı ve cezası bulunmaması, işverenin kayıt dışı ve sahte sigortalı çalıştırmaması şartıyla, öncelikle prime esas kazanç üst sınırına kadar olan kazançlar üzerinden hesaplanacak malullük, yaşlılık ve ölüm sigorta primlerinde 5 puanlık indirim, ardından prime esas kazanç alt sınırına kadar olan kazançlar üzerinden hesaplanan malullük, yaşlılık ve ölüm sigorta primlerinde 6 puanlık indirim sağlanmaktadır. Bu kanunun 01.01.2013 tarihinde yürürlüğe girmiş olup kapsamı 31.12.2019 tarihinde bitmektedir (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 2006: madde 81).

Yatırımlarda devlet yardımları hakkında kararlar uyarınca uygulanacak teşvik adı altında 5510 Sayılı Kanunun Ek 2. Maddesinde belirtildiği üzere primlerini yasal süresinde ödemesi, prim, idari para cezası ve bunlara ilişkin gecikme zammı ve cezası bulunmaması, işverenin kayıt dışı ve sahte sigortalı çalıştırmaması, Ekonomi Bakanlığınca düzenlenen teşvik belgesinin alınmış olması, 6183 Sayılı Kanunun 22/A maddesi uyarınca Hazine ve Maliye Bakanlığına başvuru tarihinden önceki 15 gün içinde vadesi geçmiş borcunun bulunmaması şartıyla, prime esas kazanç alt sınırı üzerinden diğer bir ifadeyle asgari ücret üzerinden hesaplanan sigorta primlerinin; işveren hisselerinin tamamına ve Bakanlar Kurulunca istatistiki bölge birimleri sınıflandırması, kişi başına düşen milli gelir veya sosyoekonomik gelişmişlik düzeyleri dikkate alınmak suretiyle belirlenen illerde işveren hisseleriyle birlikte sigortalı hisselerinin tamamına kadar olan kısmı Ekonomi Bakanlığı bütçesinden karşılanmaktadır. Bu teşvik 01.10.2009 tarihinde yürürlüğe girmiş olup kapsamı devam etmektedir (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 2006: madde Ek 2).

İşsizlik ödeneği alanların istihdamı halinde uygulanan prim teşvik 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun 50. Maddesinin 5. Fıkrasında açıklanmaktadır. Bahse konu teşvik 01.10.2009 tarihinde yürürlüğe girmiş olup kapsamı devam etmektedir. Teşvik kapsamına giren sigortalı için, işsizlik ödeneğine hak kazandığı süre boyunca prime esas kazanç alt sınır üzerinden hesaplanan kısa vadeli sigorta primlerinin %1'i ile uzun vadeli sigorta primleri ve genel sağlık sigortası priminin tamamı, kalan işsizlik ödeneği süresince İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanmaktadır. Teşvikten yararlanmak için işyeri açısından sağlanması gereken şart, primler yasal süresinde ödenmeli ve aylık prim hizmet belgesinin Sosyal Güvenlik Kurumuna yasal süresinde verilmesi ve sigortalının işe alındığı tarihten önceki son altı aylık dönemde Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilen sigortalı sayısının ortalamasına ilave olarak çalıştırılması gerekmektedir. Teşvikten yararlanmak için sigortalı yönünden aranan şartlar ise çalışanın 01.10.2009 veya sonraki bir tarihte işe alınmış olması, işe giriş tarihi itibarıyla işsizlik ödeneği almaya hak kazanmış olması ve sigortalı, işsizlik ödeneği almaya hak kazanmadan önce son

çalıştığı işyeri haricinde bir işyerinde çalışmaya başlaması gerekmektedir (İşsizlik Sigortası Kanunu, 1999: madde 50).

4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun geçici 10. Maddesinde belirtilen genç, kadın ve mesleki belge sahibi olanların istihdamına yönelik teşvik incelendiğinde Kanunun başlangıç tarihinin 01.03.2011 Kanunun bitiş tarihinin ise 31.12.2020 olduğu görülmektedir. Bu teşvikte özel sektör işverenlerine, 01.03.2011 – 31.12.2020 tarihleri arasında işe aldıkları sigortalılar için, sigorta prime esas kazançları üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren payının tamamının İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanmasına imkan sağlanmıştır. Bu teşvikten yararlanma şartlarına baktığımızda, primlerini yasal süresinde ödemesi, prim, idari para cezası ve bunlara ilişkin gecikme zammı ve cezası bulunmaması, işverenin kayıt dışı sigortalı çalıştırmaması, aylık prim ve hizmet belgesinin yasal süresinde verilmiş olması, sigortalının 01.03.2011 -. 31.12.2020 tarihleri arasında işe alınmış olması, çalışanın 18 yaşından büyük olması, çalışanın işe alındığı tarihten önceki altı aylık dönemde işsiz olması ve ortalama sigortalı sayısına ilave olması gerekmektedir (İşsizlik Sigortası Kanunu, 1999: madde geçici 10).

4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun geçici 15. Maddesinde belirtilen işbaşı eğitim programını tamamlayanların istihdamına yönelik teşvik incelendiğinde Kanunun 23.04.2015 tarihinde yürürlüğe girdiği ve kapsamının devam ettiği görülmektedir. Bahse konu teşvik Türkiye İş Kurumu tarafından 31.12.2018 tarihine kadar başlatılan işbaşı eğitim programlarını tamamlayanları üç ay içinde işe alan özel sektör işverenlerine işe aldıkları bu sigortalılar için, sigorta primine esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanacak sigorta primi işveren payının tamamının İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanmasına imkân sağlamıştır. Teşvikten yararlanmak için şartlar ise işyeri açısından aylık prim ve hizmet belgesinin Kuruma yasal süresinde verilmiş olması, primlerin yasal süresi içinde ödenmesi, prim, idari para cezası ve bunlara ilişkin gecikme zammı ve cezası borcu bulunmaması, kayıt dışı sigortalı çalıştırılmaması, işe alınan sigortalının bir önceki takvim yılında bildirilen sigortalı sayısının ortalamasına ilave olması gerekmektedir. Sigortalı açısından ise sigortalının 31.12.2018 tarihine kadar başlatılan işbaşı eğitim programını tamamlamış olması, çalışanın işbaşı eğitim programının bitimini müteakip en geç üç ay içinde işe

alınması, çalışanın 23.4.2015 tarihi ve sonrasında işe alınmış olması, çalışanın 18 yaşından büyük, 29 yaşından küçük olması ve tamamladığı işbaşı eğitim programına ilişkin meslek alanında işe alınması gerekmektedir (İşsizlik Sigortası Kanunu, 1999: madde geçici 15).

4857 Sayılı İş Kanunun 30. Maddesinde belirtildiği üzere engelli istihdamına yönelik teşvik 01.07.2008 tarihinde yürürlüğe girmiş olup kapsamı devam etmektedir. Kanuna göre özel sektöre ait işyerlerinde çalıştırılan engelli sigortalıların, prime esas kazanç alt sınır üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren hisselerinin tamamının Hazinece karşılanması sağlanmaktadır. Teşvikten yararlanma şartları ise işveren engelli sigortalı çalıştırmalıdır. Aylık prim ve hizmet belgesini Kuruma yasal süresinde vermiş olmalı, işveren prim ödemelerini süresi içerisinde ödemiş olmalıdır. Ayrıca bu kanun kapsamından sosyal güvenlik destek primine tabi çalışanlar, topluluk sigortasına tabi çalışanlar, yurtdışında çalışan sigortalılar ile aday çırak, çırak ve öğrencilerden dolayı bu teşvikten yararlanılamamaktadır. Sigorta primi işveren payının 5 puanlık işveren hissesi kısmı sigortalı prime esas kazanç üzerinden 15.5 puanlık işveren hissesi kısmı da asgari ücret üzerinden hesaplanmaktadır (İş Kanunu, 2003: madde 30).

01.04.2008 – 31.12.2023 tarihleri arasını kapsayan 5746 Sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanunun 3. Maddesinde Ar-Ge/Tasarım ve destek personeli ile 4691 sayılı Kanununun geçici 2 nci maddesi uyarınca ücreti gelir vergisinden muaf olan personelin; ücretleri üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren hissesinin yarısı, 31/12/2023 tarihine kadar Maliye Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanmaktadır. Teşvikten yararlanma şartları işverenin aylık prim ve hizmet belgesini Kuruma yasal süresinde vermiş olması ve primlerini ödemiş olması, sigortalının fiilen çalışmış olması, sigortalı; Ar-Ge/Tasarım personeli veya Ar-Ge personel sayısının % 10'u aşılmamak kaydıyla destek personeli ya da 4691 sayılı Kanun uyarınca ücreti gelir vergisinden istisna tutulmuş personel olması gerekmektedir (Araştırma Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun, 2008, madde 3).

5225 Sayılı Kanunun 5. Maddesinde Kültür Yatırım Belgesi almış olan işyerlerinde fiilen çalışan sigortalıların prime esas kazançları üzerinden hesaplanan

sigorta primi işveren hissesinin 3 yıl boyunca %50'si, Kültür Girişim Belgesi almış işyerlerinde fiilen çalışan sigortalıların ise prime esas kazançları üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren hissesinin 7 yıl boyunca %25'i, Kültür ve Turizm Bakanlığı bütçesine konulan ödenekten karşılanmaktadır. Kanun maddesi 01.08.2004 tarihinde yürürlüğe girmiş olup kapsamı devam etmektedir (Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu, 2004, madde 5).

19.02.2014 tarihinde yürürlüğe giren ve kapsamı devam eden 2828 Sayılı Kanunun Ek 1. Maddesinde belirtilen sosyal hizmetlerden faydalanan çocukların istihdamı halinde uygulanan teşvikte, prime esas kazanç alt sınır üzerinden hesaplanan sigorta primi ve işsizlik sigortası priminin sigortalı ve işveren hissesinin tamamı Hazine tarafından karşılanmaktadır (Sosyal Hizmetler Kanunu, 1983: madde Ek 1).

26.04.2016 tarihinde yürürlüğe giren 3294 Sayılı Kanununun Ek 5. Maddesinde sosyal yardım alanların istihdamı halinde uygulanan teşvikte prime esas kazanç alt sınır üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren hissesinin tamamı Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından karşılanmaktadır. Destekten yararlanma süresi 12 ay olup, sigortalı işe giriş tarihinden önceki son bir yıl içerisinde nakdi düzenli sosyal yardımlardan en az bir defa yararlanmış olanların ikamet ettiği hanede bulunmalı, Türkiye İş Kurumuna kayıtlı işsiz olmalı, 5510 Sayılı Kanunun 60. Maddesi birinci fıkrasının c bendinin bir numaralı alt bendi kapsamında olmalıdır. İşverenler için primlerini yasal süresinde ödemesi, prim, idari para cezası ve bunlara ilişkin gecikme zammı ve cezası bulunmaması, işverenin kayıt dışı ve sahte sigortalı çalıştırmaması, sigortalının işe alındığı yıldan önceki takvim yılında Kuruma bildirilen ortalama sigortalı sayısına ilave olarak çalıştırılması gibi şartlar mevcuttur (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, 1986: madde Ek 5).

4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun Geçici 19. Maddesinde belirtilen istihdamı arttırmaya yönelik devlet destekli teşvikte ise 01.01.2018 – 31.12.2020 tarihleri arasında işe alınan ve kapsama giren sigortalılar için; imalat veya bilişim sektöründe faaliyet gösteren işyerleri için; brüt asgari ücreti geçmemek üzere prime esas kazanç üzerinden hesaplanan sigortalı ve işveren hissesi primlerinin tamamı,

diğer sektörlerde faaliyet gösteren işyerleri için; prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigortalı ve işveren hissesinin tamamı İşsizlik Sigortası Fonu tarafından karşılanmaktadır. Destekten yararlanma süresi 12 ay olup bu süre, işe giriş tarihi itibarıyla 18 yaşından büyük kadın, 18 yaşından büyük 25 yaşından küçük erkek sigortalılar ile Türkiye İş Kurumuna engelli olarak kayıtlı sigortalılar için sigortalının işe giriş tarihinden itibaren 18 aydır. Ancak teşvik süresi 31.12.2020 tarihini geçmemektedir (İşsizlik Sigortası Kanunu, 1999: madde geçici 19).

İşverenin ödeme aczine düşmesi durumunda 4447 Sayılı Kanunun Ek 1. Maddesinde sigortalı sayılan kişileri hizmet akdine tabi olarak çalıştıran işverenin konkordato ilan etmesi, işveren için aciz vesikası alınması, iflası veya iflasın ertelenmesi nedenleri ile işverenin ödeme güçlüğüne düştüğü hallerde, işçinin, işverenin ödeme güçlüğüne düşmesinden önceki son bir yıl içinde aynı işyerinde çalışmış olması şartıyla iş ilişkisinden kaynaklanan üç aylık ödenmeyen ücret alacakları İşsizlik Sigortası Fonu kapsamında ayrı bir Ücret Fonundan karşılanmaktadır. Bu ödemeler temel ücret üzerinden yapılmakta olup 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda belirtilen kazanç üst sınırı aşmamaktadır (İşsizlik Sigortası Kanunu, 1999: Ek 1. Madde).

Genel ekonomik, sektörel veya bölgesel kriz ile zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak önemli ölçüde azaltılması veya işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen geçici olarak, işyerinde üç ayı aşmamak üzere kısa çalışma yapılabilmektedir. İşveren kısa çalışma talebi varsa derhal gerekçeleri ile Türkiye İş Kurumuna, varsa toplu iş sözleşmesi tarafı sendikaya yazı ile bildirilir. Kısa çalışma halinde İşsizlik Sigortası Fonundan kısa çalışma ödeneği ödenir. İşçinin kısa çalışma ödeneğine hak kazanabilmesi için, hizmet akdinin feshi hariç işsizlik sigortası hak etme koşullarını yerine getirmesi gerekmektedir (İşsizlik Sigortası Kanunu, 1999: Ek 2. Madde).

2.3.2. Türkiye’de İşgücü Piyasasının Temel Sorunları

İşgücü piyasalarında ortaya çıkan sorunlar temel anlamda ülkelerin ekonomik yapılarına ve ülkelerin uygulamış oldukları makro ve mikro düzeyde uygulamış oldukları ekonomi politikalarına bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Dünyada gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ve geri kalmış ülkelerin istihdama yönelik sorunları, ülkelerde işsizliğe neden olan temel etkenler ve ekonomik büyüme ve kalkınmada uygulanacak politikalar öncelikle doğru teşhis edilmelidir. Teşhis sonrası uygulanacak ekonomik politikaların sorunlara uygun ve çözüm getirmesi muhtemel politikalar olması gerekmektedir.

Türkiye ise gelişmekte olan ülke ekonomisi kapsamında işgücü piyasasında birçok sorunla karşı karşıyadır. Bu sorunlar hükümetlerin uyguladıkları popülist politikalar, dünyada ve ülkede yaşanan küresel ve yerel düzeyde gerçekleşen ekonomik krizler, yatırımların yetersizliği, toplumda istihdama katılmayı etkileyen psikolojik ve sosyolojik etkiler gösterilebilir. Ayrıca işgücü piyasasındaki yapısal sorunlar ve artan işgücü maliyetleri, kayıtdışı istihdamın fazlalığı, hızlı artan nüfus miktarına karşılık ülkede istihdam yaratılmaması ve sektörlerle ilgili uygun politikaların tespit edilememesi de sorunları derinleştirmektedir.

Türkiye’de işgücü piyasasındaki sorunlar ve istihdam konusundaki sorunlara bakıldığında göze çarpan ilk önemli husus işgücü arzı ile işgücü talebi arasındaki farktan doğan sorunların geçerli bir yöntemle çözüme kavuşturulamamasıdır. Ülkede artan hızlı nüfus ve istihdamın az olduğu gelişmemiş bölgelerden kentlere yapılan göçler işgücü arzını artırmaktadır. İşgücü piyasalarındaki bu durumun bir diğer ifadesi emek arzı ile emek talebi arasındaki fazlalığın işsiz nüfusu oluşturduğu söylenebilir. Bu durumda sorunsal açıdan en önemli husus işsizlik olgusu olup, işsizliğe çözüm bulma noktasında gelişme ve politikalar önem kazanmaktadır.

İşgücü piyasasında işgücüne dâhil olmayan nüfus da bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. İş aramayıp çalışmaya hazır olanlar, mevsimlik çalışanlar, öğrenciler ve emekliler, ev hanımları, engelli ve hasta kişilerin oluşturduğu bu nüfus gerek ülkede ki sosyal ve ekonomik faktörler gerekse toplumsal zihniyetten kaynaklı sebeplerden dolayı istihdamdan uzak kalmaktadırlar. Ücretlerdeki düşüklük nedeniyle evde kalmayı ve kreş pahalılığı nedeniyle evde çocuk bakmayı tercih eden kadınlar, ayrıca toplumda kadının istihdamına karşı oluşturulan kültürel bakış açısı kadınların istihdamına katılımını sorun haline getirmektedir. İşgücüne katılımda katılımcıların eğitim seviyesinin düşüklüğü ve sektörün talep ettiği işgücüne karşılık

emek arzının talep edilen nitelik ve tecrübeye cevap verememesi de sorun yaratmaktadır.

Ekonominin yeterli istihdam yaratamamasından dolayı bireyler elde edecekleri ücretin yeterliliğini göz önünde bulundurmadan bireysel niteliğinin ve kapasitesinin altında olan işlerde çalışmaktadırlar. Bu durum eksik istihdamı oluşturmakta olup işsizlik ile birlikte değerlendirilmesi gereken sorunlar arasında gösterilmektedir.

Ülkede mesleki eğitim ile işgücü piyasası arasındaki uyumsuzluk da göze çarpan başlıca sorunlar arasındadır. Piyasa ihtiyacına yönelik insangücü planlamasının yapılamaması, eğitim ve öğretim kurumlarının iş dünyasıyla olan ilişkisinin zayıflığı gibi faktörler bu sorunu derinleştirmektedir. Ülkede tarım sektörü yoğunluklu piyasadan, sanayi sektörü yoğunluklu piyasaya, sanayi sektörü yoğunluklu piyasadan hizmet ve bilişim sektörü yoğunluklu piyasaya geçiş evreleri de tam anlamıyla sağlıklı bir şekilde gerçekleşememiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım yoğun piyasanın olduğu ve politikaların genelde sanayi sektörünün geliştirilmesi ve sanayi ürünlerinde kendi kendine yetebilen bir ülke konumuna gelme isteği ana hedef halinde planlamalara konu olmuştur. Ancak sanayileşme çalışmaları yapılırken aynı zamanda tarım dışı nüfusun sanayi sektörüne aktarılması safhasında nitelik problemleri yaşanmıştır. Tarım sektörünün GSMH içerisinde payının azaldığı dönem ve sonrası ise tarımda yeterli modernleşme ve planlı üretim politikaları uygulamaya konulamamıştır. Hizmet ve bilişim sektörünün gelişim evrelerinde de nitelikli ve eğitilmiş işgücü sıkıntısı yaşanmıştır. Bu durumda yapısal işsizliğin ülkede kalıcı hal almasına neden olmuştur.

İşgücü piyasasında yaşanan sorunlardan bir diğeri de kayıtdışı istihdamın varlığıdır. Kayıtdışı istihdamın en önemli nedeni işsizlik olgusudur. Genelde işsizlikle büyüme arasında ters orantı mevcut iken işsizlikle kayıtdışı istihdam arasında ise doğru orantı mevcuttur. Geçimini sağlayamayan ve yeterli geçim kaynağı bulunmayan işsizleri bu durum kayıt dışı istihdama zorlamaktadır. Başka bir deyişle, kayıtlı sektörde iş bulamayıp işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalan ve emeğinden başka gelir kaynağı olamayan kişiler kayıtdışı çalışmayı kabul etmek durumuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Sosyal güvencesi olmayan ve geliri düşük

olan enformel sektör ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Kayıtdışı istihdamın varlığı istihdam edilen kişilerin güvencesiz ve sosyal güvenlik dışında bırakılmasına sebep olmaktadır. İşletmelerin yapısı ve rekabet gücü de kayıt dışı istihdama neden olmaktadır. Ülkede işletmelerin ölçeği küçüldükçe kayıt dışılık artmaktadır. Ayrıca işletmelerin ölçeği küçüldükçe istihdam edilen kişilerin vasıflarının ve eğitim düzeylerinin de azaldığı görülmektedir. Bu durumda ücret dışı maliyetlere duyarlılığı arttırarak kayıt dışılığa yönlendiren bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de artan hızlı nüfus ve emek arzına karşılık yeterli istihdam alanlarının yaratılamaması sonucunda iş bulamayan nüfusta kayıt dışı çalışmaya razı olabilmektedir. Ayrıca yabancı mülteci ve sığınmacıların fazla olması, kaçak yabancı işçilerin varlığı kayıt dışılığı işgücü piyasasında derinleştirmektedir.

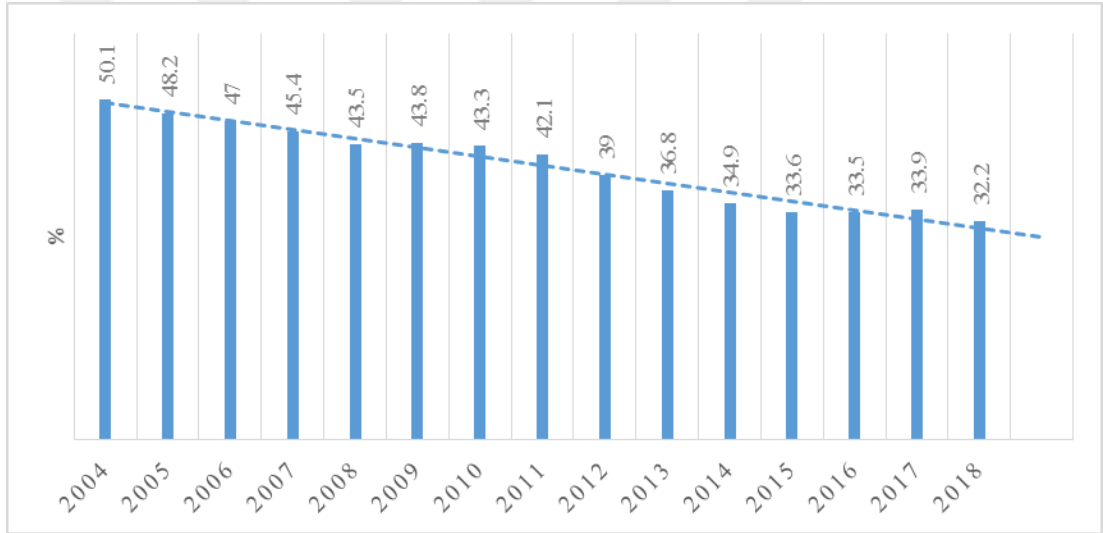
Kayıt dışı çalışmaya razı olan bireylerin bir kısmının işsizlik ödeneği almaları, sosyal yardımlardan faydalanmaları veya özellikle kadınların almış oldukları yetim aylıklarının kayıtlı istihdam edilmeleri durumunda kesilecek olması da kayıt dışılığı cazip kılan faktör haline gelmesine neden olmaktadır.

Kayıt dışı çalışmanın artmasına neden olan bir diğer husus ise faktör ve işçi çalıştırma maliyetlerinin fazlalığıdır. Ülkemizde prim ve vergilerin işverenlere fazla gelmesi durumunda işverenler kar marjını arttırmak ve işçi maliyetlerinden kaçınmak için işçileri kayıt altına almadan çalıştırma yoluna başvurabilmektedirler. Bu hususta Türkiye’de kayıtlı istihdamı arttırmak için kanunlar çıkarılarak işverenlere prim, vergi ve desteklerde bulunmaktadır.

Türkiye’de kayıt dışı istihdamın artmasının en büyük sebeplerinden birisi hiç şüphesiz enflasyondur. Sürekli artış gösteren enflasyon sebebiyle reel gelirleri düşen ve sabit ücretli olarak çalışan ve oluşan bu aşınmayı amorti etmek amacıyla tüketiciler, ekonomide yaşanan enflasyon sebebiyle maliyetlerinde ve artış gösteren üreticiler ortaya çıkan bu maliyet artışlarını amorti etmek amacıyla kayıt dışı istihdam rakamları artış göstermiştir. Bundan dolayı yüksek enflasyon yaşanan ekonomilerde kayıt dışı istihdamın artış gösterdiği görülmektedir. Ekonomilerinde yaşanan kriz dönemlerinde, işsiz nüfusun istihdam imkânlarını değerlendirirken kayıtlı ekonomi de yer alamaması ve gelir elde edebilmek amacıyla kayıt dışı ekonomide istihdam edilmesine sebep olmaktadır. Üreticiler de krizden

etkilenmemek veya etkilerini azaltmak amacıyla gerçekleşen üretimleri kayıt dışı ekonomide gerçekleştirerek ve kayıt dışı istihdama yönelerek girdi maliyetlerini azaltmaya ve krizin etkilerini azaltmaya çalışmışlardır. Bir diğer yandan gelir dağılımında ortaya çıkan adaletsizlik yoksulluğun artmasına sebep olmakta ve ihtiyaç sahibi insanlar asgari ücret altında ve sosyal güvencelerden mahrum kalarak bir işte çalışmaktadırlar. Ve bu durum hiç şüphesiz ki kayıt dışı istihdamın artması sorununa neden olmaktadır. Kayıt dışı istihdamı azaltmak hem halkın gelir durumunda ki adaletsizliği hem de yoksulluğu azaltmak demektir. Çünkü bu durumlarla mücadele edilmeden kayıt dışı istihdamla mücadele etmek imkânsızdır.

Şekil 2.3: Yıllar İtibariyle Kayıt Dışı İstihdam Oranları (2004 – 2018)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 / (Erişim: 12.03.2019).

Türkiye’de yıllar itibariyle kayıt dışı istihdam oranları oranlarına bakıldığında 2004 yılında %50,1 olan kayıt dışı istihdam oranının 2018 yılı itibariyle %32,2 oranına düştüğü görülmektedir. Son yıllarda kayıt dışı istihdamın düştüğü görülmekte olup bu dönemler için uygulanan istihdam politikalarının etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Tabloya bakıldığı zaman her ne kadar düşüş seyri gözlemlense de 2008 yılında özellikle ABD’yi ve Avrupa Ekonomilerini etkisi altına alan Mortgage krizi ülkemizde de etkisini göstermiştir. 2009 yılı verilerine bakıldığı zaman bir önceki

yılda yaşanan krizin etkilerini ve girdi maliyetlerini azaltmak amacıyla üreticinin kayıt dışı iş gücü istihdam etme eğilimine girdiğini anlayabiliriz.

2017 yılında kayıt dışı istihdam oranlarında ki 0,4'lük artış 2017 yılında ülke ekonomimizin durağan bir seyir izlediğini görmekteyiz. Bunun en büyük nedenlerinden biri de 2016 yılında yaşanan darbe girişiminin ve artan döviz kurları sebebiyle üreticilerin maliyetlerini azaltmak amacıyla kayıt dışı iş gücüne yöneldiğini söyleyebiliriz. 2018 yılında 1,7 puanlık düşüşle kayıt dışı istihdamı azaltmaya yönelik politikaların etkin bir şekilde tekrardan kullanılmaya başlandığını anlayabiliriz. Fakat oranlar Avrupa ekonomileriyle kıyaslandığı zaman kayıt dışı istihdamla mücadelenin daha etkin bir şekilde uygulanması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

3. UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde Okun Yasasının Türkiye’de geçerli olup olmadığı ampirik olarak araştırılacaktır. Bu bağlamda ilk olarak Okun Yasası için ekonometrik modeller ortaya konacak ve daha sonrasında analiz sonuçları yorumlanacaktır.

3.1. Ekonometrik Model

Okun (1970) işsizlik oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırırken iki farklı model formunu önermiştir. Söz konusu modeller literatürde “fark” ve “açık” modelleri olarak adlandırılmaktadır. Adlarından da anlaşılacağı üzere, söz konusu modeller serilerin farkının alınmasına ya da potansiyel değerinden sapmasına göre formüle edilmektedir. Bu bağlamda, fark model formu aşağıdaki gibi formüle edilmektedir:

$$u_t - u_{t-1} = \alpha + \beta(y_t - y_{t-1}) + \varepsilon_t \quad (3.1)$$

Denklem (3.1)’de u_t işsizlik oranını, y_t reel hasılayı ve ε_t ise beyaz gürültülü hata terimlerini göstermektedir. α sabit terimi göstermekte ve işsizlik oranlarındaki ortalama büyümeyi ifade etmektedir. β Okun katsayısıdır ve işsizlik oranlarının ekonomik büyümeye tepkisini göstermektedir. Denklem (3.1)’in dinamik model formu aşağıdaki gibidir:

$$\Delta u_t = \alpha + \beta \Delta y_t + \sum_{i=1}^k \rho_i \Delta u_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3.2)$$

Denklem (3.2)’de Δu_t işsizlik oranındaki büyümeyi, Δy_t reel hasıladaki büyümeyi ve ε_t beyaz gürültülü hata terimlerini göstermektedir. Modele bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini eklemenin temel sebebi hata terimlerindeki olası otokorelasyonu ortadan kaldırmak içindir. Bununla birlikte, Lee (2000) işsizlik oranları ile reel hasılanın eşbütünleşik olması durumunda fark modeli formunun uygun olmayacağını belirtmiştir. Attfield ve Silverstone (1997) işsizlik oranları ile reel hasıla arasındaki eşbütünleşme ilişkisi dikkate alındığında elde edilen sonuçlar ile fark modelinden elde edilen sonuçların farklılaştığını bulmuşlar ve buna istinaden işsizlik oranları ile reel hasılanın eşbütünleşik olması durumunda fark modelinin yanlış tanımlı modele dönüşebileceğini belirtmişlerdir. Bu nedenle çalışmada fark

modelinin yanı sıra açık model formu da dikkate alınmıştır. Açık model formu aşağıdaki gibi formüle edilmektedir:

$$u_t - u^* = \alpha + \beta(y_t - y^*) + \varepsilon_t \quad (3.3)$$

Denklem (3.3)'te y^* reel hasılanın potansiyel ya da trend değerini, u^* ise doğal işsizlik oranını göstermektedir. Açık model formunda $u_t - u^*$ döngüsel işsizlik oranını (işsizlik açığı olarak adlandırılmakta) ve $y_t - y^*$ ise reel hasılanın döngüsel düzeyini (çıktı açığı olarak adlandırılmakta) göstermektedir. Bu bakımdan, modelde bağımlı ve bağımsız değişken işsizlik oranı ve reel hasıla için gözlemlenen değeri ile potansiyel değeri arasındaki farkı göstermektedir. Açık modelin dinamik versiyonu Moosa (1997) tarafından aşağıdaki gibi önerilmiştir:

$$u_t^c = \alpha + \beta y_t^c + \sum_{i=1}^k \rho_i u_{t-i}^c + \varepsilon_t \quad (3.4)$$

Denklem (3.4)'te u_t^c döngüsel işsizlik oranını, y_t^c döngüsel hasılayı ve ε_t ise beyaz gürültülü hata terimlerini göstermektedir. Açık model formuna getirilen en büyük eleştirilerden biri hem reel hasıla hem de işsizlik oranları için potansiyel değerinin belirlenmesi olmuştur. Literatürde yer alan çalışmalar Okun katsayısının değişkenlerin trend değerini belirleyen yöntemlere oldukça duyarlı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda literatürde yer alan çalışmalar dikkate alınmış ve işsizlik oranları ve reel hasıla için trend değerinin belirlenmesinde Hodrick-Prescott (HP) filtresi kullanılmıştır (Lee (2000), Cuerasma (2003), Huang ve Chang (2005), Perman ve Tavera (2005), Villaverde ve Maza (2009)).

İşsizlik oranını azaltmak için optimal büyüme oranını tahmin etmek politika yapıcılar için büyük önem arz etmektedir. Gabrisch ve Buscher (2006) Okun yasası çerçevesinde işsizlik oranını %1 oranında düşürmek için gereken büyüme oranını hesaplamak için aşağıdaki formülü önermiştir:

$$y^g = \frac{\alpha}{\beta} + \frac{1 - \sum_{i=1}^k \rho_i}{\beta} \quad (3.5)$$

Denklem (3.5)'te $\beta < 0$. Denklemin sağ tarafındaki ilk terim işsizlik oranı için eşik büyüme oranını göstermektedir. Bu terim işsizlik oranını sabit tutmak için

ne kadarlık bir büyüme performansı gerektiğini göstermektedir. İkinci terim ise işsizlik oranını azaltmak için gerekli olan büyüme oranını göstermektedir.

Özellikle son yıllarda yapılan çalışmalar işsizlik oranı ile büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını yönünde sonuçlar elde etmişlerdir. Bu nedenle çalışmada Okun yasasının geçerli olup olmadığı doğrusal olmayan tahmin yöntemi Markov Rejim Değişim (MRD) modeli ile araştırılmıştır. Denklem (3.2) ve Denklem (3.4)'te gösterilen fark ve açık modelleri iki rejimli MRD modeli şeklinde aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

Fark Modeli:

$$\Delta u_t = \alpha(s_t) + \beta(s_t) \Delta y_t + \sum_{i=1}^k \rho_i(s_t) \Delta u_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3.6)$$

Açık Modeli:

$$u_t^c = \alpha(s_t) + \beta(s_t) y_t^c + \sum_{i=1}^k \rho_i(s_t) u_{t-i}^c + \varepsilon_t \quad (3.7)$$

MRD modelinde s_t gözlenemeyen rejim değişkeni, $\alpha(s_t)$ rejimlere göre değişkenlik gösteren sabit terim, $\beta(s_t)$ rejimlere göre değişkenlik gösteren Okun katsayısı ve ε_t hata terimidir. Literatürde yer alan çalışmalara bağlı olarak işsizlik oranlarının iki rejim özelliği gösterdiği dikkate alınmıştır. Bundan dolayı $s_t=1$ düşük işsizlik rejimi olarak adlandırılır ($\alpha_1 < \alpha_2$) ve $s_t=2$ yüksek işsizlik rejimidir ($\alpha_2 > \alpha_1$) ve gözlenemeyen durum değişkeni (s_t) Hamilton (1994) tarafından tanımlanan aşağıdaki gibi birinci dereceden Markov süreci izlemektedir:

$$\begin{aligned} P[s_t = 1 | s_{t-1} = 1] &= p_{11} \\ P[s_t = 1 | s_{t-1} = 2] &= 1 - p_{11} \\ P[s_t = 2 | s_{t-1} = 1] &= p_{21} \\ P[s_t = 2 | s_{t-1} = 2] &= p_{22} \\ P[s_t = 1 | s_{t-1} = 2] &= 1 - p_{22} \\ 0 < p_{11} < 1 \quad 0 < p_{22} < 1 \end{aligned} \quad (3.8)$$

Denklem (3.8)'de p_{ij} düşük ve yüksek işsizlik rejiminde kalma derecelerini gösteren sabit geçiş olasılıklarıdır. Her bir rejim için rejimde ortalama kalma süresi $d = 1/(1 - p_{ii})$ formülü ile hesaplanır.

3.2. Literatür Özeti

İşsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen A. Okun'un çalışmasından sonra literatürde çok sayıda çalışma Okun yasasının geçerliliğini ampirik olarak araştırmışlardır.

Yılmaz (2005), Türkiye ekonomisi için 1978–2004 yıllarını kapsayan dönem için yapılan araştırmada büyüme oranından işsizlik oranına yönelik Granger nedensellik ilişkisinin olmadığını belirlemiştir. Diğer taraftan işsizlik oranı ekonomik büyümenin Granger nedeni olarak bulunmuştur. Uysal ve Alptekin (2009), çalışmalarında büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında işsizlikten büyümeye doğru bir Granger nedensellik ilişkisi olduğunu bulmuşlardır. İktisadi büyümenin yüksek veya düşük oranda gerçekleşmesi işsizliğin oluşması anlamında bir katkıya sahip değildir. Bu sonuç, özellikle son dönem istihdamsız büyüme sorunsalına da bir cevap oluşturmaktadır. Diğer taraftan Kızılgöl (2006), işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ile incelemiş ve işsizlik ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisine ulaşamamıştır. Benzer şekilde Timur ve Doğan (2015), istihdam oranı ile büyüme arasında nedensellik ilişkisi tespit edememiştir.

İşsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki asimetric ilişkiye odaklanan ve 2005-2013 dönemini aylık verilerle inceleyen Özdemir ve Yıldırım (2013), özçıkırmalı dalgacık Granger nedensellik testi kullanmıştır. Elde edilen bulgular, istihdam ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde bir nedensellik ilişkisinin varlığını desteklememektedir. Ceylan ve Sahin (2010) ise, 1950-2007 dönemi için işsizlik ile büyüme arasındaki ilişkiyi TAR ve M-TAR yöntemlerini kullanarak sınamıştır. Çalışma sonucunda, reel çıktının genişleme döneminde işsizliği azaltma etkisi ile daralma döneminde işsizliği arttırma etkisinin aynı olmadığı bulgusuna ulaşılmış böylece, işsizlik ile reel gayri safi yurtiçi hasıla arasında asimetric bir ilişkinin var olduğu görülmüştür.

Barışık vd., (2010), 1988-2008 yılları arasında üçer aylık veriler kullanarak işsizlik ile büyüme arasındaki ilişkiyi Markov Rejim Değişim modeli ile araştırmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, ekonominin genişleme dönemlerinde hâsıla ile işsizlik arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamış, daralma dönemlerinde ise teoride beklenildiği gibi büyümenin işsizlik oranlarını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç işsizlik ile ekonomik büyüme arasında asimetrik bir ilişki olduğu ve özellikle daralma dönemlerinde büyümenin istihdam yaratmadığını göstermektedir. Korkmaz ve Yılgör (2010), 2001 krizi sonrası Türkiye’de büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi 1997-2009 dönemi üçer aylık veri seti kullanarak araştırmışlardır. Araştırma sonucunda GSYH’den istihdama doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Dünya ülkelerinde yapılan çalışmalarda, işsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek için genellikle üretim miktarı ve işsizlik oranları değişkenlerinden yararlanılmıştır.

Okun 1962 yılında istihdam ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmasında, reel çıktı düzeyi ile istihdam arasında ters yönlü ilişki tespit etmiştir. ABD ekonomisinin 1947-1960 yılları arasındaki üçer aylık verileri kullanarak yaptığı çalışmada, doğal işsizlik oranı olarak kabul edilen %4’lük işsizlik oranındaki her %1’lik artışın Gayri Safi Milli Hasılayı yaklaşık %3 azalttığını tespit etmiştir.

Prachowny (1993) ABD ekonomisi için yaptığı araştırmada ise işsizlikteki %1’lik azalışın üretimi %0.67 arttırdığı tespitinde bulunmuş olup Okun Yasasının tespit etmiş olduğu sonuçlara ulaşılmamış olmasını, verimlilik, haftalık çalışma saatleri, emek arzı gibi faktörlerin dönemin koşullarına göre değiştiği varsayımından hareket ederek yorumlamıştır.

Harris ve Silverstone (2000), Yeni Zelanda için yaptıkları çalışmada hasıla ile işsizlik arasındaki asimetrik ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analiz sonuçları Okun Yasasının örneklem dönemi için geçerli olmadığını göstermektedir.

Lee (2000), çalışmasında 16 OECD ülkesinin verilerini dikkate alarak işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Kalman filtreleme tekniği kullanarak

araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre birçok ülkede Okun Yasasının geçerli olduğu ancak Okun Yasasında belirtilen katsayının farklılık gösterdiğini belirlemiştir.

Harris ve Silverstone (2001) OECD ülkeleri olan ABD, Almanya, Avustralya, Birleşik Krallık, Japonya, Kanada ve Yeni Zelanda için 1978-1999 tarihleri arasındaki reel çıktı ile işsizlik verileri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Asimetriklerin dikkate alınmamasında ki başarısızlığın neticesinde ABD ve Yeni Zelanda da reel çıktı ve işsizlik arasında uzun dönemli ilişkinin olduğuna dair hipotezi reddettiği saptanmıştır.

Zagler (2003), Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere için 1968-1999 tarihleri arasında bahse konu ülkelere ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki Granger nedensellik testi ile analiz edilmiş ve test sonucunda Avrupa'nın genelinde nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Yapılan analizde İtalya ve Almanya'da işsizlikten büyümeye tek yönlü, Fransa'da ekonomik büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü ve İngiltere'de işsizlik ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Sonuç olarak bahse konu ülkelere uzun dönemde ekonomik büyüme ile işsizlik arasında pozitif ilişkinin mevcut olduğu, kısa dönemde ise Okun Yasasına benzer negatif ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Ball vd., (2013), ABD ekonomisi için 1948-2011 dönemi için, 20 OECD ülkesi için ise 1980-2011 dönemi için işsizlik ile büyüme arasındaki ilişki Okun Yasası kapsamında analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, birçok ülke için anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. İşgücü piyasalarının ülkelere göre farklılık göstermesi nedeniyle Okun katsayıları da ülkeler arasında farklılık göstermiştir.

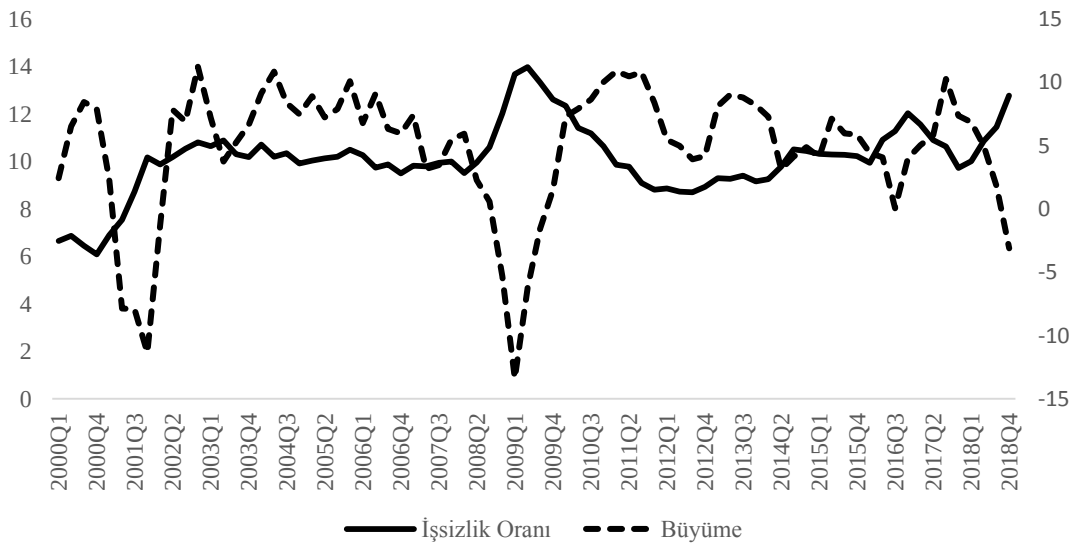
3.3. Çalışmanın Kapsamı

Çalışmada Türkiye özelinde işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Okun Yasası kapsamında ekonometrik olarak analiz edilecektir. Bu bağlamda işsizlik oranı ile ekonomik büyüme değişkenleri 2000 ile 2018 yılları arasında üçer aylık veriler şeklinde toplanmıştır. İşsizlik oranı değişkeni TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden elde edilmiş olup mevsimsel etkiler Tramo-Seats yöntemiyle arındırılmıştır. Ekonomik büyüme değişkeni reel GSYİH'den yıllık olarak

hesaplanmış olup, mevsimsel düzeltilmiş olarak Dünya Bankası Küresel Ekonomik Monitör veri tabanından elde edilmiştir. Açık modelinde gerek işsizlik oranı için gerekse GSYİH için trend değeri Hodrick-Prescott filtreleme yöntemi ile tahmin edilmiştir. İşsizlik ve büyüme açığı değişkenleri söz konusu serilerin trend değerinden farkı alınarak hesaplanmıştır.

Örneklem dönemi için işsizlik oranı ve ekonomik büyüme oranlarının seyri Şekil 3.1’de gösterilmiştir. Şekil 3.1’de sol eksen işsizlik oranının aldığı değerleri, sağ eksen ise yıllık bazda hesaplanan ekonomik büyüme oranının aldığı değerleri göstermektedir. Şekil 3.1’deki verilere göre, Türkiye’de işsizlik oranlarının 2001 yılında yaşanan krizin ardından ilk defa çift haneli rakamlara çıkarak %10 seviyesine ulaştığı ve bu tarihten itibaren %10 ile %12 arasında değişim gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte 2007-2008 küresel finansal krizle birlikte Türkiye’de işsizlik oranlarının tekrar yükseldiği ve %14 seviyesine ulaştığı söylenebilir. Her ne kadar 2010 yılından itibaren işsizlik oranları azalmış olsa bile 2018 yılından itibaren işsizlik oranının artış trendine girdiği görülmektedir. Ekonomik büyüme oranlarının seyri incelendiğinde ise, 2001, 2009 ve 2018 yıllarının ön plana çıktığı ve bu dönemlerde Türkiye ekonomisinin önemli ölçüde daraldığı görülmektedir. Ekonomik büyümenin azaldığı dönemlerde işsizlik oranlarında artışın ortaya çıkması işsizlik ile büyüme arasında ters yönlü ilişkiye işaret etmektedir.

Şekil 3.1: Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Oranları

3.4. Analiz Sonuçları

Ekonometrik tahmin sonuçlarına geçmeden önce serilerin bütünleşme derecesi birim kök testleri ile araştırılmış ve sonuçlar Tablo 3.1’de gösterilmiştir. Tablo 3.1’de yer alan ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına göre, serilerin durağan olmadığını belirten sıfır hipotez %5 önem düzeyinde tüm seriler için reddedilmiştir. Bu sonuç serilerin durağan olduğunu ve ekonometrik analizlerde kullanılabileceğini göstermektedir.

Tablo 3.1: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF	PP
Δu_t	-3.080***	-2.902***
Δy_t	-2.075**	-2.328**
u_t^c	-3.574***	-2.960***
y_t^c	-2.776***	-2.979***

Not: Optimal gecikme sayısı Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. *** ve ** işaretleri sırasıyla %1 ve %5 önem düzeyinde serilerin durağan olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın bu bölümünde hem fark modeli hem de açık modeli için öncelikle doğrusal regresyon modeli tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 3.2’de gösterilmiştir. Tablo 3.2’de yer alan sonuçlara göre, her iki model için optimal gecikme sayısı üç olarak belirlenmiştir. Fark ve açık modeli için Okun katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı elde edilmiştir. Bu sonuç, ele alınan örneklem dönemi içinde ekonomik büyüme arttıkça işsizlik oranlarının azaldığını ve istihdam yaratmayan büyüme kavramının geçerli olmadığını göstermektedir. Fark modeli için, ekonomik büyümenin bir birim artması işsizlik oranlarını 0.116 birim azalttığı sonucuna varılırken, ortalama esneklikler açısından ekonomik büyümenin %1 oranında artması işsizlik oranını %2.63 oranında arttırdığı hesaplanmıştır. Açık modeli sonuçlarına göre, hasılanın potansiyel değerinin bir birim üzerine çıkması durumunda işsizlik oranının trend değerinin 0.103 birim altına düşeceği sonucuna varılırken, ortalama esnekliklere göre ise hasılanın potansiyel değerinin %1 oranında üzerine çıkması durumunda işsizlik oranının trend değerinin %0.903 oranında altına düşeceği görülmektedir. Diğer taraftan, fark modeline göre işsizlik oranını %1 oranında azaltmak için yıllık büyüme oranının %10.21 olması gerektiği, açık

modeline göre ise işsizlik oranını trend değerinin %1 altına inmesi için hasılanın potansiyel değerinin %4.51 oranında üzerine çıkması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Tablo 3.2: Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Katsayılar	Fark Modeli		Açık Modeli	
<i>A</i>	0.007	[0.000]	5.41E-05	[0.900]
<i>B</i>	-0.116	[0.000]	-0.103	[0.000]
ρ_1	0.721	[0.000]	0.758	[0.000]
ρ_2	0.065	[0.679]	0.042	[0.780]
ρ_3	-0.253	[0.013]	-0.260	[0.009]
σ	0.0059		0.0036	
Log-L	258.582		308.121	
AIC	-7.350		-8.130	
BIC	-7.188		-8.147	
$P-\chi^2$	18.742 [0.095]		5.909 [0.921]	
$N-\chi^2$	1.404 [0.495]		0.298 [0.861]	
$H-\chi^2$	2.323 [0.013]		1.212 [0.291]	

Not: Köşeli parantez içindeki değerler p-değeridir. σ regresyonun standart hatasıdır. Log-L en yüksek olabilirlik değeridir. AIC ve BIC sırasıyla Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerini göstermektedir. $P-\chi^2$ Portmanteau otokorelasyon testini, $N-\chi^2$ normallik testini ve $H-\chi^2$ değişen varyans testini göstermektedir.

İşsizlik oranları ile ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan ilişkinin varlığını araştırmak amacıyla iki rejimli MRD modeli tahmin edilmiştir. MRD modeli sonuçlarını analiz etmeden önce, veriyi temsil etmede MRD modelinin doğrusal modele göre daha iyi sonuç verip vermediği Olabilirlik Oranı (Likelihood Ratio-LR) testi ile araştırılmış ve sonuçlar Tablo 3.3'te gösterilmiştir. Tablo 3.3'teki sonuçlara göre, doğrusal modelin veriyi daha iyi temsil ettiğini belirten sıfır hipotez her iki model için %5 önem düzeyinde reddedilmiştir. Bu sonuçlar, Okun yasası kapsamında işsizlik oranı ile büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını ve söz konusu ilişkiyi analiz ederken MRD modelinin kullanılmasının daha üstün sonuçlar verdiğini göstermektedir.

Tablo 3.3: Doğrusallık Testi Sonuçları

Model	Log-L (H_0)	Log-L (H_A)	LR test istatistiği	χ^2 p-değeri	Davies p-değeri
Fark Modeli	254.913	277.464	45.103	[0.000]	[0.000]
Açık Modeli	304.157	314.649	20.984	[0.012]	[0.000]

Ekonomik büyüme ile işsizlik oranları arasında doğrusal olmayan ilişkinin varlığı tespit edildikten sonra, iki rejimli MRD modeli tahmin edilmiş ve analiz sonuçları Tablo 3.4'te gösterilmiştir. Tablo 3.4'teki sonuçlara göre, ilk rejim için tahmin edilen sabit terim ikinci rejim için sabit terimden daha büyük olduğundan ilk rejim “yüksek işsizlik” ikinci rejim ise “düşük işsizlik” rejimi olarak adlandırılmıştır. Her iki model sonucuna göre, Okun katsayısı olan β negatif ve istatistiksel olarak anlamlı elde edilmiştir ve bu sonuç teorik beklentiler ile uyumludur. Bu sonuçlar, her iki rejimde de işsizlik oranları ile ekonomik büyüme arasında ters yönlü ve negatif bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Hem fark modeli hem de açık modeli için, yüksek işsizlik rejiminde tahmin edilen Okun katsayısı düşük işsizlik rejimine göre daha düşük elde edilmiştir. Bununla birlikte, fark modeli için işsizlik oranı %1 oranında düşürmek için olması gereken ekonomik büyüme oranı ilk rejimde %14.5, ikinci rejimde ise %8.3 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, işsizlik oranını düşürmek için yüksek işsizlik rejiminde düşük işsizlik rejimine göre daha fazla ekonomik büyüme performansının sağlanması gerektiği söylenebilir. Açık modelinde ise işsizlik oranının trend değerinin %1 altına düşürülebilmesi için hasılanın yüksek işsizlik rejiminde %5.2, düşük işsizlik rejiminde %1.2 potansiyel değerinin üzerine çıkması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Tablo 3.4'te yer alan rejim geçiş olasılıkları incelendiğinde, yüksek işsizlik rejimindeki kalıcılığın daha yüksek olduğu görülmektedir. Açık (fark) modeli sonuçlarına göre, ekonomi t döneminde yüksek işsizlik rejimindeyken t+1 döneminde yüksek işsizlik rejiminde kalma olasılığı %95.8 (açık modelin %95.7) iken, ekonomi t döneminde düşük işsizlik rejimindeyken t+1 döneminde düşük işsizlik rejiminde kalma olasılığı %82 (açık modelin %88.1) olarak hesaplanmıştır. Rejimlerde ortalama kalma süreleri incelendiğinde ise, fark modeli için yüksek işsizlik rejiminde ortalama kalma süresi 17.6 çeyrek dönem iken, açık modeli 27 çeyrek dönem olarak hesaplanmıştır. Düşük işsizlik rejiminde ortalama kalma süresi fark modeli için 5 çeyrek dönem, açık modeli için 9 çeyrek dönem olarak belirlenmiştir.

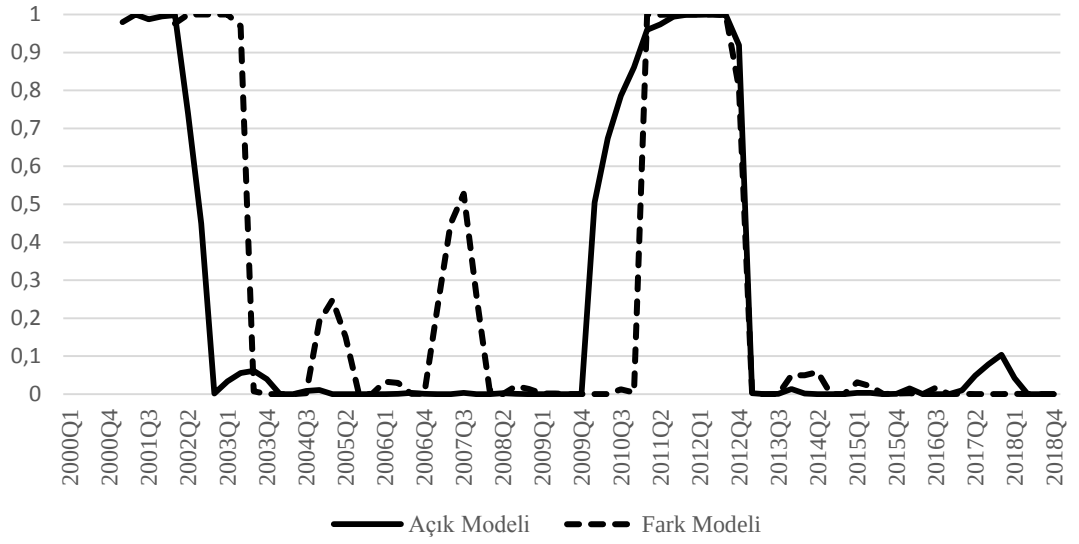
Tablo 3.4: Markov Rejim Değişim Modeli Sonuçları

Katsayılar	Fark Modeli		Açık Modeli	
	Rejim 1: Yüksek İşsizlik	Rejim 2: Düşük İşsizlik	Rejim 1: Yüksek İşsizlik	Rejim 2: Düşük İşsizlik
α_{st}	0.010 [0.000]	0.009 [0.000]	0.001 [0.022]	-0.003 [0.000]
β_{st}	-0.133 [0.000]	-0.152 [0.000]	-0.142 [0.000]	-0.172 [0.000]
ρ_1	0.469 [0.000]	0.152 [0.074]	0.625 [0.000]	0.167 [0.275]
ρ_2	0.167 [0.254]	0.483 [0.000]	0.041 [0.795]	0.460 [0.000]
ρ_3	-0.317 [0.033]	0.230 [0.003]	-0.299 [0.079]	0.230 [0.299]
ρ_4	-0.254 [0.023]	-0.228 [0.000]	-0.009 [0.931]	-0.362 [0.007]
σ_{st}	0.004	0.001	0.003	0.001
p_{ij}	0.958	0.820	0.957	0.881
d	17.67	5.00	27.00	9.00
Log-L	277.465		314.649	
AIC	-7.690		-8.295	
BIC	-7.167		-7.789	
P-χ^2	17.032 [0.148]		7.884 [0.749]	
N-χ^2	0.636 [0.727]		3.273 [0.194]	
H-χ^2	1.947 [0.169]		0.556 [0.485]	

Not: Köşeli parantez içindeki değerler p-değeridir. σ rejimlere bağlı regresyonun standart hatasıdır. p_{ij} rejim geçiş olasılıklarıdır. Log-L en yüksek olabilirlik değeridir. AIC ve BIC sırasıyla Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerini göstermektedir. P- χ^2 Portmanteau otokorelasyon testini, N- χ^2 normallik testini ve H- χ^2 değişen varyans testini göstermektedir.

Son olarak, fark ve açık modelleri için MRD modelinden elde edilen yüksek işsizlik rejimi için düzgünleştirilmiş geçiş olasılıkları Şekil 3.2’de gösterilmiştir. Şekil 3.2’deki olasılıklar incelendiğinde iki farklı dönemin yüksek işsizlik rejimi olarak adlandırıldığı net bir şekilde görülmektedir. İlk dönem 2001 ile 2003 yılları arasını kapsamakta, ikinci dönem ise 2009 ile 2012 yılları arasındadır. Her iki dönemde Türkiye ve dünya genelinde yaşanan krizlerin sonrasına denk gelmekte (2001 Türkiye Krizi ile 2007-2008 Küresel Finansal Kriz) ve söz konusu dönemlerde Türkiye ekonomisinin önemli ölçüde küçüldüğü ve buna bağlı olarak işsizlik oranlarının arttığı çok iyi bilinmektedir. Bu nedenle yüksek işsizlik rejimin bu dönemler olarak belirlenmiş olması beklentileri karşılar niteliktedir.

Şekil 3.2: Yüksek İşsizlik Rejimi İçin Geçiş Olasılıkları

SONUÇ

Ekonomi tarihinde işsizlik kavramı tartışmalarına Sanayi Devriminden 1929 yılında gerçekleşen Dünya Ekonomik Buhranına kadar ki süreçte, piyasaların tam rekabet varsayımına dayanılarak dengede olduğu, işgücü talebi ile işgücü arzının piyasada kendiliğinden eşitleneceği ve iş arayıp çalışmak isteyen tüm bireylerin iş bulabileceği varsayımı ile hareket edilmekteydi. Bu anlayış işsizlik kavramının ekonomide ikincil plana atılmasına neden olmuştu. Ancak 1929 yılında gerçekleşen Dünya Ekonomik Buhranı ile birlikte birçok şirket ürettiği ürünü piyasada eritememiş ve zarar eden şirketler iflas ederek devasa bir işsiz yığınını ortaya çıkarmıştır. Bu durum Klasik ekonomi anlayışını benimseyen iktisatçıların “Her arz kendi talebini yaratır.” anlayışının son bulduğu ve dönemin üretim anlayışı olan Fordist üretim sisteminin artık ekonomilerde etkinliğini kaybettiğini göstermektedir.

1929 yılında gerçekleşen Dünya Ekonomik Buhranı ile birlikte işsizlik sorununa çözüm İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes tarafından geliştirilmiştir. 1936 yılında yazmış olduğu Genel Teori kitabında işsizliğin her ekonomide sıklıkla belireceğini, ekonomilerin her zaman tam istihdam konumunda olmadığını, işsizliğin hükümet müdahaleleriyle makul seviyelere indirilebileceğini belirtmiştir. İkinci Dünya Savaşının son bulduğu dönemlerden Dünya Petrol Krizinin gerçekleştiği tarihlere kadar Keynesyen iktisat anlayışının hüküm sürdüğü ekonomilerde bu dönem “Refah Dönemi” olarak adlandırılmıştır. Daha sonraki iktisadi anlayışlar ise birçok görüş farklılığı içermekle birlikte işgücü piyasalarının ne tam olarak devlet müdahalesini kabul eden ne de tam olarak piyasa serbestisinin olduğu anlayışlardan uzaklaşmış ve ekonominin para politikaları, maliye politikaları, gelirler politikası ve aktif ve pasif istihdam politikaları ile dönemin konjonktürüne göre müdahalesi anlayışı benimsenmiştir.

Türkiye’de de istihdamın genel tarihsel seyrinin ekonomik büyüme seyri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllardan itibaren gerçekleştirilen tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş hamleleri ve korumacı devlet anlayışı, 1980’li yıllar ile birlikte kendini liberal ekonomi ve tam serbestleşme anlayışına bırakmıştır. 2000-2018 yılları arası incelendiğinde Türkiye’nin dönem dönem yüksek ekonomik büyüme performansı gerçekleştirdiği, bazı dönemlerde ise

yüksek işsizlik rakamlarına ulaşıldığı tespit edilmiştir. Ekonomik Büyümenin dip işsizliğin ise tavan yaptığı yıllar incelendiğinde bu yılların kriz yılları olan 2001 ile 2009 yılları olduğu görülmektedir. Son dönem incelendiğinde 2018 yılı itibariyle ekonomik büyüme ile işsizlik oranları eğiliminin birbirinden gitgide uzaklaştığı görülmekte olup Türkiye’yi tekrar bir resesyon döneminin beklediği söylenebilir.

Türkiye’nin yapısal özellikleri incelendiğinde, ülkenin yeterince istihdam yaratamadığı görülmektedir. İşgücü piyasasındaki yapısal sorunlar ve artan işgücü maliyetleri, kayıtdışı istihdamın fazlalığı, hızlı artan nüfus miktarına karşılık ülkede istihdam yaratılmaması ve sektörlerle ilgili uygun politikaların tespit edilememesi de sorunları derinleştirmektedir.

Türkiye’de ekonomik büyüme oranları ile işsizlik oranları arasındaki ilişkinin Okun Yasası bağlamında varlığının olup olmadığını tespit noktasında çalışmamızın üçüncü bölümünde yapılan analize değindiğimizde, öncelikle serilerin durağan ve birim kök içerip içermediğine bakmak ve serimizin ekonometrik analizlerde kullanılabiliip kullanamayacağımızı anlamak için yaptığımız ADF ve PP testlerinde sıfır hipotez %5 önem düzeyinde tüm serilerde reddedilmiştir. Bu sonuç serilerin durağan ve kök içermediğini göstermektedir.

Okun (1970) işsizlik oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırırken iki farklı model formunu önermiştir. Söz konusu modeller literatürde “fark” ve “açık” modelleri olarak adlandırılmaktadır. Adlarından da anlaşılacağı üzere, söz konusu modeller serilerin farkının alınmasına ya da potansiyel değerinden sapmasına göre formüle edilmiştir. Fark modeli ve açık model için doğrusal regresyon modeline göre yapılan tahminde Okun katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı elde edilmiştir. Bu sonuç ekonomik büyüme arttıkça, işsizlik oranının azaldığını ve istihdam yaratmayan büyüme kavramının geçerli olmadığını göstermektedir. Fark modeline göre işsizlik oranını %1 oranında azaltmak için yıllık büyüme oranının %10.21 olması gerektiği, açık modeline göre ise işsizlik oranını trend değerinin %1 altına inmesi için hasılanın potansiyel değerinin %4.51 oranında üzerine çıkması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Daha sonra işsizlik oranları ile ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan ilişkinin varlığını araştırmak amacıyla iki rejimli MRD modeli tahmin edilmiştir. Veriyi temsil etmede MRD modelinin doğrusal modele daha iyi sonuç verip vermediği Olabilirlik Oranı (Likelihood Ratio-LR) testi ile araştırılmıştır. Doğrusal modelin veriyi daha iyi temsil ettiğini belirten sıfır hipotez her iki model için %5 önem düzeyinde reddedilmiştir. Bu sonuçlar, Okun yasası kapsamında işsizlik oranı ile büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını ve söz konusu ilişkiyi analiz ederken MRD modelinin kullanılmasının daha üstün sonuçlar verdiğini göstermiştir.

İki rejimli MRD modeline göre yapılan tahminde de her iki model sonucuna göre, Okun katsayısı olan β negatif ve istatistiksel olarak anlamlı elde edilmiştir ve bu sonuç teorik beklentiler ile uyumludur. Fark ve açık modelleri için MRD modelinden elde edilen yüksek işsizlik rejimi için düzgünleştirilmiş geçiş olasılıkları analizinde ise 2001 ile 2003 yılları arası ve 2009 ile 2012 yılları arasının yüksek işsizlik rejimi olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir. Her iki dönemde Türkiye ve dünya genelinde yaşanan krizlerin sonrasına denk gelmekte (2001 Türkiye Krizi ile 2007-2008 Küresel Finansal Kriz) ve söz konusu dönemlerde Türkiye ekonomisinin önemli ölçüde küçüldüğü ve buna bağlı olarak işsizlik oranlarının arttığı çok iyi bilinmektedir. Bu nedenle yüksek işsizlik rejimin bu dönemler olarak belirlenmiş olması beklentileri karşılar niteliktedir.

Sonuç olarak ülkemizde kronik bir sorun haline gelen işsizlik sorununu çözmeye etkin politikalar ve ekonomi stratejileri geliştirilmelidir. Ülkemiz hızlı artan bir nüfusa sahiptir. Genç ve dinamik nüfus yapısına sahip olan ülkemiz bu nüfusa istihdam yaratamayarak aslında elinde olan fırsatı değerlendirememektedir. Fırsat penceresi de denen genç nüfusumuzun fazla olduğu dönemde yatırımlar arttırılmalı, iş olanakları çoğaltılmalıdır. Genç ve eğitimli nüfusa niteliğine uygun iş fırsatları sunulmalıdır. Ancak ülkemizde şu döneme kadar büyüme sağlayacak ve işsizliği azaltacak yapıcı politikalar geliştirilememiştir. Görünürde büyüme istihdama katkı sağlamamıştır.

Sosyal yapı olarak da farklı bir ülke olan Türkiye gelişmekte olan ülke profiline uymaktadır. İç dinamikler harekete geçirilememekte sanayi sektörü açısından kendine yetememektedir. Sürekli yıllar itibariyle artan cari açık ekonomiyi

daha da dışa bağımlı hale getirmektedir. İhraç edilen ürünlerin katma değeri düşük olduğundan tüm müdahalelere rağmen cari açık kapatılamamaktadır. Bu durumda ülkemizde katma değeri yüksek teknolojik bazlı üretime bir an önce geçilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. , “İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri” , Vipaş A.Ş. Yayınevi, Bursa, 2002.
- Akçay, M. Aslan , “Para Politikası Araçları Türkiye ve Çeşitli Ülkelerdeki Uygulamalar” , Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1997.
- Akyıldız Hüseyin, Eroğlu Ömer, “Türkiye Cumhuriyet Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları” <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/194981>, Erişim Tarihi:15.03.2019.
- Andaç, Faruk, “İşsizlik Sigortası” , TÜHİS, 2.Baskı, Yayın No:66, Ankara, Nisan 2010.
- Ataman, Ceylan B. , Türkiye’de 2000-2005 Dönemi İşsizlik Üzerine Tartışmalar, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi. 21(239), 2006, 93-107.
- Ataman, Ceylan Berrin, “Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi: Ücret Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 51, No:1-4, Ankara, s. 53-69, Ocak- Aralık 1997.
- Attfield, Clifford L. F. and Brian Silverstone (1997). Okun’s Coefficient: A Comment. The Review of Economics and Statistics. 79:2, 326-329
- Ay, Ahmet, Yardımcı, Pınar, “Türkiye’de Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İçsel Ekonomik Büyümenin Var Modeli İle Analizi (1950 – 2000)”, Maliye Dergisi, Sayı:155, 2008.
- Aydın, Noyan, “İşsizlik, Beveridge Eğrisi ve Türkiye İşgücü Piyasasına İlişkin Bir Değerlendirme”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan 2012.
- Bahçekapılı, Cengiz, “Türkiye Ekonomisinde 2011 Sonrası Sınırlı Büyümenin Nedenleri Üzerine Bir Analiz”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi, Cilt:111 Sayı:124, 2015.
- Ball, L. Leigh, D. & Loungani, P. , “Okun’s Law: Fit at 50?”, NBER Working Paper 18668, 2013.

- Barış S. Çevik E.İ, Çevik N.K, “Türkiye’de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı”, Maliye Dergisi, Sayı:159, 2010.
- Berber, Metin, “İktisadi Büyüme ve Kalkınma” Derya Kitabevi”, Trabzon, 2011.
- Biber, Ahmet Emre, “İktisadi Büyümede Kurumsal Faktörler ve Kurumsal Değişim”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı:19, 2010.
- Biçerli, Mustafa Kemal, “Çalışma Paylaşımı İşsizlikle Mücadelede Etkili Bir Politika Mıdır?” <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/556843>, Erişim Tarihi: 15.03.2019.
- Biçerli, Mustafa Kemal, “İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları”, Eskişehir:T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Bilgili, Yüksel, “Makro İktisat”, İkinci Sayfa Yayınları, 2014.
- Bilir, Hüseyin, “Yeni-Keynesyen İktisatta Ücret Yapışkanlıkları”, Politik Ekonomik Kuram Dergisi, Cilt:1, 2017.
- Boratav, Korkut, “Türkiye İktisat Tarihi” , İmge Kitabevi, 19. Baskı, Ankara, Nisan 2014.
- Bozdağlıoğlu, Yasemin E., “ Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları”, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:20, 2008.
- Bulut, Cihan, “Ekonomik Yapı ve Politika Analizi, Türkiye Açısından Performans Değerlendirmesi” , Der Yayınları, İstanbul, 2006.
- Bulut, Selahattin, “Türkiye’de aktif istihdam politikası aracı olarak düzenlenen işgücü eğitim kurslarının istihdam açısından belirleyiciliği” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- Bulutay, T. , Employment, Unemployment and Wages in Turkey, Ankara: International Labour Office, 1995.
- Ceylan S. Ve Şahin B.Y. “ İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Asimetri”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Sayı:11, 2010.

Cuaresma, Jesus Crespo (2003). Okun's law revisited. Oxford Bulletin of Economics and Statistics. 65: 439-451.

Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, Erişim Tarihi: 17.03.2019

Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, Erişim Tarihi: 17.03.2019

Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Birinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1963-1967%E2%80%8B.pdf>, Erişim Tarihi: 15.03.2019.

Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, Erişim Tarihi: 17.03.2019

Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0kinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf>, Erişim Tarihi: 15.03.2019.

Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, Erişim Tarihi: 18.03.2019

Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, Erişim Tarihi: 17.03.2019

Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, Erişim Tarihi: 18.03.2019

Çelik, Elif ve Güney Ahmet, “Kayıdıışı İstihdam Olgusu ve Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam” , İktisadiyat Dergisi, Cilt:1 Sayı:1 Yıl:1, Aralık 2017.

Çoban, Orhan, “İktisada Giriş (1.Baskı)” , Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 2009.

Çoban, Yasin, Türkiye Ekonomisi (5. Baskı), İkinci Sayfa Yayınevi, İstanbul, Mart 2015.

- Demir, Osman, “Durgun Durumdan İçsel Büyüme” Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, 2002.
- Doğan, Seyhun, “Keynesyen Teori’ye Bir Tepki:Arz Yanlı İktisat”, SU İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı:12, 2006.
- Doğan, Zehra, “ Ekonomik Büyüme Süreçlerinin Analizinde Yeni Açılımlar ve Büyümenin Yersel Dinamikleri”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:2 Sayı:6, 2014.
- Ercan, Nihal Yener, “İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış” , Planlama Dergisi, 2000, ss: 129-138.
- Eyüpoğlu, Dilek, “2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları”, Milli Prodüktive Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.
- Fisunoğlu, M. & Köksel B. , Keynes Devrimi ve Keynesyen İktisat, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 20(70), 2009, s.31-66.
- Gabrisch, Hubert and Herbert Buscher (2006). The relationship between unemployment and output in post-communist countries. Post-Communist Economies. 18: 261-276.
- Gencer, Ayşen Hiç ve Birol Özlen Hiç,”A.Smith ve Klasik Okul, K. Marx ve Marksist Sosyalizm, J.M.Keynes ve Keynesgil Devrim ve Daha Sonraki Gelişmeler”, International Conference on Eurasian Economies, 2014.
- Göçer, İsmet, “Okun Yasası: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt:1 Sayı:1, 2015.
- Gökçen, Ahmet M. , “Türkiye’de İstihdam Politikası” , <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/8619> , 12.03.2019.
- Görmezöz, Göktan, “Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dalgalanmaların İstihdam Üzerindeki Etkisi ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler”, Ankara, Uzmanlık Tezi, 2007, s.60.
- Güloğlu, Bülent ve İspir, M.Serdar, “Doğal İşsizlik Oranı mı? İşsizlik Histerisi mi? Türkiye İçin Sektörel Panel Birim Kök Sınaması Analizi” Ege Akademik Bakış, Cilt:11 Sayı:2 Nisan 2011.

- Güney, Alptekin, “İşsizlik Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri, Kamu- İş Dergisi, Cilt:10 Sayı:4, 2009.
- Haller, Alina Petrolena, “Concepts of Economic Growth and Development Challenges of Crisis and of Knowledge”, Economy Transdisciplinarity Cognition, Vol:15 Issue:1 ss:66-71 Romanya, 2012.
- Harris R. & Silverstone B. , “Asymmetric adjustment of unemployment and output in New Zealand: Rediscovering Okun’s law” . Department of Economics Working Paper Series, Number 2/00. Hamilton New Zealand: University of Waikato, 2000.
- Harris R. & Silverstone B. , “Testing For Asymmetry İn Okun's Law: A Cross–Country Comparison” , Economics Bulletin , 5(2), 2001, 1-13.
- Hiç, Özlen, “ Keynesgil Sistem Keynesgil Politikalar ve Keynes’in Gözünden Günümüzün Değerlendirilmesi”, International Conference on Eurasian Economies, 2015.
- Huang, Ho-Chuan and Ya-Kai Chang (2005). Investigating Okun’s law by the structural break with threshold approach: Evidence from Canada. The Manchester School. 73: 599-611.
- Interneational Monetary Fund, <https://www.imf.org/en/Countries/TUR>, Erişim Tarihi: 25.03.2019
- Kamacı, A. , “Dış Ticaretin Büyüme, İstihdam ve Reel Ücretler Üzerine Etkisi” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2012.
- Kamalıoğlu, Çoruhlu Nadire , “Kayıtdışı İstihdam ve Türkiye’de Uygulanan Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi” , Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Kanca, Osman Cenk, “Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:21, Sayı:2, 2012.

- Kasapoğlu, Mehmet Muharrem ve Murat, Sedat , “Türkiye’de İstihdam, İşsizlik ve İstihdam Politikalarında Yerelleşme: İİMEK’e Dair Kısa Bir Değerlendirme” HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt:7 Yıl:7 Sayı:8, 2018.
- Kaytancı, Uğur Bülent, “ Etkin Ücret Teorisi ve Türkiye İmalat Sanayii Üzerine Uygulama” Ekonomik Yaklaşım, Cilt:21 Sayı:76, 2010, ss.93-118.
- Kazgan, Gülten, “Tanzimat’ın 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye” , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ekim 2013.
- Kılınç, Zeynep, “Türkiye’de Ekonomik Büyümenin İşsizlik ve Enflasyon Arasında Nedensellik Analizi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2013.
- Kızılgöl, Özlem, “ Türkiye’de Büyüme Oranı İle İşsizlik Arasındaki İlişki”, Yönetim ve Araştırma Dergisi, Sayı:6, 2006.
- Kibritçiöğlu, A. , “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 11(3), 1998, 207-230.
- Kol, Emine Nida, “ İktisadi Etkinlik – İstihdam – Kariyer Planlaması İlişkisi: Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatifleri Üzerine Bir Uygulama, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2011.
- Korkmaz S. Ve Yılğör M.” 2001 Krizinden Sonra Türkiye’de Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki”, Yönetim ve Ekonomi Araştırma Dergisi, 2010.
- Kökocak K.A. Yılmaz Mesut, Demirci Nedret,” İşsizlik Olgusu ve İstihdam Arttırıcı Stratejiler” İkinci Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Kırgızistan, 2008.
- Köse, Zeynep, “Türkiye Ekonomisinde 2003-2014 Döneminde Ekonomik Büyüme İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi”, Türk Sosyal Bilimler Araştırması Dergisi, 2010.

- Kurtoğlu, Ramazan, “Türkiye Ekonomisi (1838 – 2010)” , Destek Yayınları 3. Baskı, İstanbul, Ocak 2019.
- Küpelı, Özlem, “Pasıf İşgücü Politikaları Uygulanan Kışilerin Aktıf İşgücü Politikaları Yolu İle İstihdama Yönlendirilmesi: Seçilmiş Ülke Örnekleri” Türkiye Çalışma ve İş Kurumu Uzmanlık Tezi, Ankara, 2014.
- Lee, J. , “The Robustness of Okun’s Law: Evidence From OECD Countries” , Journal of Macroeconomics. 22(2), 2000, s.331-356,
- Lee, Jim (2000). The robustness of Okun’s law: Evidence from OECD countries. Journal of Macroeconomics. 22: 331-356.
- Lucas, R. , “On The Mechanics of Economic Development” , Journal of Monetary Economic , 22(1), 1988, 3-42.
- Moosa, Imad A. (1997). A cross-country comparison of Okun’s Coefficient. Journal of Comparative Economics. 24: 335-356.
- Muratoğlu, Yusuf, “ Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, International Conference on Eurasian Economies, 2011.
- Muratoğlu, Yusuf, “Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasında Asimetrik İlişki ve Okun Yasasının Sınanması”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum. 2011.
- OECD, “Employment Outlook 2012”, (2012)
- Onaran, Özlem, ”Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliğı”, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: İstanbul, 2000.
- Önal, Ayşegöl Yakar, “Smith’den Ricardo’ya Rant Teorisindeki Değişim” , İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansı, 45. Seri , 2004.
- Özdemir, Aydın ve Çütçü İbrahim, Çalışanların Kayıtdışı İstihdama Yönelik Algıları ve Uluslararası Karşılaştırması: Gaziantep İli Örneğı, Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, 2017.
- Özdemir, Bilge Kağan, ve Yıldırım, Selim,” Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasında Nedensellik İlişkisinin Analizi: Özçıkırmalı Dalgacık

- Yaklaşımı”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi”, Sayı:38, 2013.
- Özel, Hasan Alp, “ Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri”, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:2 Sayı:1, 2012.
- Özpınar, Şansel, Demir, Öznur, Keskin Sabiha, “Türkiye’de İstihdam Yapısının Değerlendirilmesi (2000 – 2010)”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt:3 No:2, 2011.
- Özsağır, A. , “Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği” , K MU İİBF Dergisi, 10(14), Karaman, 2008 s. 332-347.
- Parasız, İlker, “Para, Banka ve Finansal Piyasalar (8.Baskı)”, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2005.
- Perman, Roger and Christophe Tavera (2005). A cross-country analysis of the Okun’s law coefficient convergence in Europe. Applied Economics. 37: 2501-2513.
- Prachowny, F. J. , “Okun’s Law: Theoretical Foundations and Revisited Estimates” , The Review of Economics and Statistics. 75(2), 1993, 331-336.
- Romer, D. , The New Keynesian Synthesis, Journal of Economic Perspectives, (7), 1993, 79–90.
- Satlıgan, Nail, “Marksist El Kitabı”, Yordam Yayınları, İstanbul, 2008.
- Seyidoğlu, Halil, “İktisat Biliminin Temelleri” Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2006.
- Sohlman, Asa and Turnham David, “What Can Developing Countries Learn From OECD Labour Market Programmes and Policies?” , Bürüksel:OECD Development Center Technical Paper, 1994.
- Sürücü,Mustafa, “İşsizlik, İşsizlikle Mücadelede Pasif İstihdam Politikaları:Almanya ve Türkiye Örnekleri”, ÇSGB Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014.
- Timur, Taner ve Doğan, Zehra, “İstihdam Yaratmayan Büyüme: Türkiye Analizi”, Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi, 2015.

- TUIK, Web: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 05 Mart ve 25 Mart 2019 .
- Turan, Zübeyir, Öztürk Yusuf Kemal, “Keynes Sistemi ve Bekleyişlerin Sisteme Katkısı”, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2016.
- Tüzünakan, Demet, Türkiye’de Uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Politikaları Açısından Değerlendirilmesi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, 2015, s. 90 – 117.
- Uçkan, Banu , “ Gelirler Politikası ve Sosyal Diyalog” , Çimento İşveren Dergisi, ss:17-21, <https://www.ceis.org.tr/dergiDocs/2mak991.pdf>, 27/02/2019.
- Uğur, Suat, “Türkiye’de İşsizlik Sigortasının Gelişimi” Yönetim Bilimleri Dergisi (9: 2), 2011.
- Uysal, Doğan, Alptekin, Volkan, “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Var Modeli Yardımıyla Sınanması (1980 – 2007)”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:25, 2009.
- Ünal, Yenal, “1940–1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları Ve Bu Dönem Ekonomisinin Genel Görünümü Üzerine Bir İnceleme” Tarih Okulu Dergisi, Sayı:3, 2009, syf: 69-107.
- Ünsal, E. , “İktisadi Büyüme” , Ankara, İmaj Yayıncılık, 2007.
- Ünsal, Erdal Muzaffer, “Makro İktisat” , Ankara, İmaj Yayıncılık, 2009.
- Ünsal, M.Erdal, “Makro İktisat”, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2000.
- Ünsal, Muzaffer Erdal, “Makro İktisat” Kutan Ofset Matbaacılık, Ankara, 1999.
- Varçın, Recep , “İstihdam ve İşgücü Piyasası Politikaları”, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004.
- Villaverde, Jose and Adolfo Maza (2009). The robustness of Okun’s law in Spain, 1980-2004 regional evidence. Journal of Policy Modeling. 31: 289-297.
- Yardımcı, Pınar, “İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyüme Dinamikleri”, Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimleri Dergisi, 2006.

Yıldırım, Erhan, Çakmaklı Selim, Özkan F.Özlem, “Eskiden Yeniye Neo Klasik Sentez: Bir Literatür Taraması”, SBF Dergisi, Cilt:66 No:4 Ankara, 2011.

Yılmaz, Özlem Göktaş, “Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasında Nedensellik İlişkisi”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonomi ve İstatistik Dergisi, 2005.

Zagler, Martin, “A Vector Error Correction Model of Economic Growth and Unemployment in Major European Countries and An Analysis of Okun's Law” , Applied Econometrics and International Development. 3(3), 2003, 93-118.

Zaim, Sebahattin, “Çalışma Ekonomisi”, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1997.

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, 1983, T.C. Resmi Gazete, Sayı:18059, Tertip:5 Cilt:22, 27.05.1983.

3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, 1986, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 19134, Tertip:5 Cilt:25, 14.06.1986.

4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu, 1999, T.C. Resmi Gazete, Sayı:23810, Tertip:5, Cilt:39, 08.09.1999.

4857 Sayılı İş Kanunu, 2003, T.C. Resmi Gazete, Sayı:25134, Tertip:5 Cilt:42, 10.06.2003.

5225 Sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu, 2004, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 25529 Tertip:5 Cilt:43, 21.07.2004.

5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 2006, T.C. Resmi Gazete, Sayı:26200, Tertip:5 Cilt:45, 16.06.2006.

5746 Araştırma Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun, 2008, Sayı:26814, Tertip:5 Cilt:47, 12.03.2008.

<http://www.kalkinma.gov.tr/Documens/ercanny.pdf> (25.12.2017)